

JAINKOA
ETA GIZAKIA
EUSKARAREN
OROITZAN

FELIX ZUBIAGA

© Felix Zubiaga Legarreta
Azaleko diseinua: Felix Zubiaga Legarreta
Azaleko irudia: Felix Zubiaga Legarreta

ISBN: 84-931426-2-X
Legezko Gordailua: BI-011-01
Aita Pasiotarrak, San Migel auzoa 2
Tel.: 94 673 04 86
48290 EUBA-ZORNOTZA (Bizkaia)
Tailer Grafikoak: R.G.M.

JAINKOA ETA GIZAKIA
EUSKARAREN OROITZAN

FELIX ZUBIAGA

AURKIBIDEA

SARRERA.....	9
I. GIZA JAINKOZALEA.....	12
1.1. Euskal teologia eta antropologia.....	13
1.2. Giza jainkozalearen pentsamoldea.....	15
1.3. Sinboloa eta pedagogia.....	16
1.4. Mitoa eta arketipoak.....	18
1.5. Errittoa eta hizkuntzaren magia.....	21
1.6. Eskararen oroitza eta mitoazterketa.....	23
1.7. Toki sagaratuaren izenak.....	26
1.8. Sinonimoen lekukotasuna.....	28
1.9. Etnografiaren lekukotasuna.....	29
1.10. Jakituriaren aitorra.....	31
1.11. Gramatikaren aitorra.....	32
1.12. Arketipoen zazpikhun.....	34
II. JAINKO ETA GIZA EREDUEN MITOLOGIA.....	35
2.1. AN jainkoaren naza eta mitologia.....	36
2.2. UTU jainkoaren sustraia eta mitologia.....	38
2.3. RA jainkoaren erroa eta mitologia.....	40
2.4. ILU jainkoaren leinua eta mitologia.....	41
2.5. KA giza "genus"(g) eta mitologia.....	43
2.6. BA giza belauna eta mitologia.....	45
2.7. SHE giza jatorria eta mitologia.....	46
ONDORENA.....	48
III. MENDI SANTUTEGIAK EREDUEN ARABERA.....	49
3.1. Mendi santutegiak AN ereduaren arabera.....	49
3.2. Mendi santutegiak UTU ereduaren arabera.....	50
3.3. Mendi santutegiak RA ereduaren arabera.....	52
3.4. Mendi santutegiak ILU ereduaren arabera.....	53

3.5. Mendi santutegiak KA ereduaren arabera.....	54
3.6. Mendi santutegiak BA ereduaren arabera.....	55
3.7. Mendi santutegiak SHE ereduaren arabera.....	56
ONDORENA.....	58
IV. SINBOLO-ERRITOAK EREDUEN ARABERA.....	59
4.1. Sinbolo eta erritoak AN ereduaren arabera.....	59
4.2. Sinbolo eta erritoak UTU ereduaren arabera.....	62
4.3. Sinbolo eta erritoak RA ereduaren arabera.....	66
4.4. Sinbolo eta erritoak ILU ereduaren arabera.....	70
4.5. Sinbolo eta erritoak KA ereduaren arabera.....	72
4.6. Sinbolo eta erritoak BA ereduaren arabera.....	76
4.7. Sinbolo eta erritoak SHE ereduaren arabera.....	79
ONDORENA.....	84
V. EUSKAL ETNOGRAFIA ARKETIPOEN ARAUZ.....	85
5.1. Euskal etnografia AN arketipoaren arauz.....	85
5.2. Euskal etnografia UTU arketipoaren arauz.....	91
5.3. Euskal etnografia RA arketipoaren arauz.....	96
5.4. Euskal etnografia ILU arketipoaren arauz.....	99
5.5. Euskal etnografia KA arketipoaren arauz.....	102
5.6. Euskal etnografia BA arketipoaren arauz.....	104
5.7. Euskal etnografia SHE arketipoaren arauz.....	108
ONDORENA.....	112
VI. TEOLOGIA EUSKARAREN OROITZAN.....	113
6.1. Euskara eta Jainko oroitza AN ereduaren arabera.....	113
6.2. Euskara eta Jainko oroitza UTU ereduaren arabera.....	119
6.3. Euskara eta Jainko oroitza RA ereduaren arabera.....	123
6.4. Euskara eta Jainko oroitza ILU ereduaren arabera.....	128
6.5. Euskara eta Jainko oroitza KA ereduaren arabera.....	130
6.6. Euskara eta Jainko oroitza BA ereduaren arabera.....	134
6.7. Euskara eta Jainko oroitza SHE ereduaren arabera.....	138
ONDORENA.....	142

VII. EUSKARAREN JAKITEA EREDUEN ARABERA.....	143
7.1. Euskararen jakinduria AN arketipoaren arabera.....	143
7.2. Euskararen jakinduria UTU arketipoaren arabera.....	146
7.3. Euskararen jakinduria RA arketipoaren arabera.....	149
7.4. Euskararen jakinduria ILU arketipoaren arabera.....	151
7.5. Euskararen jakinduria KA arketipoaren arabera.....	152
7.6. Euskararen jakinduria BA arketipoaren arabera.....	155
7.7. Euskararen jakinduria SHE arketipoaren arabera.....	157
ONDORENA.....	161
VIII. EUSKAL GRAMATIKA ARKETIPOEN ARAUZ.....	162
8.1. Euskal gramatika AN arketipoaren arabera.....	162
8.2. Euskal gramatika UTU arketipoaren arabera.....	165
8.3. Euskal gramatika RA arketipoaren arabera.....	168
8.4. Euskal gramatika ILU arketipoaren arabera.....	169
8.5. Euskal gramatika KA arketipoaren arabera.....	172
8.6. Euskal gramatika BA arketipoaren arabera.....	174
8.7. Euskal gramatika SHE arketipoaren arabera.....	177
ONDORENA.....	180
ONDORENAK.....	181
BIBLIOGRAFÍA.....	184

ESKEMAK

1 ⁿ eskema: Oihuzkoak jainko arketipoen arabera.....	17
2 ⁿ eskema: Oihuzkoak zazpi arketipoen arabera.....	19
3 ⁿ eskema: Aurrizki-preposizioak arketipoen arabera.....	27
4 ⁿ eskema: Atzizkiak arketipoen arabera.....	28
5 ⁿ eskema: Konparaketa ereduak arketipoen arabera.....	61
6 ⁿ eskema: Onomastika iruzkina Job 38,28-30.....	65
7 ⁿ eskema: Giza=homine ereduaren mitoazterketa.....	75
8 ⁿ eskema: Une, aldi, zenbat, nor arketipoen arabera.....	80
9 ⁿ eskema: Errito harremanetarako adizkerak.....	81
10 ⁿ eskema: Maite onomastika: Etxepare versus Kantika.....	116
11 ⁿ eskema: Adizkeren mito azterketa Is 53,4 a,b.....	122
12 ⁿ eskema: Ra ereduko mitoazterketa Mt 17,2.....	126
13 ⁿ eskema: Via/bide, vita/bizia, veritas mito azterketa.....	135
14 ⁿ eskema: Jakinduriatzko berdinketak/bereizketak.....	144

MITOGRAMAK eta ARKEOLOGIA

1 ⁿ irudi: AN jainkoaren sendia.....	51
2 ⁿ irudi: Ur urenak eta ur barrenak.....	67
3 ⁿ irudi: Ra jainkoaren eguneroko osterak.....	69
4 ⁿ irudi: Esagila, Zikurat, tenploak.....	139
5 ⁿ irudi: Saqqara, piramideak.....	141

SIGLA BATZUREN IRAKURKETA

(s) sumeriera, (a) akadiera, (u) ugaritikoa, (e) egipziera, (ara) arameera, (h) hebraiera, (arb) arabea, (g) grekoa, (l) latina, (f) frantsesa, (al) alemana, (i) inglesa, (it) italianoa, (ca) katalana, (ga) gailegoa.

SARRERA

Jainkoa eta gizakia, aztergai bezala, elkarrekin etortea legezkoa da. Ezin daiteke asmatu teologiarik antropologiarik gabe, edo bestelaz, gizakia den arazoa ezin daiteke azaldu Jainkorik gabe. Hagatik erlijioen historia giza jainkozalearen historia da. Bestetik da Jainkoa eta gizakia diren helburu biok elkarkide eta elkarren harremanetan etortea euskararen oroitzan, azterketa honen izenburuan agertzen denez, teologia eta antropologia linguistikaz lotzen direla, euskararen oroitzarekin alegia .

Hizkuntza eta antropologia elkarri begira dagozan zientziak dira, hala ere, ez dira bata besteagandik ate ulertzekoak, elkarrenak dira eta elkarren funtsa adierazten datoz elkarkide. Jakingai ideiak dira hagatik eta azterketa askoren ardurapekoak biak ere, bai eta hizkuntzarenak, euskara bezala, ahozko kulturaren adierazpide eta gizarte historiko eta kultura baten lekuko den aldetik.

Ahoz ahozko hizkuntzetan euskara eta haren hitz bakoitza euskal teologia eta antropologiaren lekuko dira. Euskara *incosciente colectivo* "talde ohargabea" delakoa baino zerbait gehiago da, euskara hako ohargabe izatearen eta ohargabe bizi diren gizarte askoren esnarri bizkorra bai-da.

Euskara bezalako hizkuntza testoen testoa eta agirien agiria dela frogatu beharko da; areago, hizkuntzaren egituretan jainkoen eta gizaki beraren oroitzak ezeze, bien arteko itunbena dagoela. "Sinistu hizkuntzari, ez dago bera baino lekuko fidagarriagorik" esaten zuan M. Müller erlijioen azterlariak. Hizkuntzak, bestalde, ez dira gure asabek euren jainkoekin hitz egiteko erabilten zuten tresna baino, autore beraren arabera. Gure asabak hako *homo religiosus* giza jainkozalearen kideko ziran. Haiek jainkoekin hitz egiteko asmatu zuten hizkuntzak jainkoon oroitzak bide du hitzen egiturari eta durundian, esaldi bakoitzaren imintsioan. Otoi bat, ez birao bat, ez da esaten imintsio barik, hitza bizia denean. Beste erabatera esanda, euskaldunek aldean daroe oroi

tzon suspertzailea. Akordatzea baino ez dute.

Beste kultura batzuk liburuan idatzi zuten gizakien eta jainkoen arteko ituna Sumerian, Egipton edo Israelen. Behin herriko historia sakratua liburuan idatziaz gero, irakurri eta gorde zegikeen taula edo bilduma preziatua. Euskaldunek, dizka gogorrean bezala, soina den lurrezko ontzian gordetzen zuten artean aurretikoen mezua eta, soina lotan dagolarik ere, itxarrrik bizi zuan euskarak itunaren oroitza, sua supazterreko txingarretan lez.

Zer egiten zuten antxinako euskaldunek, libururik ezean, belaunez belaun, asaben gogoangarriak ondorengoei egozteko? Ze liturgizun, otoi, esakun, hiztegi, errepika edo kantu erabilten zuten, zaharren goraintzia urteoro berriztuz, ezjakinak eskolatzeko? Nola ebaiten zuten hitza erritoetako edo herrigintzako batzarretan? Zoli edo ozen ahozkatzen zutelarik ere, hitz bakoitza halako imusinoz xedatuko zuten, hitzaren indarra aitortuko berere eta "berbako gizaki" izatera oldartuko. Hitzak, berbak, ekintzaren balioa zeukan, "agindua sor da" edo "berbako gizona" esaten denetan bezala. Batzarburuaren otoiak, edozein batzarkideren errepikak edo hiruzkinak argitu bide zuan jainkoekiko errittoa eta hitzak, emaneko berbak, zehaztatzen zuan gizarte harremonen legea. Hitza gorde egin behar zan, galdetu, aginduz oroitu behar zan, oroitzak biziz, oroitzapena sakondu behar zuten erritook ospatuz, eman-hitza bete ahal izateko.

Liburudun herri zahar asko aihenadu egin ziran, baina, eskerak eurek utzi zizkiguten idazkizunei, jakin ahal izan dugu, umea amazalea den bestean, gizakia jainkozalea izan zena. Euskararen barne-sena haren pentsamoldearekin bat ete datorren aztertu behar da, ots, giza jainkozalearen arketipoak euskararen arketipoak eurak ete diren eta harrigarria izango da bere erantzuna, uste dugunez, erantzunik izatekotan.

Halako kultura unean euskarak jainkoekiko ituna gordetzea eta, beraz, euskaldunen historia sakratua bera dela esatea bidezko izan daiteke teorian, baina azaldu egin beharko digu, sinisga-

ri izan daiten. Non dira, hasteko, jainko hoi en izenak edo haiekin harremanik izan zuten gizaki gurenenak? Zer erabagi zuten? Nongo mitoetan azaltzen dira? Bai, hako *homo religiosus* izan zen, giza jainkozalea giza historikoa da, euskara bera ere historikoa den bezala, baina bata eta bestea historiaren argiunetik ate doaz antxinatean alde batetik eta geure garaiotarainoko argia gorde izan dute bestetik.

Euskara dugu giza euskal jainkozalearen teologia eta antropologia aztertze ko metodori onena, nahiz eta euskararen hotsek armonikide asko idoro ditzaketen beste kulturen mitologian eta hizkuntzen soinutan. Euskarari galdetu behar zaio eta giza jainkozaleak asmatu-hizkuntzari bezala, galdetu ere. Zelan oratzen zituan bulkoak? Non oinarritzen zuan garaunetako pentsamendua? Nolatan mintsatzen zan gero ahozko otsak izadikoez egoki etor zitezten? Mintzoa sortze ko, zentzunez oraturiko sinboloez baliatzen zan eta halatan zentzunez ezin atzemanak ere aipatze ko gai zan. Imintsioa mintzoaren bidelagun eta maiz aurrelari den bezala, hala zan sinbola giza pentzamentuaren gidari. Sinbolo hoi en izenak galdetuko ditugu mitoen kondairetan. Sinbolo hoi en izenak, ausaz, antxinako Sortalde Hurbileko mitoe kin zuba egingo digute. Euskara dugu lagun, jarraitu euskarari, euskaldunen itun zaharra argitze ko, ez bai-dago, bera baino, beste agiri sinistagarriagori k. Areago, esan genezake Euskal Historia Sakratua bilduma bitan emana dagola:bata Euskal Hiztegi bizian eta bestea, haren parekide den Onomastiken Hiztegi Orokorrean. Mitoaztertuz, batean eta bestean irakurtea baino ez dago¹.

1 Azterketa honen oinarriak *Vascuence y mitoanálisis* tesian dagerz ugariego, sakondu nahi duenarentat. Hemen, ostera, edukinak nabaritzen ditugu, ots, Jainkoa eta gizakia arazooz arduratzen direnentzat bereberki.

I. GIZA JAINKOZALEA

“Giza jainkozaleak”, ikastunek aipatu-*homo religiosus* delakoak, batean elkartzen ditu arazoaren mutur biak: gizakia eta Jainkoa. Mutur bata beregan du gizakiak eta bestea, sinboloa bera bezala, eliptika baten antzera urtikatzen da, itzuleran galdetzen zena ekar dezan berekin. Beste poloan dagoen Harek agian, izadiko harrigarrietan ager ohi diren ikuskizunetan, harartekoak bidaltzen dizkio, giza jainkozaleari, ots, orzargian, ostarkuaren margoetan, trumoiaren orruan, edo ittoitu ainean den eguzkierrainuetan. Giza jainkozaleak jainko-agerpenak zekusan mandatariongan. Berari deitu eta beragaz hitz egin nahi zuan, batean poz eta goralpenezko daldarak ahozkatzeko eta bestean samin eskergak eta arrenak mindurikatzeko. Izena ezarri zion zeruari, eguzkiari, izenik soilenak, berezienak, konsonante bakarrekoak, eurak aitatzeko bildur-edo bailitzan: AN^(s) inotson zeruari, UTU^(s) iduzkiari Sumerian edo RA^(e) Egipton, ILU/EL^(u) Ugariten ez zeru ez eguzki, ez inon eta danean dagoen jainkoari. Horrek dira M. Mülleren hako “nonima sunt numina=izenak jainkoak dira”.

Giza jainkozaleak legezko harremanak izan nahi zituan, batak hitz egiten zuenero, besteak frekuentzia berean erantzun ahal zezan. Mendi santutegiak oraindino indarrean egozela, tenploak eraiki zituan lautadan, tenploa izango da jainko eta gizakiaren arteko topaketa gunea. Baina ze izen emango dio gizakiak bere buruari, jainkoekin elkarrizketan hasteko edo baldin Jainkoak “zelan dozu izena” itaunduko balio? (Has 32,28). Ze toki hartuko du tenploan elkarrizketara deituak? Zutik ala belauniko egon beharko ote du? Errito arauak irakasten du ze toki edo jasadagokion bakoitzari. Arau berak erabagiko, aipatu-jainko sinboloen artean eta giza konplexua: korpitza, barne/baita eta jainkoengandik erritoz lortu-izate berria, Ka, Ba, She sinboloez iragarten direnen artean (eta hemen “nomine est homine=izena gizakia da” esan beharko) dagoken begiramena. Nola lotu giza izenok

jainko izenekin hitz berean edo harekiko elkarrizketan? Horra gakoa: erritoetan lez, nor bakoitzak dagokion tokia hartu behar du, hitzak dinoena, hutsean gelditu gabe, indarrean egon daiten, errito-legea lege daino, hitza hitz delako.

Historian agertzen dena sikologiak berak egiztatzen du: gizabidezko dela, alegia, adimenez eta bihotzez Jainkoagan sinistea, areago, giza jainkozaleak izadian dakusan sinboloen iraupena eta jainkoen ilezkortasuna nahi duela beretzat. Hitz baten esanda, jainkoen sendiagaz harremanak izan eta ezkondu nahi duela. Azterketa onen bideetan sartu ahal izateko, giza jainkozalearen pentsamoldea ezagutu eta barneratu behar da aurretiaz.

1.1. Euskal teologia eta antropologia

Kristau izateko euskal ganora bat ba dagoke, enpresari edo politikari izateko ere ba dagoenez gero. Zer dela-ta arduratzen da euskalduna hizkuntza minorizatuen bizi-ahaleginaz, adibidez, edo zergatik izan nahi du herri zapalduen askatasun deiadar edo hirugarren munduko herrien suspertzaila? Bere soinean nabaritu duen bidegabekeriatik askatu nahi luke lagunurkoa eta hatarako ahaleginak egin nahi lituzke besteen onerako. Bere gizartean inutu dituen asmoei bide eman nahi die bezteengan ere. Hala egiten dute fededunek misioa iragarrean, hala enpresariak nazioarteko ekoizpenetan dirua eralgitzean, hala politikariak euren ideologiazko ekintzetan, baina batak eta besteak euskal ganora berezia adierazten dute arlo bakoitzean, herri bezala txikia izanik ere, ain orokor agertzen dela bere asmo eta ekintzetan.

J. Daniélou teologoak "pagano" kutsua egozten dio Jainko iragarrien aurretik gizakiagan, giza jainkoazaleagan, dagoen sinistekera eta kulturari¹. "Paganoa" da, beraz, jatorrizko gizakiak antxinatik jainkoez oreto duen mezu mordoa. Aipatu autoreak beragan ekusan, ain zuzen, bere aurretikoek zirenen hako galiar paganoen ondakina. "Ni inutu ninduen kulturaren paganotasunak,

1 VIDAL, J., "DANIÉLOU", DR, o.c., p. 406-410

nire jainkozaletasuna adierazten du eta jasta berezia egotzen dio nire kristau izateari". Halaber indiar, txinar, afrikar edo judu kristau izate bereziak dagozela onartzen du. Judu bat, adibidez, nola izan daiteke kristau, Itun Zaharreko jainko-eskola bereziki sakondu ez badu? Itun Zaharra ez ote da Itun Berria onargarria egiten duen Jainko pedagogia? Eta Israel herriagaz eginiko entsegua beste kulturekin ere egin bide zuan Jainkoak. Edoaldi bereko euskaldunak ez ote zuten izan eskolaurrekorik edo jainko esperientzirik bere orduan Kristoren mezuari erantzun ahal izateko? Izan ere, lege-agintzariak harrian idatzi zituen herriari, ala agintzari beretsuak idatzi gabeko oroitzan, ots, hizkuntza beraren edukinetan gorde zituen herriari egin ete zitzaion errazago Kristoren Barriona onartzea, hau da, juduari ala euskaldunari? Pedagogia zaharra letrari lar atxikia dagoenean, idazkia eragozpen izan daiteke (2Kor 3,6) eta mezu berria onartzea zailago. Hitzaren sinboloa espirituari atxikiagoa baldin badago, ostera, Jainko mezua igartea eta onartzea errazago. Giza jainkozaleak Kristo bere mitoetako galderei eta eskakizunei erantzuten etorretz jakin nahi zuan, ea bera zen Mesias askatzailea (Mt 11,3).

Kristo, Lege Zaharra kentzera barik, betetzera etorri zenez, kristautasuna ere ez zan etorri gizakiagan jainko zaharregazkoa arras garbitzera, harreman haien funtsa nabariagotuz, giza misterioa eta Jainko misterioa sakonean azaltzera baino.

Giza jainkozalea aztertu duten erlijio ikertzaileek eta sikologistek bat datoz horretan, eta areago, ahozko kultura duten herrien lekukotasuna bereziagotzat ematen du M. Eliadek, oroitza ardurea liburuan entzi dutenena baino. Euskal sinistedunak, kristau edo kristau ez denak, bere aitorrak egin ditu eta bere ekintzez azaldu du Jainko esperientzia. Hemen ostera, euskaldunaren ordeztu eta euskaldunekin batera, euskerak duen Jainko eta giza oroitza dugu aztergai. Euskaldun jainkozaleak euskararen utzi zituen jainko santzu eta giza aztarren hoiek dira euskal teologiaren eta antropologiaren agiri eta xegun bereziak. San Paulok atena-

tarren jainkozaletasuna gorai patzen du (Ek 17,22). Antxinako euskalduna ere kristaugai heldua zenetz jakin nahi dugu. Euskaldun jainkozale zenagan sakontzeko, ostera, *homo religiosus* den giza jainkozalea ikertzea beharrezkoa dugu.

1.2. Giza jainkozalearen pentsamoldea.

Giza jainkozaleak sinboloez hitz egiten zuan, hagatik halakoari *homo symbolicus* ere ba deritso, J. Ries², erlegioen historian ulertua den autorearen arabera. Sinboloa du bere jainko agerpenen hizkuntza. Sinboloen bidez azaltzen ditu, berez ezinikusi diren errealitateak, giza bizitzaren gainetik susmo dituen indarrak, bera eta ingurua ez den beste Haren nortasuna. Sinboloez oretu-pentsakizuna hitzaren aurretik doa eta erlijioaren guna da berez. Pentsakizuna heldu dueneko, sinboloen arian, barnea azaltzeko eta jainkoegazko mito-harremanak kontatzeko gei da. Mitoen esperientzian sagaratuen mundua eta mundu fisikoa bereizten ikasi du, gizakiak gizartetik ate dagozen indarrekin harremanak izan dituelako. Mitoa benetako historiatzat eta bizitzako jarraibide egokitzat hartzen du. Mitoan agertzen dira gizakia-ri indarra eta eraginkortasuna ematen dien arketipoak. Arketipoa hasierako eredu goitarra bezala dager eta gizaki jainkozaleak eredu hori jantzi eta haren arabera osatu behar du betekizuna lurrean. Horretarako erritoaren laguntza du. Erritoak jartzen du arketipoaren arian, hori baida erritoaren eginkizuna: erlijio indarra ekintzan egiztatzea. Hastapeneko erritoak, adibidez, izate arruntetik izate sagaratura dakar gizakia. Hastapeneko erritoak, beraz, izatasun berria ezarten zion giza jainkozaleari eta, haraz gero, beste duintasun baten jabe zelako ziurtasuna zuan. Horrela, sinboloak, mitoak eta erritoak adierazten duten mundu sagaratuak arartekoarena egiten zuan gizakiagan, goiko indarra kin harremanak izateko ahalmena ematen ziolakotan.

Giza jainkozaleak Paleolitos Harotik gerora, bere aztarrenak u-

2 RIES, J., "HOMO RELIGIOSUS", DR., O.C., P. 763-768

tzi ditu eta Jainko bakarreko hiru erlejioetan heldu ahal izan du goitar esperientzia, historiak dinon bezala. Giza jainkozalea, aspaldietako lekukoa ezeze, gaurko mezularia dugu hagatik. Euskara ere mezuotarikoa da, giza jainkozalearen artelana delako.

Erlejoien historia aztertu eta sikologistek arketipoetan sumatzen duena bera euskararen edukinetan aurkitzea harrigarria izango litzateke eta hako "sinistu hizkuntzari" deiak betetasuna lortuko luke beragan. Baina aurretik, giza jainkozalearen bulkoetan sakontzeko sinboloaren, mitoaren eta erritoaren ariketaz luzeago jardutea dagokigu.

1.3. Sinboloa eta pedagogia.

Sinboloa agiri baten zatikia da. Zati bata eskuan gordetzen dela, bestea urrunera urtikatzen da, itzuli baten ondoren dakarken bestearekin osatzea eta ezaupidea egitekotan. Zelanbait bidalita-ko gutunaren erantzunean dago joko. Sinboloak gauzen arpegi izkutuarena egiten du eta urrutiko mezuen bilakan ekitera bultzatzen du. Sinboloaren dinamika polo biren arteko eliptika baten mugimendua dela esan da. Ariketa horrek goia eta behea, argia eta iluna, ikusten dena eta ikusten ez dena, hurrekoa eta urrunekoa, Jainkoa eta gizakia elkar jokoan jartzen ditu. Horrela, giza indarrak aldatu eta bere barnean argituaziz giza gogo lurkoia espiritu-senaren morrontzan jartzen du. Sinboloak giza jainkozalea, beste argi eta indar baten irrikan oratzen duelarik, itunben baten eragina eta agintzari baten lekukoa da. Otoi ernamina du beregan eta agintzarien eta eskarien kunplimena itxaro du erantzunean. Sinboloaren garaikoak dira, beraz, dei-otzik soilenak, oihuak, erritoen garaiko otoitz edo esaldi osotuak baino lehenagokoak, gramatika erregelen aurretikoak eta herri ahotan gaurdaino iraun izan dutenak. Lau jainkoei euren izenen otsekin zuzendutako dejok gaurdaino iraun dute gure artean, baserriko euskararen berere, ez nundik, ez norako diren ostaz dakigunarren. Horra sailean 1° eskeman oihuzko otoi bakoitza jainko-sinboloa-

1ⁿ eskema: OIHUZKOAK JAINKO ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU
ene/en	otoi	ara	(h)el
enei	ut/ux	arren	olé
iño/iñoz	et/eit	arrano	(h)il
oino	txut/ixo	arraio	ola
amen	ujui/jo	urra	ala(h)
añó	otian/utinam	rayos	alajina
aan	zut	arre	ale/ela
ainü	uxala/ojalá	ra/rau	iole

ganako deia da eta giza jainkozalearen arrigarritasuna, maitasuna, poza, une larria edo arbuioa adierazten dutela. Euskararen atal zaharrenak eta erabat elkarrizketa arruntenak dira. Gizaki jainkozaleak jainkoeganako zuen pentzuda, umeak amarekikoa duen bezelako da. Izan ere, sinbolo aldia kulturen umetzaroan ematen da. Jainko sinboloen monosilaboak giza jainkozalearen aboa eta ustea betetzen zuten, umearena “atta”, “ama” deiak bezala. Hitzok umearen lehen gizarte-harremanak diren bezala, sinboloak gizatasunaren aurtzaroa hesten du eta materiazko duen alderditik espiritura jainkotasun zorian jartzen du, sinboloa berez den argi-ilunbetatik, Jainkoagazko ituna eta haren agintzarien agiria dakarkiola. Hagatik erantzukizunera eta berbaz historian zehar ematen den erantzunera behartzen du, sinboloa den argitze-abagune eta zer pentzan garatzeko teknikan hutsik egin ez dezan. Sinboloaren logika Jainko Sortzaileagan sinistean datza eta haren eskakizuna berezko siniskera Jainko Eroslea aitortzen duten erlejioen esperientziarekin bateratzen da. Horrela sinboloa Sortzailearen mezulari da. Sinboloaren logikak Jainko agerpenen iturburura daroa, halako agerpenik egiaz, Kristautasunean bezala, haragitu baldin bada, sinboloaz sakra-

mentua eginaz. Agerpenon Hitza baldin filosofoak hitz iragariak bezala hartzen baditu, hitzotan barne indarra somatu duelakoz izan bide da. Edozelan ere, fedea norbere idekitasunaren arabera, irabazteko edo galtzeko erronka bilakatuko da, Ricoeur filosofoaren eritziz³.

1.4. Mitoa eta arketipoak

Mitoak antxina gertaturikoen berri ematen dute eta asabek edatzi zuten herriaren historia sakratua dira. Aurrehistoria direnez, historiaren oinarri izkutuak gordetzen dituzte. "Zirelako gara" jakiteak bizkortzen du mitoa ere, beraz, antxina eta atso zenak gaur eta bihar ere herriaren bizitza bultzatzen dator. Mitoa giza ekintzan indarra eta eragina dakarkion sinbolo-arketipoari begira dago. Jainko arketipoa gizartetik ate dagoen funtsezko eredu da. Sinboloaren jarraipen ohargabea, amaibako iraupenean joan eta giza gogoaren emaitzik berezkoena dena, gero-gero sorkuntzaren erroa ere bada, C. G. Jung⁴ sikologistaren ustez. Mitoa sinboloan oinarritzen da eta haren esperientzia eskatzen du aurretiaz. Handik hartzen du ipuinetan hasteko arnasea, haren arragoan berotzen du bihotza, mihinari mintsoa egotzi eta hizkuntzaren hasi-masiak harrotzeraino, hatan ere. Mitoek munduaren eta herriaren sorkuntza edo gizakiaren eta jainkoen arteko ezkontza harrigarria edesten dute halako hizkera zahar baten. Mitoa gertakizun haietan eman-agintzarien ituna da eta hizkuntza bera da agiri eta lekuko. Berari esker, gizakiak gizaldietan heriotz mugen gainetik, berrikuntza bilatzen du, itxaropenezko burruka amai gabeen ekiten diola.

Mitoak ereduzko kontakisuna egiteko arketipoak aurkezten ditu goitiko eta behetiko elkarrizketarien artean. Arketipoon argibiderik zoliena C. G. Jung sikologistak ematen digu. Arketipoak elkarte ohargabearen zeru makoa eratzen omen dute eta giza-

3 NEUSCH, M., "RICOEUR, P.", DR., o.c., p. 1525-1526.

4 VIDAL, J. "JUNG, C.G.(1875-19619), DR., o.c.p. 936-941.

kiaren betiko sormena adierazten. Egiturok, energia antzo, aldi-an eta norberaren oroitzaren aurretikoak ei dira eta giza ekinzen gidari orokor gertatzen, izadiko indarrekin bateratzen laguntzen diotela.

Era bitako arketipoak bereizten ditu aipatu autoreak: norbere-tikoak “de sí mismo” eta jainkozkoak. Norbere arketipoak giza-kiaren ardatz eta “ni eta ohargabea” osotzen dute. Norbere arketipoak, norberaz soildu eta halako bakardade esperientzian beste arketipoaren traszendentzian orekatzera omen daroa, Jainkozko arketipoak eratzen bai-du gizakia osotasunean, arketipo bezala, sinistu Jainkoagan, gizakiagan sinistu hal izateko ariketan bezala. Hizkuntza bera da mito bizia Jung sikoanalistentzat, hizkuntzak hasieratik datorren helburu beraren mezua bai-dakar.

Jainko arketipoak eta giza arketipoak ezagutzeko, egoki da behin-behinezko deiak edo oihuzkoak zerrendan jartzea, euren artean ze alde dagoen jakiteko, ea batak gizakiak jainkoei egin-oku edo birao diren eta, aldiz, besteak gizarteko olesak, oharrak edo destainak diren ikusteko. (Ikus 2^a eskeman)

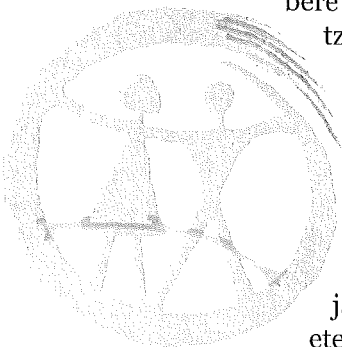
2ª eskema : OIHUZKOAK ZAZPI ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
ene/en	otoi	ara/ario	el	bea/vaya	gel/gora	txist/chitón
enei	ut/ux	ra/rau	olé/iole	vae(i)	ka/quia	zaust/zás
iño	txut/ixo	arrano	(h)il	ave/afa	gero	ixi/atx
oino	et/eit	arraio	ola	ba/bua	coño	chao
amen	uju/ujui	urra	ala(h)	eup	agur	xapi/zape
ainü	otian/utinam	rayos	elas/alto	hip(i)	cáspita	asa/ajai
aan	zut	arre	ale/ela	uf/huf	kontuz	esti/este
año	ojalá	arren	alajina	balinba	agian	ezbe

Horra Jainko eta gizakien artekoitunaren zapi lekuko, zazpi konsonante-bailiran. Zazpi zenbakia izadi osotasunaren sinboloa delarik osotasun horretan egon behar zuten gainerako alofono/

hotskideak⁵. Eurentan lau jainkozkoak dira: *An, Utu, Ra, Ilu*, euri egotzi *uin, su, aire, lur* kosmogoniako lau elementuak bezala. Beste hirurak *Ka, Ba, She* giza arketipoak dira eta gizakiaren osotasuna ordezkatzeko: *kaizua/korputza, baita/psikhe* eta erriroz lorturiko *izate/esse* berria. Ikusten denez, denak dira monosilaboak eta konsonanteen esparrua osotzen dute, hau da, hizkuntzaren ahotsak dira, argiago ikusiko dugunez.

Jainkoa, J. Lacan sikiatraren arabera, hitza sortzen den unea da. Zerbait esaten den artean Jainko hipotesia zutik dago. Gizakia bere ezintasunean “Bestearen” irrikan jar

utzen omen da. “Beste” hori hizketa laguna da, nik berba egiten dudanean entzuten didana, nere hitzaren lekuko zintzo, hitzaren itunean deitzen dena edo egizkoa denetz jakiteko, eskatzen den hirugarren lekukoa. “Bestea” hitzen araudi unea da “código de los significantes”⁶. Giza jainkozalearen lekukoa, lekuko faltsoa ete zan, ba? Autore beraren beste azal

no eta to urliaren bila

pen hau ere ardurazkoa da giza jainkozale zenaren eta ez denaren arteko esperientziak bereizteko: “Giza jainkozaleak auzia Jainkoagan uztean, egiarako norbere bidea oztopatu egiten du. Norbere gogoa ere Jainkoaren eskutian sakrifikatzeke jarrera du. Bere eskaria Jainkoaren ustezko borondatearen peko egiten da eta, harrezkero, ha limurtzen saiatzen da eta handik hasten omen da maite-jokua”. Umea ama-rekin “tattantxuka” hastea beti ere osasun seinaleztat emon da, eta ez ostera, umekoa sikiatrarekiko tratamenduan hastea.

5 “SIETE”, Dic, B., o.c.p. 1858-1859

6 CATALAN, J. F., “LACAN, J. (1901-1981)”, DR., o.c., p.970-9971. Cf. Elkarrizketan 1ⁿ pertsona *no*, 2na *to* eta 3na *ar/ura, él/ella=ur/ia* dira. Lehen biak sumeriar *Anu/Utu* jainkoengandik analogizatuak, 3na *Ra/Ilu/El* jainkoengandik.

1.5. Errittoa eta hizkuntzaren magia

Errittoa gizakia bere ekintzan zuzen erabaki eta zertu ahal dezan, arketipoekiko harremanetan jartzen du. Horrela hasiberrien herrittoa izate arruntetik izate berrira aintutzen du, sagaratuen arian⁶. Errittoa giza baldintzak ikasbidean jartzen ditu eta ordena arruntaren partekide sentiaraztetik, ordena berri batera jasotzeko gei den indarretan murgiltzen du. Era onetan hasierako artezia=magia-sena, sagaratuen einera heltzen da eta azkenik erlijio jarkera baten garatzen. Hagatik errittoa legea gogoaren beharrezko legeak gainditzea da.

Errittoa funtsa jainkoekiko harremana erraztean datza. Bide batez, elkarte baten erlijioa eta kultura finkatuz, herriaren batasuna indartzen du. Errittoa indarra galtzen du, hala ere, ideologiaren bat-edo berataz jabetzen denean.

Errittoa, elkarteak gordetzen dituen oroitzari esker, hasierako esperientziak gaurkotzen ditu, dela munduaren, gizakiaren edo herriaren sorrera eta salbamena kontatzen diguten.

Garbiketa errittoa, eztralakoan ere, erruaren aitortza da eta sutan erretzen den bitimak penitentziatzko garbikuntza adierazten du. Garbikuntza berdina bilatzen du gaitzak arautzeko erabiltzen zen eta den ur zipristinduak, dela inauteriko edo elizkizuneko ixipuan. Errittoa gaitza gainditu nahi du sagaratuaren indarraz. Jaiaren mezuak sagaratuaren garaipena eta poza ozenkatzten du, jainko indarrez heriotza ere garaitua izango delakoaz. Sumeriako tenploaren santuenean *ma-h(s)* jainko "imago(l)=antz" zegoen eta gizakiaren *kù-g(s)* "gogozko santu=hagios(g) izateak" eta *zi-d(s)* "jainko santutasunaren partekide txit zehatza izateak" men egiten zioten, errittoa sinboloaren eskolakoa zelaririk⁷. Areago, *me(s)* bakoitzaren arabera iharduten zen einen, *me*=adu-

6 RIES, J., "HOMO RELIGIOSUS", DR., O.C., P. 763-768

7 RIES, J., "SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico", DR., o. c., p. 1577-1578).

ak indarrean egozen, bestela hutsean gelditzen ziran. Euren eskolako izan ziren hatitarrek ere, askozaz geroago, zehatz mehatz taxutzen zuten erritoetan partele bakoitzaren kokagunea: erregearena lehenengo eta haren menpekoena hurren, hori baitzan jainkoei sor-zuzenbidea, hori jainkoekiko begirunea eta eraspina izatea. Erritoei jainkoak gurtzeko jakinduria ere deitu izan zaio, hagatik hitza dager jakinduria horren adierazpide.

Sumeriako apaizek onomastika bidez jakitearen enziklopedia egitean, AN/ANU jainkoaren izena jartzen zuten aurrenean, gero haren emazte eta seme-alabenak, gero etxekoena eta azken, morroienak. Halatan, arketipoari jarraiki, idatzi zuten toponimiaz, astronomiaz, gramatikaz,⁸ etab. Hori idazki baten buruan gurutza bat edo amaieran A.M.D.G. jartzea baino zerbait gehiago zan, egia esan, nahiz eta ekintza biak erazpen beraren ondore izan. Onomastika haiek hizkuntzen lehen hiztegiak izan ziran.

Orain, bada, jainko nagusien izenak eta giza konplexuaren arketipoak hitzetan elkarrekin jostean, non kokatu behar ziran bat eta besteak edo ze jakinduriak orekatzen zituan hitz beraren egituran? Egiptoko mitoak dinonez, Toth jainkoak asmatu zuan hizkuntza, jainko eta gizakien arteko harremanak erraztekotan. Harremanok erritoetako otoitzetan=*oraciones* azaltzen ziran. Herriak monosilabodun oihuekin egiten zuan. Zelan azaldu jainkoegazko jarduna, edo ikasi jainkoekiko hizkuntza, norbaitek "hable usted cristiano"-edo esan ez diezaigun? Apaizek erritorako eredu osatuagoak eratu zituzten. Harrezkero, ereduzko esaldiei *oraciones* deitu izan zaie gramatikan ere. Errito hitzak=ototia arketipoz ondo taxutuak izan behar zuten, ahotzez inoena benetan egizta zezaten. Halako hitzak magia berezia zuten Sumerian, Babilonian eta Egipton. Esaneko hitzak balore totala zeukan euskaldunen artean, kontu hagatik esankizuna zehatz ala oker moldatuta dagoen, kosmoko ordena apurtu ez zezan edo

8 LIMET, H., "PANTEÓN"(religiones mesopotámicas), DR, o.c., p. 1357.

hako sorgin hasiberriari “hodei guztien gainetik eta sasi guztien azpitik” esateagaitik gertatua gerta ez zezaion.

Euskara-xedea hasierako artezia-bide horretatik eta heldutasuneko errito-arautik doala progatu behar da, bai proto-euskara garaian, monosilaboka mintzatzen zenean, eta bai, giza arketipoak jainko arketipoekin alkartuz gero, hitz aglutinatuez edo zau-liagoez baliatzen denean. Hitzon aglutinatzea erritoz sagaratu mailan jartzen ditu giza arketipoak eta giza arketipoak hitz berean jainko arketipoez lotzean, jainko eta gizakien arteko ezkontza=*hierogamia* adierazten du, euskara bera dela elkargo horren ituna edo itun-agirietako bat. Eta hori, euskara paradisuko hizkuntza zela esatea baino zerbait gehiago da.

1.6. Euskararen oroitza eta mitoazterketa.

Mitoak jainkoekiko itunen kondaira dira errito-ohikunak egiztatu eta aldioro berrizten duen bezala. Euskara halako itunaren agiria denetz jakiteko, giza jainkozalearen pentsamoldea ezagutzen duenaren xedez idekitzea baino ez dago.

Oroitza norbere edo herriaren sorrera bilaka dihardutenen e-kintza da. Usadioen arian, halako edo bestelako eguna ospatzean, gainerako arduetatik jai egin eta eztalakoan ere, beste aldi bateko unera ihes egiten da, Gabonetako ospakizunetan edo eta Inauterietako pasadan gerta ohi den bezala, erritoak oroitza astintzen datozelako. Oroikizun horrek gaurkotu egiten du antxinateko ilunpetan edo igarkizunetan nonbait jaso zena. “Legea bete dugu” esan ohi da halakoetan, oroitzatik ate dagozan usadioak ere legezkoak direlako, ots, “costumbres inmemoriales” eta alperrikoa izan da halakoetan usadioen kontra ihardutea.

Edotariko erritoek antxinako gertakizunen oroitza inutzen dute. Ohiturok baztertzea elkarteari uko egitea eta norbere burueritsia murriztea da. Euskara baztertu eta erdaldun egin direnen zentzuegaberia jorratu dugu eta herri saltzailatzat jo izan ditugu halakoak. Guraso saltzaile askoren seme-alabak aurretikoen

gerena garbitu nahi izan dute, zorionez. Hizkuntza, kultura mailan ikusten duguna bera egotsi genezakio, hala ere, erlijio mailan gazteriak egiten duenari, elijioa elkarte-erritua eta elkarteak bilzen duen ohitura den aldetik beheinipehin. Hurrengo saldukeria, europar batentzat berere, gure kulturak erakutsi dizkigun jainko-esperientziatik ate, gure kulturako ez den gogo-biltze tradendentale itxuetan-edo murgiltzea izango litzateke.

Hasierako aldiatara heltzeko, joanak berreskuratzea sikoanalisian erabilten den teknikaren antzekoa da: norbere igarua gogorantsi eta hataz jabetu, haien aurretiko desorekarik berriro gerta ez dadin izadian, ez gizartean, ez gure herrian. Halako oroitzak-ekina norbere defentsa da eta, aldiz, asaben kultura esperientziatik transmigratzea, atzerapen eta galpide galanta. Horrek sortarazten du, adibidez, Ameriketara, inditarrak aparte, asaben sustairik ez duten askoren konplexua, eta irrikiz abizenen jatorriaz zer nondiko diren, zer esan nahi duten galdetu beharra.

Oroitzak giza mugatasuna gainditzen du, oroitzak, osterak, gogakeraren heriotza dakarke. Arimak bere sorrera oroitu behar du, pitagorikoen arabera, etorkizun eziurreko zirimoletan ez jausteko, oroitzaren bitartez gizakia hilezko⁹ eta jainkozko giza-ki egiten baita. Halako oroitzaren gorakada hasierako inosentziaren antziaz datorke. Erlijioek euren hasierako ekintzen oroitzak egiten dute euren eleizkizun-errituetan, "egizue hau neure oroigarri" (1Kor 11,24-25) esaten denean bezala. Halako oroitzak gizakiari jainko-ekintzak berrizteko ahalmena ematen dio.

Ametsetan oroitzen omen dira maiz esnaldian aztutzak emondakoak. Giza barnean argitaratu gabeko energia multsoa omen dago; hasierako oroitzak nonbait, giza elkarteak bere soinean gordetzen duen ohargabeko oroitzak, C. G. Jung psikologistaren¹⁰ gardiz. Indar eragingarriak astintzen omen du halako oroitzak, irudia

9 MESLIN, M., "MEMORIA(funciones religiosas), RD, o. c., p.1162-163

10 VIDAL, J. "JUNG, C.G. (1875-1961), "DR., o. c., p. 936-941).

ren eta sinboloaren logikak haren hizkuntza taxutu eta halako jainko egituretan isileko mezuak gordetzen dituela.

Oroitza urritzean, Jainkoak gehigarriren bat bidaltzen omen die gizakiei igarleen eta santuen bitartez. Euskara ia azkenetan zegoela, eta hizkuntzalariak bazterreko gelan eznotzat, edo ezaintzat, sartuta zeukatela, erantzule urten eta arnasa berriaz bizkortu nahi ditu gizaldion azkenak. Bera dugu nonbait gure oroi- tzaren gehigarria eta igarlea, gure ohargabeak gorderik euki duen antxinako segetuen giltza. Mitoa eta euskara bera den mitoa, mitoen argitan, aztertuko dugu gaurko gure askoren kultura-argigarri izango delakoan. Ez dugu mitoen texto zaharrik, ahoz-ahozko kondaira bakanak baizik, baina antxinatea inutzen duen hizkuntzaren hitzak balio digu eta hitz hau mitoaztertuz haren barne edukinak jasoko ditugu.

Mitoen argitara aztertzeko ohitura sartzan doa antropologia eremuko zientzia gehienetan. Mitoetan kontagaia dena linguistikak aztertzen du, izadi eta gizadiaren arteko zioak soziologiak, etnologiak eta erlijioen historiak, sinboloa dena sikologoek, filosofoek eta antropologoek begiratzen dute. Teologoek mitoetan datzan Jainko aztarrenak bilatzen dituzte. Baina hizkuntza, mitoen garaikide den hizkuntza bera, nork aztertu behar du? Hermeneutek, agian, estrukturalistek, mitoa dekodifikatzean eta gizakia den konplexua fisikaren eremura murriztean, porrot egin zutenez gero.

Mediterraneo inguruan alde batetik bestera antxinatik oreto izan zen kultura zaharra aztertzeko suzia du eskutik euskarak. Antxinako Sortalde Hurbileko erlijio eta jakinduriaren azterleek eta Bibliako exegetek bidea ideki diote euskari, euskararen orduari. Euskarak gehigarri opa die orain argitan euren ahalegiaren orde.

1.7. Toki sagaratuaren izenak

Tokizenak antxinako onomastiken giza jainkozalearen ondarrea dira. Tokizen askok euskararekin batera iraun ahal izan dute, Ainamendi inguruan berere, eta euskara galdu den einean, ilundu egin da haien soinua eta edukina.

Tokizenekin etimo herrikoiak egin zaleak gara euskaldunok, antxinako oihartzunen bat edo zerbait ematen dutelalako gure belarrietan. Ez da berdian, hala ere, *Aines* edo *Etxaeina* formen edukina antzematea, ez eta *Etxetto* edo *Tosa*, *Etxaire* edo *Arias*, *Etxela* edo *Elche/Elsa*, *etxe/txe/etze/tze* ereduaren edukina argi dugulako eta haren burutik erraz antzematen dugulako, ez, ostera, *Es-/As-/Ez-/Az-* edo beste ahozkeretan aurrizki edo atzizki ikusten dugunean, *Espera/Péres* bezalako egituretan, bai ostera, *Etxepare/Beratxea* formetan. Tokizenetako arketipoak, aurrizki edo atzizki doazela, mitema edo arketipo bereziak bezala aztertzean dago edukinaren gakoa.

Tokizenetan toki sakratuak ditugu arduratan, eurak direlako jainko zaharren oinen lorratza dutenak eta eurretan mendien izenak berere, mendiak jainkoenak zirelako¹¹. Giza jainkozaleak mendira begiratzen zuan hako "laguntza neri nondik" (Sal 21,1) salmoetakoa bezala. Eguzkia mendien ostetik itoitzean edo mendian ostean ortzitzean, hara joakozan bigiradak eta aurreneko eta azkeneko otoiak. Mendirik ez zegoen lautadetan, Sumerian eta Egipto-Behean bezala, zigurat eta piramide tontorrek eraikitzen ziran, jainkoengana urreratzeko mailadi eta guzti, jainkoek haien gainean zutelako oinak non ezarria edo non atotzia.

Mendi batzuei "mendi behinenak"=*montes primordiales* zerietsen lurraren oinarriak zirelako edo ugoaldearen erasoan burua gailen gorde izan zutelako, ots, jainkoen bersorkuntzako lehen

11 Dic. B, "MONTE DE DIOS", o.c., p. 1299.

3ⁿ eskema : AURRIZKI-PREPOSIZIOAK ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
ana-	ato-	arra-	lo-	be-/fe-	ek-	etxa-
an-	at-	re-	lu-	ber-/per-	co-	itxa-
ante-	ad-/de-	era-	el-	para-	com-	eis-
amfi-	so-	er-	ala-	pre-	kata-	ex-
en-/em-	sub-	ira-	la-	pro-	kara-	es-
in-/im-	su-			upa-	ok-	se-
(h)andi-	dis-, dans			uper-	oc-	s-
	tra-/trans-			ep-/ef-/epi-		

sorkariak zirelako. Hoiak dira Eufратres eta Tigris bezalako errenken sorguetan dagozan mendiak edo Baradisuko erreka buruak (Has 2,11-14).

Ainamendiak ere urgune erraldoiak dira. Euskaldunek, amari bezala, mendi hoiak magalari atxikiak iraun izan dute gizaldietan eta haren *Barrena/Nabarre* ere gertatu zelako. Mendiak jainko indarra eta babesa opa izan die historiako gorabe-beheretan (Ez 28-14). Hagatik ziran AN/ANU jainkoaren mendiak, *Ainamendi*, *Anetto*, *Anues*, *Anielarre*, etab. Zergatik ez dugu egin euskaldunok *Ainamendi/Mendaina* edo *Ainomendi/Mendaino* erdaldunek *Montaine/Montaña* egin duten bezala? AN/ANU jainkoari lehentasunik ez kentzearren. *Anielarre/Lorraine* eginez gero, edukina total aldatzen delako gaurko euskaldunaren belarrietan, *Ainamendi/Montaine/Montaña* egitean bezala.

Beste hainbeste esan genezake *Otoiomendi/Otamendi* eta *Montoto*, *Aramendi* eta *Montería/Monteré*, *Elamendi* edo *Montella*, etab. itzuliketetan, jainko arketipoetatik hasteko lain esankizun. Giza arketipoekin ere gauza berdina gertatu zan. (Ikus 3ⁿ eta 4ⁿ eskeman)

Aurrizki atzizkiok, hizkuntzaren hasiera bateko monosilabo e-

4ⁿ eskema: ATZIZKIAK ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
-(e)n	-tu/a	-ar	-illu/a	-be/-pe	-ica/o	-tze
-ana/o	-tio/a	-er	-la/-le	-va/o	-ko/u	-es/a
-(a)nia/o	-ti/-di	-ara	-ullu/a	-ba/-bia	-go	-ez/a
-enea	-tto/a	-aria/o	-el/a	-via/o	-ki	-sia
-(a)ña/o	-txu/o	-aire	-lo/a	-pia/o	-gi	-za/o
-(o)n	-dui	-era/o	-lia	-fa/o	-ca/o	-ese/a
-ina/o	-so/-jo	-iri	-il/-l	ap/-p	-aca/-ac	-ex

tenak ziran, geroagoko aglutinazioetan ere aurrada edo besteekiko nastea egokien eta hizkuntza zauliagoaren orduan, berriz, aurizkiaren ohorea zuenak atzizkieren edukinak lortzeko edo sintaxiaren joskerak egiteko adabaki bezala erabilten dira.

Atzizki aurizkion egituretan euskara latinaren eta erromani-koen aurretik doa, joatez, nahiz eta gero erromanikoek haietako batzuez euskara berak baino gehiago uztiatu duten.

1.8. *Sinonimoen lekukotasuna*

Eskerrak euskalkiei, euskarak sinonimo asko batu izan du hor-
tik hemetik. Denen kopurua zaintzea ez da lan erraza izango,
baina K. Mitxelenak aipatzen zuan jatorriaren kate-begia egiten
dute euskararen mitoazterketan. Bat ere ez dago soberan eta
asko, berriz, beharrezko zen katebegiarena egiten datoz, etimoen
sailean ein berezia merezi dutelarik. Ugarikor=*variante* ustezko
batzuk ere bata bestearen sendia osatzen dute, baina arketipoen
maila ezberdinean: *ortzi/egortzi/ehortzi* andana, adibidez, Ho-
rus=*iruzkiaren sarrera adieraztetik giza gorpuaren egorketa adi-
erazteraino dator. Sinonimoez hasten da semantika bereizten,
baina nabari, itoitu, urten, elevar, agertu, burutu, salir* andana

ere arketipo ezberdinez egin adierazpena da. *Ononzaro, Subilaro, Oronzaro, Olentzaro, Eguberri, Gabon* seiko andana da eta aipatu-kulturetan eman den sorkuntzako erritorik nausiena adierazten dute. Euskarak denen oroitza gordetzen du, Kristo aurretikoen eta gerozkikoen eratan. ANU, UTU, RA/HORUS, ILU eta azkenean KA giza arketipoz burutua. Izen larregi ote dira? Izenok laburpenez euskaldunen historiaz aurretiko eta historiaz geroztiko erlejioaren barri dira. Bat ere ez ezetsi, aurre-historia historiarekin bat egiten bai-datoz eta kate-begirik ez da itxi behar. *Aintz, doxa(g)/duin, ore, loria, honore(l), gloria, santun santua* gizakiak jainkozko edo gizaki ereduaz lotu nahi duen duintasuna adierazten dute. Euskararen oroitza grekoaren edo latinaren gaineratik dago jakintza honetan, baina noiz edo behin euskeran agertzen ez diren katebegiak grekoan eta latinean edo erromani-koren baten agertzen dira. Hainbeste katebegiz erraza da sumerieraz, akadieraz, ugaritikoaz, egitieraz edo heberkeraz topo egitea, euskararen sendia eta haren lehengusuak apurka argitzen doazela.

Sumeriako ta Egiptoko apaizek jainko arketipo bakoitzaren eredupean gai guztiekiko onomastikak egin zituzten, hagatik ez zan harritzekoa, judeguk bezala (Ek, 18,15) herri edo kultura bakoitzak bere jainkoen eredu bultzatzen nahiean izenak eztabaidatzea.

1.9. *Etnografiaren lekukotasuna*

Herriek Jainkoaz duten pentsamoldea jakiteko, herrion hizkuntzak, ohiturak eta gizarte-egiturak ezagutzea beharrezkotzat ematen zuan J. F. Lafitau ikerleak XVIII-ko gizaldian. Hortik hasiko litzateke Etnologia lana egiten, ohiturak aztertu eta interpretatzen. Lafitau, Ameriketako inditarren ohiturak aztertuz¹², antxinago grekoen edo asiatarren jarrerak ulertzera heldu zuan. Euskaldunok omen dira antxinakoen eratara dantatzen duten herri bakarra European. Dantzak deskribatu ditugu. Baina zer e-

12 RIES, J., "LAFITAU, J.F. (1681-1746)", DR, o.c., p. 917-972

san nahi du "Doniene Dantzak", esate baterako? Noren omenez dantzatzen zan/da? Nork esango digu, edo nongo dokumentuk argi egingo? Euskaldunok, euskara dugu inondiko ikerlan tresna eta berari atxiki behar gatzazkio, geure Etnografia Etnologia mailara jaso ahal izateko. J. M. Barandiaran eta C. Barojak, esate baterako, etnografiazko lan bikainak egin dituzte, baina J. Mª Satrústegik, Thalamas Landibarri jarraiki, Urdiango "ur goiena, ur barrena" ohikuna Sortalde Hurbileko mitoaz lotzen duenean, ots, gaurkotik antxinaterako zubia egiten duenean, zioen sorguraino heltzen da, eta Etnologia lana egiten du, herriko ohituren azalpena ematean. Bide beretik aurrera ekin behar da, erritoak, ohikunak eta imintsioak mitoaztertzen, atsotitz, dantzagai, kantagai eta esakera zaharrekin batera. Izenak eta hitzak balioztatu eta euren arian hizkuntza bera, ohikuna eta imintsioen luzapena ezeze, errito osoaren barne-azalpena bai-dira.

Euskara deskribatu ezeze, haren ereduak antxinatean idoro nahi dituenak lan berdina egin behar du, non sinbolo-mito-erritoak han aurkitzen bai-dira hizkuntzaren erroak ere. Hitzari lotu, hitzak du giltza, hitzak egiten bai-du hizkuntza. Horrela euskal Etnografia eta euskara elkarren eskutik doaz, batak bestearen aitor egiten dutela. Etnologiak zioen argitasuna ematen duen bezala, hala euskarak, eredu berri emango du, ots, sinboloak antzeman, mitoak elekatu eta erritoak ospatu zituzten antxinako herrien zentzunera itauntzen zaion neurrian. Antxina bateko Sortalde Hurbilekoen errito-ohikuna batzuk hasiera batetik gaurdaino gurean gorde ahal izan baditugu, haien sinboloak ere gure hizkuntzaren eredu izan daitezke, ez haiek asmatu zituztelako, gurek ere haien ikuskizun bereaz izadian sumatu zituztelako baizik. Egoki da, beraz, haien ohiturak eta testoak ikertzea eta euskararen oroimenari galdetzea, ea bien arteko kutsuaz tximist argirik sortzen duen.

13 SATRÚSTEGUI, J. M^a, *Mitos y creencias*, o. c, p. 40-43. Cf. THALAMAS LABANDIBAR, J., *Notas sobre cosmología vasca*, Bol. RSVAP, 1977, p. 76.

1.10. Jakintzaren aitorra

Antxinako Sortalde Hurbileko jakintza-idazkiak mitoen kon-dairen jarraipena dira. Jakintza zaharra edo kosmikoa izadiak arduratzen da, jakintza berria edo antropologikoa, ostera, giza-kiaz. Jakintzako testuak maisuen teologia edo giza arrunten azal-penak ezeze, giza asmoen eta jokeren antropologia dira.

Jakite, jakintza erabili ohi dira, gehien bat, “*sciencia*(*l*)=*cien-cia*” adierazteko eta *jakituria/jakinduria* “*sapientia*”(=*sabiduría*) esateko. Bata gizarteko eskolatik emana dator, bestea izadiak emaniko mentua da, bata jakite ikasia eta bestea, abereengan ere ikusten den berezko jakite-sena. Teknika, esate baterako, eskolaz ikasia da, baina jakinduriak izadiko ordenan ere baditu erroak. Teknikaren eragina aro=zirkulo batera lotzen da, jakinduriarena, ostera, sinboloaren eraginean ikusten denez, eliptika bat bezala, astintzen da eta haren polo bata gizakiagan dagolarik ere, beste-ak mugagabera jotzen du. Jakinduriatzko hiru aldi bereizten dituzte exegetek: izadikoa, gizartekoa eta teologiazkoa. W. Schmidt, erlejioen historigilearen arabera: antxinakoa, antropologiazkoa eta teologiazkoa dira, azken honen zeregina aurreneko biak az-tertu eta lotzea delarik. Izadiko jakinduria kosmoaz eta jainkoen sinboloez arduratzen da, haiengan agertzen diren argi eta arte-ziak lurrian, abere uxuengan berere, zelan ematen diren eta nola sinbolo haien eredura distiraten eta betetzen den gizarteko or-dena¹³. Kosmoko jakinduria honen lorpenzat ematen dira, adibi-dez, Sumeriako eta Egiptoko apaizek jainko izenen eredupean egin zituzten lehen “onomastikak”, Enziklopedian bezala, ezar-ten bai-zuten jakite guztia. Hitzak ezin zezaken utsik egin, ez kosmo ordenaren oihartzunetik urten. Hagatik hitzak ondo taxu-tuak izan behar zuten, adierazten zutena egizta zezaten.

Gizakien moral jarkerak, hitzak bezala, ordena hori jarraitzen zuan: “Jainkoek zuzena saritzen dute eta gaiztoa zigortzen”, esa-keran bezala. Gizarteko jakintza gizakiaren bizi-arazoez ardura-

13 MORLA,V., *Libros sapienciales y otros escritos*, o, c., p.135.

tzen zan eta bere eroien mitoak ezarten ditu arazoon adibide. Gizadiko jakinduriak, ostera, ez baitan jartzen zuan jainkoen zuzentasuna, errugabea ere zigortua izaten zelata, zantar asko osasunean bizi zirelata. Eztabaida honen inguru asko harrotu zan herri jakinduria. Egipton jakinduria ofizialak, *Merikarê erregearen ikasbiderako* edo *Legezko ikasbidea*, adibidez, jainkoen jakinduria aitortzen zuan, baina herri-mailako jakinduriak *Ipu-urren alamenduak* edo *Arpajolearen kantuak* eztabaidatu egiten zuan. Sumerian nausitu zan, hala ere, aienen literatura zaharrean, jainko bila, *Luddludl bel nemeqy* bezala, edo arnegatua, *Elkarrizketa acróstikoa* bezala. Zati bat geroago Udumeako *Joben Liburua* dugu aurretiko eztabaida askoren bilduma erdua. Gakook aska-tzera datoz, Israelen, berere, Ben Sirak-en teologiazko jakinduriaren oharrak, eta K.a IIIⁿ gizaldiraz gero halako gizatasunez ate joka eta ezjakinei berak eraiki-eskolara deitzen datorren Jakinduria iragarten zaie (Esa,1-6).

Jakite, jakinduria=sapientia=sabiduría egiturek giza arketipo biak *She+Ka* andanan jartzen dituzte aurrizki, baina ez nolabait jainko ereduazko bilgune barik. Jakinduria, hala ere, jainkoazko ereduez eta giza ereduez osaturiko argibidea da eta hizkuntza beraren eta kulturaren haroak jarraitzen ditu, arketipoak lekuko. Izadiko jakinduria jainko arketipoei begira dago eta gizarteko jakinduria, aldiz, giza arketipoei.

1.11. Gramatikaren aitorra

“Jainkoak ahienatu ditugu, baina gramatika ezin ekidina da” esan omen zuen Nietzschek. Hitzari hainbatean bere artezia ezeze, gizatasuna ostu diogunarren, Gramatikak jainkoez eta gizakiaz aitor egiten du oraindino. Gure hitzak ez badu hitza asmatu zutenen mezurik, gizadiarena da galpena eta merezi luke haren galdera egitea eta hitzaren mezu sakona berreskuratzea. Jakin, adibidez, jainko arketipoen mailan *AN+TU>antu*, *aintu*, *anditu* egiten duena eta jainko+giza arketipoen batzean, *AN+She>antz*,

antzi, naza dakarrena, baina giza arketipoek, berez, *KA+She>gaitz, geza, gitxi* baino ez direla eta hirurak batean *She+Ka+Ba>atzekabe, She+Ka+An>atsegin*, barriz.

Giza jainkozalea, sinboloak batuz edo aurkatuz, hitzak asmatzen harrigarri bazan, ez zan gutxiago hitzen loturak ere mitema berekin egiten. Hitzen loturok, hain zuzen, giza jainkozalearen pentsamoldea egozten dute: NOR/NORK/NOREN, NON, NOIZ, ZEGATIK, ZERTARAKO, ZERTAN, etab. kategoriei erantzun beharrean, non aurki ze-zaketen jainko eta giza arketipoetan baino erantzun ziurrago eta laburragorik? Une/aldien eta zio/ondoreen iturburu jainkoek baziran, haren arketipoak ekidinezinak izango ziran argibideon loturak asmatzerakoan.

Euskara argia da lokarriginen, baina latina eta erromanikoen eurak ere maiz ados datoz, euren konjuntzio eta guzti, ohiko arketipoen hurtasuna aitortzen. Euskara atzizkiz josi-zalea dela eta erromanikoen, ostera, preposizioz. Hitzaren egitura mitoaren logikaz eta erritoaren zehaztasunaz egina da, baina gramatikako joskera-lokarriak, atzizki edo aurrizki, arte berezia eskatzen zuten, haren doitasunean ere, gramatikazko azalpenetan jainko indarra edo giza legea aditzen emateko.

Gramatika ere, beraz, giza jainkozalearen lekuko da. Gramatika da, izan ere, giza ideen ontzi materiala. Analogia ikusgarri eta entzungarri diren irudiez ideen¹⁴ aditzera heltzen da, hizkuntzaren garapena analogian bai-datza. Ez mendien edo herrien izenak bakarrik, izenen dindirriak eurak ere, giza jainkozalearen eskutik jainkoez eta ohiko gizarteaz aitor egiten dute, beraz mito-analizatzea harrizkutsua da Jainko arazoa itzuri nahi luketenen-tzat. Giza jainkozalea, jainkoei saldua izango zan, Lacan-en ustez, baina gizakiak egundaino egin duen arterik bikainena, hizkuntza alegia, egiteko aina izan da. Ze hizkera egingo luke jainkozale ez den gizakiak? Ordenagailuz-edo, datorrena datorrela oreturikoren bat, agian, eta giza jainkozaleak asmatu-hizkuntza

14 SCHEFFER, P., "JOUSSE, M. (1886-1961)", DR, o.c. p. 916-918.

bera erabiliarren, haren mezu historikoa ezetsi.

1.12. Arketipoen zazpikhun

Zazpi zenbakia jainko izenekin biltzen da: “Eli-sheba, Yo-sheba, Yahvé”, orokortasuna adierazten. Zin egiteko, zeruko eta lur-reko zazpi lekukoak eta zazpi ahalak deitzen ziran, “denak” esateko (Is 1,1)¹⁵. Zazpi egunez asebetetzen=*she-bu>shabbatu(a)* da astea eta Yahvek egindako sorkuntza lana. Zazpikhun ziran Sumeriako jakintsuak eta zazpikhun Jakinduriaren zutabeak, argimutileko argizariak lez, etab. Zazpi notekin soinutzen dira musikan armonika guztiak eta ahoz-ahoko hizkuntza ere zazpi arketipoen otsez eta euren alofono=otskideez osotzen zan giza jainko-zalearen ustetan.

Kosmogoniako lau elementuak: *uin, su, aire, lur* edo euren sorkari jainko ordezkariak ziran zeruko lekukoak eta anthropos=giza konplexua osatzen duten *kaizu=gorputza, baita=psikhe* eta jainkoengandik erritoz lortu *santu izatea*, ostera, lurreko lekukoak. *Anu* “zeruaren” sorkari da *uina, Utu* “iduzkiarena”, *sua*, Rê “iruzkiarena”, *airea*, eta *Ilu* “altzuarena”, lurra. Giza konplexuak osatzen duten *Ka “kaisua/gorputza”* eta *Ba “baita/psikhe”* berez eman lekuko ditu gizakiak, baina *She santutasun=zi-d(s)*¹⁶ txit zehatza izatea erritoz bakarrik lor zezaken jainko eskarra zan eta haiekin harremanetan hasteko duin egiten zuan.

Zeru eta lurreko zazpi lekuko hoiak osatzen zuten giza jainko-zalearen ustetan zeru eta lurreko auzitegia, eztabaida, elkarrizketa eta epaia. Egoki zan zan, beraz, zazpi lekukoon ulerbiderako zazpiron izen-arketipoz osatu-hizkuntza erabiltea. Europako parlamentuan batzarkide bakoitzak bere jesarlekua dauka eta hatarako bateratu hizkuntza ulerbide. Hizkuntzan, ostera, arketipoak eurak dira auzian zeru eta lurreko ordezkari eta ulerbide.

15 “SIETE”, Dic. B., o.c., p. 1858-1859. Cf. *xabe/jabe, zeba/zebatu*.

16 RIES, J, “SAGRADO -2. La expresión de lo sagrado en el mundo sumero-babilónico”, DR., o. c., p. 1577-1578).

II. JAINKO ETA GIZA EREDUEN MITOLOGIA

Sinbolo bakoitza arketipoa=eredua eta pertsonaia da mitoen narrazioan. Pertsonai bereziak ezeze, familia baten buruak ziran. Jainko ereduak izadiaren sortzaile, biziaren urgazle agertzen ziran eta giza ereduak euren mugatasunean jainkookiko harremanetan. Mitologiako kontakisunotan antxinako Sortalde Hurbileko literatura bakarrik erabiliko dugu: Sumeria, Akadia, Babilonia, Egipto, Ugarit eta Biblian euren kutzuko jakinduriazko idazkiekin batera, idazkion zehaztasunekin.

Nahiz idazki asko K.a. 2.200 urteko akadiar edo babiloniarren garaikideak izan, antxinagoko idazkien berrizketak edo antxinagoko jasorikoen hiruzkinak dira, erregeren baten koroatze erritotan aurkeztuak, *Enuma elhish* idazkia bezala. Zaharrenetarikoak Sumeriako *Ugoldearena* edo *Gilgamesh* dira; giza eduko ekin-tzak kontatzen dizkigu. Egiptoko idazkiak jainkoen eta lurberaren sorkuntzaz egindako teologiako azalpen laburrak dira, eta Ugaritekoak, berriz, erritoen arian antzetzeko emanak.

Jakinduriazko idazkiak mitoen jarraipeneko literatura dira, gizakiak bere kautan edo jainkoekin egin gogoetak berere, sumeriar *Gizakia eta bere Jainkoa* bezala edo herriaren eskolarako idatziak egitiar *Merikarê erregearen ikasbidea*, adibidez. Lekuko onak dira, batez ere jainko eredu nausien izenak ez dituztelako aztutzen, nahiz haien familiako beste jainkoak ere aipatu. Bibliako pasadisoak, beranduagoak izanarren, lekuko onak dira, albo herrietako pentsamoldea eta jakinduria santzuak egiztatze-ko ere, maiz haien kutsua bai-darizkie.

Eskerrak idazkioi eta errito arauetara Sumeriako eskolak haren aginteak baino zabalkunde handiagoa eta iraupen luzeagoa izan zuan, Akadian, Babilonian, Sirian eta Anatoliako herrietan. Bai ta Egiptoko kulturak ere bere magiaren eragina izan zuan eta ez inguruko beste jainkoei keinurik egin gabe.

2.1. AN jainkoaren naza eta mitologia

Sumeriako onomastikek *An(s)/Anu/Anum(a)* jainkoaren familiar batzen zituzten bere nazako *Enlil, Enki, Inana* eta azkeanean eredu bereziko den *Utu*. *An*=zerua, *Utu*=iduzkia¹. *Anuren emazte* bezala *Nintu/Antu* agertzen da. *Enlil, Anuren ordezkaria* da, *Enki, lurreko uinen ornitzaile, Inana, Anen alaba* eta *Utu, mandataria* (Ikus 1^a irudia). *Anu munduaren sortzaile* da:

“Anuk zeruak sortuaz gero, zeruak lurra eta lurrak, ibaiak, ibaiak ubideak eta ubideak, zingirak...”².

Anunnaku/anunnaki(a)=*ainaninoak* izan ziran *Anuk* bere tenploak etab. egin eta zaintzeko sortu zituen lehen izakiak³. *Anu* jainkoa herriaren sortzaile ezagutzen zuten euren buruei “buru beltzak” deitzen zioten sumeriarrek:

“Anuk (eta haren ondoren *Enlil, Enki* ta *Ninhursag*) buru beltzen herria sortu zuanean, landaretza ugaria erne zan lurrean eta abereak, zabalduko lauoinkadun sorkariak bizi izatea lortu zuten arteziaz⁴.

Anuk bere *antzera* eta *anzez* asmatu *makoa, Enlilen* arranbela⁵, jainkoen batzarrean aurkeztean, gizakien adua *Enlilen* eskuetan uzten zuela esan nahi du. *Narru* jainkoa eta *Mami*, erreginea ere *ama=mai=nai=madre*, ere ba dagerz bigarren belaunaldiko:

“*Narru*, jainkoen erregea, gizakien sortzailea, *Zulummarru* handia, euren onuran buztina zimikotu zuena, *Mami* gurena, haiek moldatu zituen erreginea⁶.

Anuk irazi zituan uriak eta jaietako erritoak⁷, lurrera jatxi zeneko

- 1 *Anuren* bidaldia *Utu*. Cf. *aino*=iduzkiaren sarrera, *nuntiu(l), mezulari*.
- 2 *Encantamiento del Dolor de Muelas*, I,1-6, ANET, 100-101
- 3 LARA PEINADO, F., *Poema Babilónico de la Creación*, o. c.p 111 (nota). Cf. *Anunnaku, -ku/-ko NONDIKO* genitiboan, *ainaninoko, amako, otsoko, mako*, edo zatikia adierazten *-ki Anunnaki, gizaki, oiloki, etab.*
- 4 *El Diluvio*, ANET, 42-44.
- 5 *Enuma elish*, VI, 86-99. Cf. *An+ko>mako/imago(l)=antz* (Ikus 1ª irudia)
- 6 *El Diálogo acróstico XXVI*, 276-279, DB.^on 26, p.84.
- 7 *El Diluvio* (I, 50-100), ANET, 42-44.

baten. Hammurabik *Enlilen* aduan sinisten du⁸, ez ostera zorigaitzak jotako errege Urnamnuk:

“An-ek aldatu egin du berba santua (...) Enlilek, esaneko asmo guztiak aldatu egin ditu malmuzkeriaz”⁹

Enki=“lurreko jauna”-ri jakinduria dagokio, eta jainkoen ta giza-kien arteko gora-beherak ebazten ditu, ugoldean eta sorkuntzan bezala. *Inana*, *Anuren* alaba, aitaren *me(s)*=aduez jabetu zan eta *maite* jainkosarena dagi, *Dumuzi(s)* giza jainkotuaren *emazte* bezala. Udaberriro inpernura jaizten da senar zendua biziberritzera, landaretzaren berriztea horrela adierazten duelarik¹⁰.

Nut(e)=“zeru *mako*” jainkosa *Ra(e)*=iruzkiaren *ama* da eta egu-nero edatzen eta irunsten du semea¹¹. *Maat* jainkosari izadiko jakinduria ta ordena dagokio: legea, zuzenbidea eta opariak, berak juskatzen ditu hilak Osirisen auzian¹². Obendurua, errua ukatuz zuritzen da, ezezkoak *natotik*=*mancha* garbi eman zezan.

Anum(a) *Amon(e)* “izkutua” bezala dager Tebasen, “airearen” jainko, eta *Min* koptarren jainkoaren *antzeko*. *Amon-Ra* izatera heldu zan. *Neter(e)*=jainko, *Netert(e)*=jainkosa esan nahi dute.

Nin-mara(s) *Mari* uriko jainkosa izan zan¹³, *Mari* euskaldunen ohiko jeinuaren izen berekoa, egiptiarra du bigarren arketipoa e-

8 *Las Leyes de Hammurabi, Epílogo*, p. 72, DB.nº 10.

9 *La Lamentación de Urnamnu*, 7-8, DB. nº 26, p. 73.

10 LIMET,H., “INANA(religiones mesopotámicas)”, DR.,o.c., p. 825).

11 PFISTER,D.,“NUT”, DR., o. c., p. 1293-94. Cf. “Eguzki amandrea/doa amagana/bihar etorriko da/denpora ona bada”. (Ikus 2º irudia)

12 CORTEGGIANI, J. P., “MAÁT”, DR., o. c., p. 1047. Cf. Euskaldunen *Mari* edo *Maiti* jeinuaren legea: “ez gezurrik esan, ez ostu, ez harrotu, ez inori uka dedurik”. Errudunak huts emandako onura haietaz gabetua izango da. Hagatik, *Mari* “ezaz eta baiaz bizi da”. Cf. “Aramean ere izan omen zan *Mer* izeneko Hodei jainkoa. (LIMET,H.,“TORMENTA(dios mesopotámico)”, DR., o. c., p.1761). Cf. *Mari* jeinuari ere halako zereginik egozten zaio.

13 *Nin.mara(s)*=“*Andere Mara*” *Mari* uriko zaindaria. *Mari* (K.a 3.000) Eufратres erdiguneko eskumaldean neosumeriar kultura eragite handikoa izan zan. (“SUMERI”, *Enciclopedia Cattolica*, o. c., p.1508).

ta *Maat* jainkosaren zereginera hurbiltzen da. *Anderetto/Anderexo* izeneko jainkosa dager *Ainamendi* inguruko eskein-tzarrietan¹⁴. *Andretu* berrien jainkosa dirudi eta *ander*(irland. zahar.)="andre gazte", *antroxo*(ga) ereduekin bat dator.

2.2. UTU jainkoaren sustraia eta mitologia

Utu(s)=iduzki, *tu(s)*=argi, *toros(g)*=claro, *tturi/txuri/zuri* eta *utul* formak aurrizki berdina dute. *Iduzki* egiturak, *Utukku/udug(s)* jeinuak bezala, *Uturen* partekide delako atzizkia du¹⁵.

"*Utu itoitu* zan, zeru-lurretan argia *edatzen* duena (...) Eroiak ontzi erraldoian sartu zituan bere *dirdirak*". (bartzardoak geureak)

Ziusudra jagon=*tutare(l)* zuan ugoldetik, *ttutxena=jus(l)* egiten dio *otoi* egiten dionari, *zuzena* egitea bai-dagokio berez *Uturi*:

"nire malkoak *aditu* zituan (...), bere *otoian* *edatzi*-hitzak (...) *udug* angeru jagolea jarri zuan bere ahoa zaindu zezan (...) jeinu zaindari-riak=*tutores utzi=otorgar* zizkion"¹⁶. (bartzardoak geureak)

"*Uturen* hitz *zuzenaz*, nik *zuhurtzi*azko erabagiak egokitu ditut *Sumeriari* eta *Akadiari* dagokien aldetik"¹⁶. (bartzardoak geureak)

Bidean=*odos(g)* doanaren ideko egiten da *Utu* eta *ostatua idoroten* dio *iduzkia* ostean.

14 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o. c., p.89. Cf. Atzizkietan -tu persona sagaratuaren eina adierazten du, *naditu*, *ilutu(s)*, *donadu*, *maritu(l)*, *andretu*, etab. formetan bezala Cf. *neteret(e)* "jainkosa" *Anderetto* arketipo bereaz atzizkituak dagoz.

15 "Utukku ezin ekidina Ekuretik itoitua". (*Luldlul bel nemeqy*, II 54, DB n^a 26 26). Ekur=infernu. *Utu* mendarteko *troketatik*, *zuloetatik*, *toilatik* *itoitu-ostuka* ibiltzen bai-zan eta bere sartu-urtenak *tukuz* zelatatze= *tutare(l)* *tutoreak*, ain *zuzen*. *Utu/Utukku*, *Otso/Otsoko* formen parekidetasuna. Cf. *Etoe=traidor*, *Tartalo*, *Idittu*, bezala.

16 *El Diluvio*, 205-209, ANET, 42-44. *Utu*>*eto/etoi* letorke *edura*, forma honek ostera, *traidore* dino *Tartalo* edo *Utukkuren* bati egoki zeitekiona, baina *Utu* bera *duin* eta *doahien* *udukutze*ko *uturri* dager Sumerian.

17 *El hombre y su dios*, 128-129, DB. n° 26. Cf. *aditu*, *atotsi otoi*,

18 *Las Leyes de Lipit-Istar*, Epílogo, DB. n° 15.

“*Tutuk* (...) *ostatua* gordetzen du (jainkoen) bidean, gizadia *sortu* zuan erukitsuak, bizia emateko *duin* bai-da¹⁹. “*Sorte* egileak zure aurrean ahozpez dira (...) *Zure* babesu erruz *edatzen* da herri *duztietan*²⁰.”

Akadian *Utu* jainkoari Shamash deitzen hasi ziran, baina *Utuk* behin eta berriro *itoitzen* du burua jakintza idazkietan:

“*Ama Utu edu* da, gizakia *edatu* du, *ottoa*, benetako *aita*²¹”.

An amaren antzeko da, *Utu aitaren eduko*. *Utuk ud/udda* gozoen *odia*, *ostadarra*=*zubia* eratzen du, bereak dira *iturriak*, *itosura*, eta *ud* gaziak=amara, *ostera*, amarenak, *Addu/Adar*=*Odoi* jainkoari egozten zaizkio *uddolak* eta *uddaren* onurak²². *Aton* “*iduzkiaren doru disditsua*” Tebasen gurtua izan zan, Raren seme, *Aton-Ra* izateraino, jainkoen bateratze ahalegina izan zan nonbait²³, arketipoak ere lekuko. *Atonek*, *tu/txu* eginez, *Shu*=*airea* eta *Tenuf*=*ezoa*, lehen bikotea *sortu* zuan²⁴. (Ikus 2^a irudia)

Utu *eduk* bere eguneroko *itoitze* eta *ittoteaz*, *Dumuziren* urteroko *joan etorriak otuazten* ditu²⁵. *Utu* *zuhurtziaren* jainkoa ere bada, *otatik othustan*=*oteando* denaren *sumoa* duelako²⁶. Egipton ere *Thot* deritso jainkoen eta gizakien ulerbiderako hizkuntza *sortu* zuen jainkozko idazkari *ospatsuari*²⁷. *Adapa etoiak* ez zuen *idoro*, hala ere, *zogitasunaz hilezkor* izatea²⁸.

19 LÉVÉQUE, J., *Proverbios de la colección sumeria*, I,86-87, DB. n^o26,

20 *Himno a Shamash*,40-61, DB. n° 26. Cf. *tutamen(l)*=babes, *adu*=*sorte*, *txotx* egin=“echar en suerte”, *txotx*=“alkate makila”, *chus*=“antxinako nehurria”, *sos*=*dirua*, *jus(l)*=*zuzenbidea*.

21 *La enseñanza de Shuruppak* (258), DB.n° 26, p. 50. Cf. *tiko*, *tokos(g)* *eddere(l)*=*edatu*, *otro*=“anaie nagusia”

22 *Enuma elish*,VII, 15-17;30-31;120. Cf. *udda*=*ura*, *uddola*=*uriola*, *hodei*, *odi*, *odos(g)*=*bide*, *idoi*, *ostots*, *ostarku*,

23 CORTEGGIANI, J.P., “ATON”, DR, p. 147-148. Cf. *doru*=*anillo*

24 MALAISE, M., “MITOLOGIA EGIPCIA”, DR.,o. c. p.1218-1219.

25 Ba dinotso Inanak *Dumuziri*: “Nire anaie Utu gabe, kalera urtikia eta beheratua izango zinateke” (*Pride of pedigree*, 6, ANET, 638-638).

26 *Himno a Shamash*, 21, DB. n° 26.

27 PFISTER, D., “THOT”, DR, p. 1746.

28 *Leyenda de Adapa*,4, ANET,101-103.

2.3 RA jainkoaren arraka eta mitologia

Ra jainkoak gazte-aroko (h)arrotasuna galdu zuenean, gizakiak haren aurkako arramantzaz urten zuten:

“Hala gertatu zan...*Re* (...) jainkoen eta gizakien jainkoa izaki, gizadiak zerbait *irazi*=urdir zuten bere *aurka* (...) *Haren urentasunak* gizadiak bere *aurka irakinan ari zela, ohartu zan*”³⁰.(bartzardoak geureak)

Handia izan omen zan *Raren erra*=renkor eta *errabia*=rabia eta gizadia *arras* abarrikatzeko=*arrasar erabagia* (h)artu omen zuan. *Urrikaldurik, ordea, errua ordetu* zien. Izan ere, *Raren erraietatiko aurrak* garelako dino egitiar jakinduriak:

Gizakiak ondo *ornitu* dagoz jainkoaren *artalde* bezala. Berak egin zituan zeru-lurrak *euren amoriarren* eta *urtiki* zuan *uretako erraldoia*. *Airea*, sudurren bizirako egin zuan, *eurak* bere *eredukoak* direlako, bere (h)*aragitik urtenak*”³¹.(bartzardoak geureak)

Sumeriako jainkoak Egipton *aurkitzen* diren, bezala, Egiptoko *Ra errabiatuaren* aldakia dago *Erra/Girra* jainkoagan. *Errak* Babilonia *erre* eta abarrikatzea *erabagi* zuan, baina gero ezetsi³². Hala ere *Erraren erresuminak* aipatzen dira:

“*Girrak* (...) *erre* dezala *hire* izena eta *hire arraka*”³³.

Aruru ama jainkosak, beste gizaki bat egitea *erabagi* zuan, Anuk, Gilgames zela-ta, kontuak eskatu zizkionean:

“Buztin zati bat ebagi, gainera txu egin zuan. *Eremuan* Enkidu, guda-ria *eratu* zuan, (...) *Ninurta jainkokia*”³⁴. (Bartzardoak geureak)

Horus *Raren* bargazta zan, *Raren arrakasta* jainko *eredutik* giza *eredura* artaindu zenean. *Horusen oroipena* (h)*arganako e-*

30 *Rescate de la Humanidad de la destrucción*, 23, ANET, 10-11.

Cf. *erne*=oriri(l), *irazi*=urdir, *aurka*, (h)*aren*, *urentasuna*, *irakin*, *ari*.

31 *Instrucción del rey Mericaré*, 130-135, DB. n° 10. Cf. *ornitu*, *artalde*, *urtiki*, *ur*, *aire*, *eredu*, *haragi*, *urten*, *eurak*,

32 LIMET, E., “ERRA(religión babilónica)”, DR., o. c., p. 545

33 *Tratado de Asaradón con unos príncipes vasallos*, DB. n° 23, p. 72 Cf. *erra*, *erre*, *gar*, *gera*, *gorroto*.

34 *Gilgamés*, I, I, 30-34, DB. n° 7

raspena bezain handia izan zan³⁵. Sorkuntza teologia Amon-Ra jainkoari eginiko otoitzean agertzen denez:

“Oi jainko, zedorrek *eratu* bai-zendun zeure *ernamineko arrautza* jaiotza ezezaguneko *arrakasta*, berez *urteniko jainkoa*”³⁶.

Renenet jainkosa Egiptoko jakite eta *artearen* babesle dager eskribariengan³⁷. “*Arthe deo*” *irakurten* da Ainamendi inguruko jainkoen *iragarkietan*³⁸, *Urtzi*, Euskal Herrian, *Resef*, Fenizian.

2.4. ILU jainkoaren leinua eta mitologia.

Ilu jainkoaren *leinua* semitarra da, Ugariteko izkribuetan dager eta *El/Elohim* bezela Biblian. Anuren nazako diren *Enlil*, *Ninlil* jainko-jainkosek atzizki daroe bere arketipoa. Gizatuen mailan, berriz, *Enbil*, *Be´el*, *Ba´al*, *Ba´lu*³⁹. *Iluk* ez du erabateko sinbolorik, ez nora eta edonora (*h*)eltzen da bere *ahala*. *Hala* ere *lainoen laman*, *latxen* eta *lakuen* argitan=luz, *lurrean*, *lirdingan* eta *lezako ilunetan*. Beragandik hartu zituzten gerkerak, *la-*

35 MALAISE, M., “HORUS”, DR., o. c., p. 768-769. Shu eta Tenuf bikoteak, Nut eta Geb izan zituzten, Osiris eta Isisen gurasoak. Hoién (*h*)aur izan zan Horus “iruzki orzargia”. Cf. Oronzaro, *orena, hora(l), ordua, aurora, orue, orbe, ortu, hortu(l), oro, ori, auru(l), oroi, oratione(l)*,

36 CORTEGGIANI, J.P., “AMON”, DR, p. 62. Cf. *Era* bitako sorkuntza dager Egipton eta *erran, erron* aditzak dinoe, batean hitzaren *arteziak* eta betean *arrautza* sinboloaz adierazten dela. Hortik *errai, arraka, erro, arrakasta, ruah(h)=arnase, aire, erne, oriri(l), urten, etab.*

37 *La Instrucción de Dwa-Jeti*, 30, DB. n° 10, p. 34. Cf. *Renenet* egiturak Ainamendi inguruko *Andrane* jainkosaren eredu berberak ditu. *Andrane* “*andre done*”, *Andrane* María=“Señora Santa María”=Andre Dena (MICHELENA, L., *Textos arcaicos vascos*, o. c., p. 16).

38 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o., c., p. 88-92. Cf. *Arbola iraunkorretan, arte, aretz, erez(h), araba(h)* jainko ereduz dagerz. *Herrien iraupena* adierazten zuten Egipton eta Israelen ere eta *herriko* legeak eta jainkozko itunbenak egiztatzeko erabiliak izan ziran han erea Euskal Herrian bezala.

39 COTHENET, E., “EL”, DR, p. 525. “ELOHIM”, DB, p. 555-556.

tinak eta erromanikoek *ilutu*>*elios/sole*, *luna*, *luz* egiturak eta euskarak, *ilargi/iletargi*, *laino*, etab.

Ugariteko herriak *Ilu* jainko "urtetsuaren" ordezkarietat Ba'lu *alyn(u)=alena* ezarri nahi du *lurrean*. *Ilu* Kotarurekin arma berezi baten arduratan dihardu⁴⁰. "*Hel* ezaiok hire makila eta baldarrari eta *lehia* adi nigana" (1.1 III 13). *Ilungia* asma dezala dinotso (1.1 III 13-27)⁴¹. Anuk Enlili eman zion arma bera da eta (ohar Zeus) jainko *lekutuen* arma arina=*ligera* benetan. *Ilu* Anaturi *lurrean liskarraren=lite* bila jali daitela *elekatzen* dio eta bakea golkoan eta *larrean* (1.1 II, 10-14), jaso dezala Ba'luren palazioa (1.2. III 7-11). Ba'lu, *Iluren* erabakien aurka jarkitzen da. *Liskarrean=lid=lucha* Yamuren mutilak abailtzen ditu. Ba'luk Yammu *Lehena ulzi* eta *hil* egiten du (1.2 III 22-26). Ataruk itxurgatu egiten dio "eta *elea* bere ahotik jalkiala, *lotsatu* egin zen Ba'lu, *Alaena*" (1.2 IV 27-32). *Ilu*, Moturen (*h*)*ilketa* jakitean, apaldu egin zan, sayaz jantzi eta *labanaz larranzi* zituan *hiletxorta* biak, matrailak *lazkitu=lazeriatu*. (*H*)*alaber*, Ba'lu (*h*)*iltean*, "Ba'lu (*h*)*il* da" (1.5. VI 11-23) *aldarrikatuz*. Anatu Ba'luren *alde ahalegintzen* da, haren *leraz lehiatzen*. Moturi *heldu* eta *albainaz* aztinduz (1.6 II 7-9) gero, haren okela belen *elikurako* (1.6 II 31-37) *largatzen* du. *Ilu* Ba'lugaitik *alaitzen* da (1.6 III 14), Ba'luren *lagun* da.

Ugoldea jainkoen erabagitzat jotzen zuten Sumerian. Enlilek gizakien zoria zuen eskuetan eta *latz* erabakitzen du:

"Gizakien *leinua* ahienatzeko (...) Anuk eta Enlilek agindu hitzagaitik (...) bere erregetzak azkena izango du"⁴². (baztardoak geureak)

"Enlilek erabagitzen du bietatik zeinek, Enkiduk *ala* Gilgamesek, *hil*

40 Ugariteko idazkietan *Lucha entre Ba'lu y Yammu, El Palacio de Ba'lu, La lucha entre Ba'lu y Motu* aipatzen ditugu testu barruko notetan, baztardoak geureak direla. Erritoetan antzetzeko sinbolodun ekintzak dira.

41 "Gizakiek *ulertzen* ez duten, zur eta harri arazoko den *ilungia*" dino, arranbelaren makoa eta jaurtingia adierazteko. Cf. oinastarri.

42 *El Diluvio*, 156-159, ANET, 42-44

behar duen: Enkidu da *hil* behar duena”⁴³.

Urnamnu erregeak *Enlilen* aduzko erabagiak salatzen ditu:

“*Enlilek* malmuzkeriaz *aldatu* ditu agindu-lege guztiak”⁴⁴.

Marduk da herriko *Enlil (illutu)*, Anuk eta *Enlilek* hari *lagatako* eskubideei eskerrak⁴⁵.

Ilu, Eloah(h), Elah(ara) dager eta *Elohim(h)* gehiengoaren kasuan “jainkoen jainko/jainkorik jainkoena” adierazten. Ezaguna zan Amarnan *ilania*=“ene jainkoak” forma ere. *Elohim* israeldarren jainko zaharra izan zan eta haren izenean dagerz idazki zaharrenak, Yahwek haren ordezkioak hartu zituen arte⁴⁶.

Ainamendi inguruan *Ilix* eta “Asto *Iluno*” izenak dagerz oroitarrietan⁴⁷, *iletargiaz* landa, *Elios(g)* eta *Luna* erromatar eremuan.

2.5. KA giza arketipoa eta mitologia

Ka giza eredia exerita, otoiitzean bezala, eskuak zabalik dager *geroglifikoan W* antzo, alfabetoan *K* zutiko dena. Hori da *gizakiaren kaizua*. *Ka* da *gizakiaren giharrak* eta haren *gorpuzkera* eta *gogakerari* izatea ematen diona. Heriotz ostean haren irudian=*imago(l) egonean gelditzen* da zenduari noiz *gehituko* itxaroran⁴. *Gizakiak* lurretik=*ki(s)*, *geb(e)* hartu du izate fisikoa. Horrela, *Enki*<*An*+*Ki*, “An lurrean=Anuren zatiki” da. “Benetako *ka gogara* dagoen baten *ka* da”⁴⁹. “*Gorputza* eta *gorputzaldia*=ánimo adierazten du, “*agonu* onean *egon*”, “*o corpo non me pide*”, “*gustora* egon, ”tener *ganas*”, “ez dut *gogorik*”, “*gaur* ez dut *ganorarik*” esakerak *gogarazten* duten bezala:

43 *Gilgamés*, VII, I, 10-16, DB. n° 7.

44 *La Lamentación de Urnammu*, 9, BD., n° 26, p. 73.

45 LIMET, H., “ENLIL(religiones mesopotámicas)”, DR., o. c., p. 541.

46 “ELOHIM”, DB, p. 55-556.

47 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o.c.p.88-92.

48 LÉVÊQUE, L, *Sabidurías del Antiguo Egipto*, DB, n10, p. 11.

49 *Las Máximas de Ptah-Hotep*, 11, 3, p. 18.

“asarre hitzik ez da errepika behar, horrek *ka* garrazten bai-du”⁵⁰. Jakite berak *guraso* aitari aholku *egiten* dio, *gorde=cuidar* dizala bereak “hire *ka-k* euretzat sortu-semea bai-duk”⁵¹.

Sagaratuen erritoan *kù-g(s) agonu/gogakerak* berezko santu=*hagios(g)* izatea *agertzen* du Sumerian⁵².

Lehenengo jainko-gizatuak atzizki daroe *Ka* eredua: Enki, En-sag, Ninhursag, Marduk jainkoek, Anunnaku, Utukku, Udug, etab. lehen sorkariak bezala: *Gero* aurrizki daroenak: *Qingu, Gatundu, Girra, Kura, Egalmag, Igigi*, etab. dagerz. Enki Anuren eskubidez dihardu munduan, baina *Qingu gailendu* egin zan Anuren aurka. Enkik *gizakia* berrizteko *Qingu* herio-zigortuz, “bera bakarrik *galduko* da *gizadia* bermolda izan dadin” haren odola nastatzen dio *gizaki* berriari⁵³. Marduk erregeak ere jainko *ganoraz ekiten* dio, behin jainkoen *kidetza* lortuaz=*ganar gero*⁵⁴.

Gizakia jainkoen *koskorra=cacho* bezala *agertzen* da, *-ku/-ko/-ki* atzizkiek adierazten duten bezala. Horrela, Enkidu “Ninurta jainkoaren zatiki” da, *giza* formarena *gizaki* den bezala⁵⁵.

Giza gurenetan Gilgames da aipagarriena. Izadiko jainkoen erabakiez *gogaiturik*, norbere *gogoko/gustoko* jainkoen pentzudan jarten du bere *kasketa*⁵⁶, hilezkortasunaren bila:

“Goazen *E.gal.mah*, (...) erregina handiagana, Ninsun, zuhurra, oro jakituna, berak eratuko du *gure* pausoentzat *egoki* den bidea”⁵⁷.

Gero, Enkidu lagunaren heriotzaz etsipendurik, hilezkortasunaren bila urrutira doala, ba dinotso Utanipistini:

50 *Ibidem*, 7,5, DB. n° 10, p. 15.

51 *Ibidem*, 7,15. Cf. *crear, gatzatu, gertatu, gauzatu, cuajar*,

52 RIES, J, “SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico”, DR., o. c., p. 1577-1578.

53 *Enuma elish*, VI, 13-36. Cf. *Gingu, ginga, gangar, gaindu*,

54 *Ibidem*, IV, 27.

55 *Gilgamés*, I, II, 35,

56 *Ibidem*, II, V, 212.

57 *Ibidem*, III, I, 15-18.

Esaistak behin ze *gizatan* lortu=*ganar* hendun jainkoen batzarrean jesartea, hik betiko bizitza jaritsi hendunez⁵⁷. (bartzadorak geureak)

Girra=Gibil "sugarraren jainkoa" Nergal eta Ereshkigalekin infernuan dihardute⁵⁸. Ipu-ur emazteen *agortez* arduratzen da:

"Jadanik emakumeak antzuak dira eta ez dira izortzen, *Khum*-ek ez du *gizakirik* sortzen herriaren *egoera* dela-ta"⁵⁹. (bartzardoak geureak)

2.6. BA giza belauna eta mitologia

Ba materiatik ate dagoen giza hastapena, gorpua *bizkortzeko* gei dena da eta *berriro berak* nahi duen eratan argira erakarteko *boterea* du. Heriotz ostan ere iraun egiten du. Jeroglifikoetan giza *burudun* txoria da⁶⁰. (Ohar *Fenix*) *Bakarrizketetan*, "*ba*" dinotso *bere buruari*, "ene *ba*"=*bada*, *baita*, *barne*, *pneuma(g)*:

"Ene *ba*, *bizitza* honetan *bagea* arintzeko ez *bai-zara*(...) *Bizitza* *ba* dator eta *ba* doa, arbolakino *beheratzen* *bai-dira*. Hona *bak* esan zue-na: Ez ete *zara*, *ba*, *gizaki* *bat*? *Bizirik* *zagoz* *benetan*, *baina* ze *probe-txu* ematen *dizu* *bizitzak*? *Nik* erantzun *nion*: *Bat* ez da *fan*, *baina* dena *galdu* dut"⁶¹. (Bartzardoak geureak)

Ka gorputz-gogakeran *bezala*, *Ba* *baitako bulkoan*, *pentzakizun-ean*, *buru-bihotzen* *barneratzean* da. *Berez* da *bizia*, *bios(g)*, *begi*, *belarri*, *beso*, *bulardun*, txoria=*ave*=*paro* *bailitzan*, *hegan*=*volando* edo *pausoka* *abiatzeko*, *fateko*=*partir* dena. *Fatea*=*vadere(l)*, *barkan* sartu eta *Nilo* *ibaia* *igarotea* da *berea*.

Ba-u/Ba.ba, jainkosa *beratx* eta "*burubeltzen*" mediku ongilea ezaguna zan Sumerian⁶². Akadian *Haddu/Hadad* da, *Hodei/Patu* jainkoa, Erroman *Fatu/Fata fatu(l)*, *hado/hada* ezagunak⁶³.

57 *Ibidem*, XI, I, 7-8

58 *Enuma elish*, V, 85-88.VI, 50-55.

59 *Las Lamentaciones de Ipu-ur*, II, 3-4, DB. n° 10. Cf. *kume/ume*.

60 LÉVÊQUE, L, *Sabidurías del Antiguo Egipto*, DB, n10, p. 11

61 *El diálogo desesperado con su ba*, 19-40, DB.,26. Cf. "ene,*ba*"!, *Ene bada!* "*Batek/banek ez daki...*" formak etab. euskarak bizian gordetzen ditu.

62 LIMET, H., "BA-U(religión sumeria)", DR, o,c,p.117

63 "HADAD", Dic.B., o.c.,p. 797-798

Menfisko teologiak *Ptah* jainkoa jainko sortzailatzat dauka:

“*Bihotzaz* lortu zuan izatea (...) *Ptah* handiak jainko guztiei *bizia* eman zien (...) *bihotz* honi esker (...) horrela sortu zan *bihotzak* eta mihinak gorputzaren zatiki *bakoitza* jaurritzea, jainko eta gizaki guztien gorputzean eta *aboan bera* dagoela erakutziatz”⁶⁴. (*baztardoak* geureak)

Kanaanen *Babel/Beel/Ba'lu* “jaun” titulodun eta *Ilu/El* jainkoen ordezkariak=*validos* ezagutzen dira⁶⁵ toki *bakoitzean*, Egipton *Parau(h)/Faraon bezala*. *Apophis Apsu(a)=abissu(l)=putzu=abismo=Su.ap(s)* infernuko antxinako Erensugea da⁶⁶. Marduk *Apsuren* kontrako garaipena lortzen zuan⁶⁷. *Humbaba*, Sumeriako *Basajauna*, erdi jainko eta erdi gizaki zan, *Gilgamesek* eta eraso egin zioten, haren *basoa ebaitekoz*:

“Argia (*Shamas*) aurretik *Humbaba* jainko bezala zan, baina orain *Shamasek* ha azpiratzea emango digu⁶⁸.”

2.7. SHE giza jatorria eta mitologia

Giza ganorak, gorputzaz eta baitaz=pneuma=arimaz gain, zer besterik behar zuan osoko *izateko*? Berez zeukan *izateak* baino *segurantzaz* zehatzagoa ekar zezaiokena: erritoaren zertzeaz *zid(s) izatea*⁶⁹. *Jainkoagandik eskuratzen* zuen *santu* maila *txit zehatza*. Berari *esker*, egonean barik, *izate=esse(l)=ser=istemi(g)* berrian, ots, *jainkozko-eztituan*, (*h*)*asiberriak* izenaz batera lortu ohi dutena eta tenploko *jainkoaren* aurrean *eseri=asier(f)*, edo *xaiki=stare(l)* ahal *izateko eskua* ematen ziona. *Sagaratze* mailan lortzen du *esku* eta *esker* berezia, *eskui-ez-kerrak* goradi otoitzean *eska* dagoen *gizakiak*.

Haraz gero, *jainkoei eskeinitakotoki sagaratuek* giza ereduak

64 *La Teología menfita de la Creación*, 35-55, ANET, 4-5.

65 “BAAL”, DB, P. 189-191.

66 GILLEMETTE, A., “APOPHIS”, DR., o. c., p. 112. Cf. *apo/ sapo*

67 *Enuma elish*, I, II, 1ss. Cf. *Su-ap(s)/zubi, Apsu(a)/potzu/potxu*.

68 *Gilgamés*, V, II, 1-15; IV, 1-7, DB.n^o7.

69 RIES, J, “SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico”, DR., o. c., p. 1577-1578.

dituzte aurrizki, baina gehienetan *She*+*Ka* txorta egiten dutela. Hala *Zikurat*, *Esagil*⁷⁰, *Saqqara*, Gizeh, *Ezida*, *Esharra*. Jainko gizatuak, *She* eredu hartzen dute *atzizki* edo aurrizki: Ni.*Saba*, *Ninhursag*, *Nanseh*, *Ashtar/Ashtarte* jainko-jainkosak, etab.

Hator, maite-jainkosa *Sekhmet* da, apentza adierazten dueneko, *Utu(s)*, *Shamash(a)* da, *Inana*, *Ishtar/Ishara* dira norbere ereduko jainkosa direnean⁷¹, Inko Jainko lez, eta *Hera*, *Asera*. *She* aurrizki duten jainkoek *jakite* berriko jainkoak dira. *Shamash(a)*=*Shamsu*(amorrit)=*Sams*(arab), *Shapash(u)*, *Shipish*⁷² da Eblan. *Shara*, *Inanaren* alaba, honek infernutik *jaregina*⁷³. *Osiris* eta *Isis Asar* eta *Aset* ere deitzen dira eta *semetzat* dituzte *Horus* eta *Shet*, bata ona, bestea gaiztoa, *Mariren* Atarrabi eta *Mikelatz bezala*⁷⁴. Egipton *Sia* deritxo jainkozko jakinduria jainkotuari⁷⁵. Aranen *Xekina* da jainko *etxetiar*, *Idumean*, *Shadad*⁷⁶=*Shadu(a)*⁷⁷, *Israelen*, *Yahweh*, *Eskual Herrian*, *Jainko*. Ba dagoz, *Shedu* bezalako zaindari onak⁷⁸ edo *Satan* eta *Seth*⁷⁹ legezko deabrutuak eta *Azag*, *Sarrabu* gaizkileak ere⁸⁰.

70 *Zikurat/zaqaru*=“gorantz ereikia”, *Ezida=Esagileko etxela*, *e.sa*=“tenploaren bihotz”, *ki.sal*=“kamera-aurrea”, *kitux*=egoitza.(LIMET, H. “ZIGURAT (religión sumeria y acadia)”, DR., c., p. 1856-1857).

71 “Ishararentzat ogea antolatu”(Gilgamés, II(30), Versión babilónica antigua, ANET, 72-79, 83-90, 92-97, 514-515). Cf. *Ixara/izara*, *star*=*izar*.

72 LIMET, H., “SOL (religiones mesopotámicas)”, DR., o.c. p. 1673. Cf. *Utu*>*utul*, *Ra*>*erre*. eta *Shipish*> *zipili* dakarte berez.

73 LIMET, H., “SHARA”, DR., o. c., p. 1642. Cf. *jaregin*=askatu.

74 SORAZU, E., *Antropología y religión en el Pueblo Vasco*, o.c., p. 279.

75 *La enseñanza legar, II*, DB. n^o10. Cf. Ohartzekoa da: *Sia(e)* “conocimiento” eta *scio(l)* “conozco”.

76 “Akadiako iragarkietan *Yaum izena* ere ba dager, jainko denik edo haren goitizen gabe” (“YAHVÉH -Antigüedad”, DB, p. 2054-2058) Cf. *Yaum/Jaun*, *Jainko* <*Jaun*+*Inko*.

77 *Shadu*=monte, “el elevado”. Cf. *xaso/jaso*=elevado, *saxu(l)*=peña.

78 *Shedu* tenploen eta *etxe*-palazioen zaindaria, *Lajamu izakien* antzera (*Enuma elish*, I;10) (N.del T.)

79 MALAISE, M., “SETH”, DR., o. c., p.1642. Cf. *seta*, *setatsu*,

80 *El Diálogo acróstico*, XXIII, 244, DB.n^o26. Cf. *zarrapu*=arañazo

ONDORENA

Zazpi arketipoen izenak monosilaboak dira, konsonante bakar edo errepikatu direla. Jainko arketipoen seme-alabak, oster, aglutinadoak dira, nor arketipo biren ezkontzatik sortu izan bailiran, sendi bateko gurasoen izen-abizen ezberdinak seme-alabei bata besteen jarraian egozten zaizkienean bezala.

Eskontzak sendi birekin bat egiten du. Horrela Egipton Sumeriako jainkoak Amon-Ra, Aton-Ra arketipoekin ezkontzeak, jainkoen batasun ahalegina adierazten du, lurlean ere erresuma biren batzea haietako printzeen elkargoaz egiten bai-zan.

Arketipo biak jainko mailakoak badira, jainkoen lehen seme-alaben ertaldiko direlako seinale da: jainko hilezkorrak dira eta zerua da euren erreinu. Arketipoak giza ereduez nastuak badira, hirugarren-edo ertaldikoak direlako seinalea da: jainko hilkorrak dira eta euren erreinua lurlean edo iburnian dago.

Ka- materialtasuna adierazten duen giza arketipoa jainko arketipoen aurrizki jartzeak jainkoen ordena gainbeheratze asmoz hartu zan eta, beraz, herio zigorrerako duin. Ba- edo She- giza arketipoek, batak apalgoaz, besteak jainkoengandiko duintasun bereziaz, ohore egiten zien, oster, jarraiko jainko arketipoei.

Arketipoen kokapen horrekin osatzen ziren izenak eta izenak arketipoez esaten zuena egiztatzan lurlean. Hortxe agertzen zuan gizakiak jainkoen sendiko izan nahia eta horrela adierazten zuan, hizkuntzaren bidez, seme-alaben izen-abizenak gurasoekikoa adierazten duten bezala.

Lehenengo izadiko jainko arketipoak izan ziran, arik eta gizakiak izadi barruan bere nortasuna eta kokapena ezagutu eta bere arketipoak jainkoekiko elkarrizketan lekuko aurreratu zituen arte. Kokapen horretan gailentzen dira mitologiako kontakizun eta jakinduriaren azalpenak.

III. MENDI SANTUTEGIAK EREDUEN ARABERA

3.1. Mendi santutegiak AN narearen arabera

Jeroglifikoetan AN arketipoak zero eta mendien arteko ertza antzezten du eta horixe da gero ere *N/M* alfabetoak bere gorabeheradun marraz iragarten duena. *Mendiak* urratzen dute *Anen* zerua, *mendiak andiak*, ots, *Anuren majestateaz antuak* eta mandoak dira (Sal 24,3). “Berak manutzen zuan...menditik”¹. *Mendiak* edo *mortu amaigabeak mugatzen* dute *Anuren magala*. *Mailadiz-mailadi* edo *malkorrez-malkor Anuri ñaka* eta *men egiteko mendira* igoten zenean. *Mendiek Anu maite* dute, eta *Anuk mendiak*, geroago Yahwek bezala² (Sal 95,4). Sumeriako lautadan, *mendirik* ezean, *Etemenanki(s)*=“zeruaren eta lurraren arteko oinarriak”, edo zigurat³ deitu eraikintzak, egin ziran tenplotzat. Bustinaz egindako *mendiak* ziran Jainkoaren temploa zeukatela *montorrean*, zero erako *mako* ta *guzti*. Jainkoaren hurbiltasuna bilatzen zuten. Euskaldunek, gure *mendien nausitasuna* ikusirik, *AN Inkoaren omenez*, *Ainamendi* deitu zioten hako “*montes primordiales*” *mendi andien* goraintzian. *Ainamendi/Montaine/Montagne*⁴ edo *Añomendi/Montaño/Montiano*, *Unamendi/Mendiune*, *Unanuamendi*. *Ainamendi* inguruko jainkoetan bar “*Ande*”⁵, badu *Andamendi/Andamon/Montand*, *Mendiandia/Monte-Andía*, *Anieto-mendi/Mondoñedo/Mont-*

1 *El Diluvio*, (44), ANET, 42-44. “temenostik=menditik”

2 NOTH, M., “MONTE DE DIOS”, Dic., B., o. c., p. 1299.

3 LARA PEINADO, F.L., *Introducción al Poema babilónico de la Creación*, o. c., p.63-64. Toki sakratuei tenemos(g), *mened(eire)*, *met(bretoiara)* zeritsen. (LOICQ, J., “CELTAS Y CELTOROMANOS”, DR., o.c.,p.292).

4 Berdin al da “*Monte de An*” ala “*Montana*”, “*Monte de Anu*” ala *Montano/Montiano* deitzea? Euskararen oroitzak ez zuan *onartu* halakorik.

5 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o.c., p.89-92. Cf. Toponimian *Antia=Ande/Ataina=Athenai* bihurritzen da. Ate=portu goitarra dinoena.

Anet, Anderetto/Anderexo jainkosak *Andramendi, Antxo* geinuak *Antzomen-din*, beste ereduez nastean dager *Mari* ere *Murumendi/Montemuro/Miramón, Maya, Maxmendi*, orobat *Anboto-mendi, Inarramendi/Montaner, Eneriomendi/Montenero*, giza ereduez aurrizkitu dager *Nabú(a)* jainkoaren oroz *Nebo-mendi, Unbemendi, Uncilamendi*, etab. *Munoetako* santutegiak *Amón* egiturakoak dirudite *Munandia/Andamon, Amunartea, Unamuno, Monchili/Kilimon, Munitibar/Ibarmunu, Mundaka/Agamunda* eta *Argamón* izenetan, *Montu, Urtemondo, Ormondo, Munduate, Motu, Muzumendi, Inana, Nainarrimendi, Inarramendi, Mamendi, Mapemendi*, etab.

3.2. Mendi santutegiak UTU eduaren arabera

Mendi tontorrek zeru ertza jotzen edo erkingua adierazten dute. *Iduzkia* urten orduko, *tontorrek* sutan dagoz, eta begien bistatik sartu ostean ere, eguzkitan diraute zati batetan. Nondik ostuten da iduzkia edo nola zulatzen ditu mendiak, zeharkatzen itsosokak? Gilgames sarrakioak hartzen zuan zoria ikustean:

“Bikoitzak” deritson *tontorrera* heldu nintzan, -haiek bai-dira *Iduzkiaren ostu-itoitzeak* egunero zaintzen dituenak, haien *tontorrek* zerua ikutzen=*tocan* dute eta azpitik euren bularrak infernua-“(…) *izugarriak* dira, euren so egitea, hiltea!”⁷. (baztardoak geureak)

Mendian *iduzkiaren* zaindari eta *idduen* eta *otsoen tokiak* dira, *idia=uddi.ah(s)*, berriz, *iduzki-adorearen iduri*. *Tutozulo* bezalako *tokizenak* mito hau argitzen dute. Mendion izenotan *iduzkiaren itu edo otoi-ikuspegiaren bat idoroten* dugu. Horrela: *Otoimendi/ Momoitio, Otamendi/ Montoto, Udamendi/ Montouto*,

6 “NEBÓ”, Dic.B., o.c., p. 1327.

7 *Gilgamés*, IX, II, 1-10, DB. n° 7, 51. Hori dela-ta, mendi zuloak, *toilak, atolladeros, dolinas iduzkiak* eginiko bidetzat=*odspos(g)* edo *oditzat* emoten ziran. Sumerian Zagros mendartetik *itoitzen* zan *iduzkia*, harek ziran *Tartalo* eduko *etoi*en *tokiak*. Cf. *Iddituek* ikustea bezala, edo *otsoa* eduko *pisti* uzuak. Cf. *atolladero, tollo, zulo, troka=trocha, torca, dolina*. Analogiaz, berriz, *tutu, tuzulo, uzku/uzki*, etab.

1° irudia: An sendia: (ezkerretik eskumara) An, Enki, Utu, Inana, Enlil. Anek Enki, ud gozoen antolatzailea, bidaltzen du lurrera, honi sorbaldatik erreka bi darizkio, Utu=iduzkia mendi atartetik/tartetik itoitzen/ateratzen da, haren berotan Inana, maite jainkosaren eskutiko frutaki mordoia soldutzen da. Enlil, mako eta gezidun, gizakien adu-erabagile dager. Uturen adore eta yoritasunaren uduriko uddu.ha(s)=idia=toro eta uzu iduzki goi-bideen=odos(g) eta udden gaineko Jainko espirituaren iduria rabinoen eskolan. Cf. usu/uso Biblian ere agertzen den iduri ezaguna (Mt 4,16). Leoia Enlilen lagun da eta honek atzizki daraman arketipoak osatzen du.(Seilu baten iduria (2.300 K.a), *Historia de las civilizaciones*, Vol.I, Larousse, 1996, p. 54)

touto, Atamendi/ Mendata, Isomendi/ Itxumendi/ Menditxu', Ixuamendi/Sumendi/Zumendi / Montessu, Osmond/ Somonte/ Ostemend, Uxamendi/ Izamendi/Izmen dia/ Mendiz/ Mendixa, Auzmendi/ Mendoza/Oxamendi, Ajumendi/Montajo edo beste eredu kin Durmienda/Mondor/Montorra, Iturmendi/ Mendixur, Trokamendi/Mondorge, Mandoño, Otxemendi/ Mendotza, Tuturmedia, Tutuliamendi, Otabiomendi/ Mondobi, Itxurrotzmendi/Mendizorroza, Sumendi/Montessu, Udalamendi, Tolomendi/Tollomendi/Montoliu, Soromendi/ Montessori, Iturmendi/ Montoria/ Manduria, Atumemendi/Montón, Otoimendi/Ituñomendi, Zubimendi, Sollube-mendi, Domentx/ Donimendia/ Mandoino, Digomendi/Mendiko/ Mondogo, Ajurramendi/ Montejurra, Izarmendi/ Mendizar, Tella-

mendi/ Montella, Oderiaga-mendi, Atxarte-mendi, etab

Ainamendiko santutegian *idoro* diran jainko izen batzuk errepika dute mendiren baten. Hala “*Tulonio*”, *Toloino-mendi/Monte-Toloño*, “*Usseis*”, *Ossamendi/Montosa*, “*Idiatte*”¹⁰, *Atxetamendi*. Mendiaren santutasuna (Sal 24,3) aipatzen dute *Donimendia/Montón/Monzón*, *Donienemendi* egiturek. Eredu bere-tiko beste jainko izenak “*Ixun*”¹¹, *Itxunamendi/Montesino*, “*Tinia*”, *Itxina*, *Txindoki*, *Monte Sina*, “*Adar*”, *Adarmendi*, etab., giza ereduari lotua *Tabor-mendi*¹² santutegia,

3.3. Mendi santutegiak RA ereduaren arabera

Atun-Ra jainkoak kaosa astinduaz, lehen munoa=*oros*(g) sortu zuan. Piramideen erainkintzak horixe bera adierazten dute. Ra jainkoari egin lehen piramidea Saqqara da. *Haren* eskailerak Ra jainkoaren bidera eramaten zuten¹³. Han ez zegoen beste munorik Ra gurtu ahal izateko. Saqqara/Eskara egiturak bat datoz. Bera gogoratzen du Eskaramendi/Sacromonte eta Saqqarako eskailerak Eskaleramendi/Montescalier. Eskalerrian jainkoegana-ko eskailerak berez eginda egozan, Eskalerria nolabait jainkoek sagaratuta zegoan mendien ugariagatik. Euretara *ereduko* dira: *Armendi/Ramonte*, *Arramendi/Mandarria*, *Armendu/Men-*

9 Tu>Du>Zu/Su- egiten du, *Tollo/Zollo*, *Dole/Sola/Zola*, *Ottegi/ Otxegi*, *Attela/Atxela*, etab. egituretan bezala.

10 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o. c., p. 89-92. Cf. *Tutozulo* bezala, *Idiate* ere tokizena da, *Idituek* hango geinuaak. *Idi Uturen iduria*, *Itxinako zilokan* bezala. *Idittuak*, ahotik su urtika, izugarri omen ziran. (Ibidem, p.298) Cf. Ohar *iduzki* atearen jagoleak. (*Gilgames*, IX, II, 5-10, DB. n° 7). *Pisti usuen* artean *Uturen eduko otso=tsobu(ast) Otsomentegi*, *uso Usamendi*, etab. *Ate/atte/atxe/atxa* dator.

11 . Eskerrak Ixun-en oharrari, *Errak ez zuen erraustu* Babilonia. (LIMET, H., “ERRA(religión babilónica)”, DR., o. c., p. 545)

12 “TABOR”, Dic.B: ó,c.p. 1819. Cf. *Tabira* zan *Tammuzen* izengoitia.

13 LAUER J., Ph., *Le mystère des pyramides*, Paris, 1974 en CORTEGGIANI, J. P., “PIRÁMIDE”, DR., o. c., p. 1413.

daró, Erremendi/ Monterre, Raimond/ Monterrey, Montoro, Oruemendi/ Mendaru, Orimendi/ Monte-Ori, Urramendi/ Montorra, Urremendi/ Mendaur, Iremendi/ Mendiru/ Urtemondo, Urremendi, Arramendi/ Mondarrain, Airamendi/ Mendiaria. Beste ereduez nastean dager Mari ere Murumendi/ Montemuro Aratzmendi/ Mendaraz, Aratiamendi, Arizmendi/ Mondariz, Urkamendi/ Mondorge, Arolamendi/ Manterola, Arrolamendi¹⁴, Ergamendi/ Mendraka, Montreuil, Erginamendi, Arzenamendi, Atxerremendi, Artxubemendi, Artxueta-mendi, Aratzamendi, Urkila, Urkiolamendi, Argaramendi.

Ainamendiko jainko iragarkietan agertzen diren izenak ba dute erreplikarik, "Arthe", "Aereda"¹⁵ Artamendi/ Monterde/ Momarte eta beste arketipoen atzizkiekin batean, "Erge", Ergamendi/ Monterrega, "Erle", Erlomendi/ Montreil, Urzi¹⁶, Orzomendi, Urkomendi/ Mondorge, Horus, Orusemendi/ Orizmendi/ Orrizmendi, "Erditse", Artasamina, Aherbelste". Beste jainko ereduen atzizki ere badator: Adar, Adar-mendin, Larramendi, Elur-mendi, Monte-Abril. Giza ereduekin naste, Barramendi/ Monbar, Beramendi/ Vermont, Hermón, Aseramendi, Garamendi/ Garamond, Garramendi/ Moncarra, Garomendi, Egurmendi.

3.4. Mendi santutegiak ILU leinuaren arabera

Uli/Ili eta *Uri/iri* bizitokiei izena ematean, elkarren lehiakide izan ziran antxinatik Iberian. Edukin bereko dira, ez eredu bereko. Zenbait *latxen* izenak ere bere *leinuko* dira. Baina gure ardurakoak mendien izenak dira: *Uliamendi/Mendilu/Montoliu*, *Elamendi/Montella*, *Olamendi/Mendiola*, *Lainomendi/Montel-*

14 *Arroil*, *arruak* eta *barranak Ra iruzkiak* infernurantz eginiko bideak omen ziran, berdin arpe, rajas, rendijas, Utuk hako trokak, torkak, tolo, atolladeros, dolinas eta zuloak bezala.

15 SORAZU, E., *Antropología y religión en el Pueblo vasco*, o. c., p. 88-92.

16 "Codex calixtinus del s.XII, Cf. MICHELENA, L. *Textos arcaicos vascos*, o. c., p. 49-51

ano, Larramendi/Monreal, Lorraine-mendi/Monte la Reina, Alumendi/ Lumentxa/ Mendilu, Monte Luzero/ Luzeromendi, Montolan, etab. Elohim egiturak Aloinamendi/Monte León¹⁶ formatan du hurrean, Labiamendi. Ba'lu, ILUren ordezkari alenak ere "jainko mendira" (1.2 I 20) igon nahi izan zuan¹⁷, Alen mendian. Ba ditu bigarren mailako mendiak Belamendi/Belmonte/Montevalle, Bellomendi/Montebello, Villamonte, etab. Aina mendiko jainko izendegian eredu honetakoetan "Ilix"¹⁸ dager Elizmendi/Monselice, "Alar", Alarmina/Larramendi, "Lahe", "Loxa", Mendiluze/Mont-Luz-Ardiden, "Iluno", Lunomendi, Ilunzarmendi, "Iluro", Mendilur, Mandaluniz, "Larrason", "Alardoss" edo beste ereduekin nastean, Letamendi, Lekamina, Lekamendia, Lakozmonte, Legizamon, Legarmendi, Egata-mendi, etab. Beste batzuetan artizki dager: "Selatze", Etxelumendi/Montecillo, "Ivilia", Mendivil/Villamonte, Zelatun, etab.

3.5. Mendi santutegiak KA eduaren arabera

"Jaunaren mendira nor igongo?" (Sal 24,3). Moisek, Horeb mendira igoteko, sandaliak kendu behar izan zituan (Urt 3,1-5), Jaunaren errekadua hartzekotan. Nor igon zeiteken, orobat, jainkoaren tenplora, sagaratuen ganorarik gabe? Gizeh, Kefren, Keops, Akhenaton piramide-tenploek, giza kanona adieraztendute aurrizki, jainkoegazko ituna adierazten dutelako. Aina-mendi gailurrak ezin igonak ziran giza oinentzat, Anuk bakarrik ezar zezaken han oinik. Gizakiak bere jainkoen tamainako mendiak bilatzen ditu. Horrela, Eki=eguzkiari, Egimendi/Mendegi eskeintzen dio, Ekainari, Kanamendi/Mendigaina, Kura jainko-

16 Bibliak leoiarekin gonbaratzen du Elohim (Ez 1-10; Ap 4,7), Dic. B., o, c., p. 1088).

17 Isaias Profeteak Babiloniako erregearen jainko egoitza diren hodeietara igon nahia salatzen du (13, 14). Eskailamendi/Eskaleramendi egiturek gizakien ereduak Ihu+Ra jainko ereduetan arian jartzen ditu. Cf. labi=león Asian. Beraz, Labiamendi=Monleón.

18 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o.c.p.88-92.

ari, nonbait abereen *guriketan* saiatuari, *Gorramendi/Mengorio*, *Ekur(s)* menditar tenplo edo *kobari Egurmendi/ Monteguro*, *Gorbeamendi*, *Kurtimintu*, *Kurtziamendi*, *Kurutzemendi*, *Gordomendi/Montgord*, *Okoromendi*, *Goronomendi*.

Ainamendi inguruko jainkoetan "Gar"¹⁹ jainkoari *Garmedia*, *Garamandi/ Moncarra*, *Agarramendi/ Agramont/ Mendraka*, *Kartxelamendi*, *Karamelo-mendi/ Montecarmelo*. Ba dagertz beste jainkoen izenenak ere, *Agga Akemendin/ Agamendi/ Mendiaga*, *Gil*²⁰, *Kilimon*, *Khnum*²¹, *Kunbiamendi*, *God*, *Agotamendi/Mendikute/Montagut*, eta, ausaz, *akitu(s)* jaiaren oroitzan, *Agidomendi*. Beste ereduekin batean, *Okilomendi*, *Gudamendi*, *Kolitzamendi*, *Katamendi/ Mongat/ Moncada*, *Kalamendi*, *Kalamuamendi*, *Garindomendi*, *Gondramendi*, *Gazumemendi*, etab. Ainamendiko zerrendan agertzen direnetan: "Ageio", *Ajumendi/Mondejo*, *Goimendia/ Montego*. "Baicorrrix, Baikorrixo", *Baigorri*, *Begoria*, *Gorbea/ Goribar* egituren parekideak dira. Giza eredu bikoitzekoetan: *Agazamendi/ Mengatxea*, *Eskumendi/ Montesco*, *Eskuriamendi/Monsegur*, *Eska-mendi/ Mentxaka*, etab.

3.6. Mendi santutegiak BA eduaren arabera

Toki zoragarrien izenak ziran *Pardes(h)*, *Paradeisos(g)*, *Baradis*u gizakiaren oroitzetan, *Babel* torreak edo *Piramideak* ere ez zuten gutxi harrotu. Eredu horrek birbateatu zuan *Pirene mendia* ere, eguzkiz=*Febu(l) piro(s)*=sutua-edo bailitzan. *Piramideak*, hala ere, Raren bidetik abiatu zirenen hilerriko tenploak ziran. Hona eredu bereko: *Ibamendi/Mendibe*, *Mendavia/Piamonte/Pimenta*, *Obamendi/Bostmendi/Bustamante*, *Mondova/ Mondovi*. Ra eta beste jainko edo giza-jainkotuek ere *Beramendi/Bremond/Hermón*, *Horeb* (Urt 3,1-5) duekin batean, *Bara-*

19 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o.c.p.88-92.

20 Gil Marduken goitzenentariako bat. (*Enuma elish*, VII,80-81)

21 BENAZETH, D., "KHUM", DR., o. c., p. 958.

mendi/Monbar, eta *Paran/Faran* jainko-agerpenen mendiak (Dt 33,2), *Haramendi*, *Balzamendi/Mendibeltza*, *Belhaimendi/Monte-valle*, *Boroamendi/Mendiburu*, *Villamonte/Mendivil*, *Mendilibar/Montpellier*, *Forkalemendi/Monteforcale*, *Pikamendi/Menfica*, *Basalmendi/Montsalvo*, *Basanomendi*, *Basatemendi*, *Badala-mendi*, *Monte Vitoria*, *Bidebiamendi*, *Bidartemendi*, *Monteverdi*, *Burgoamendi*, etab. Ainamendi inguruko jainko aipatuak: “*Aberri*, *Baelisto*, *Baeserte*”²² *Basarratemendi*, “*Baikorrix*, *Baios*”, *Bayomendi*, “*Basce*”, *Basamendi*, “*Ivilia*”, *Mendivil*, “*Vinvuro*, *Uvarna*, *Fagus*”, *Pagamendi*, “*Belisama*, *Borienno*, *Baiosis*”, etab

3.7. Mendi santutegiak SHE eduaren arabera

“Nork igon=escalar dezake zerura?”²³ dino Gilgamesek. *Zerurainoko eskailera* du ames Jakobek ere (Has 24,10). *Eskantzu* ta guztiko *eskailera* luzeak dituzte *Ziguratak* eta *Piramideek*, *Saqqarakoak* berere. Jainkoen aurrera joateko ziran. Baliteke jainko agintzariak ezetsiz, haren aurka norbaitek Babel dorrea erabiltea (Has 11,2-9). Babeleko gizakien jarreran beste kultura bateko jendeen iraulka ikusten da, indoeuropearrena agian. Joanes artzaina ere Jainkoagandik hubillago sentitzen zan mendian, kalean baino²⁴. Mendiari *Eskaleramendi/Montescalier* edo *Eskalamendi* deitzeak hako mendi *sagaratuaren* sumoa du. Orobat *sagaratuen* seinuko *She+Ka+An/Utu/RA/Ilu* ereduak dituztenak: *Eskanamendi*, *Eskitxumendi/Montesquius*, *Sagarmendi/Montes Sacros/Monsagra*, *Eskolamendi/Eskiulamendi* edo gara erdiko mendi den munari *Sagarmina/Sacramenia* edo arkaitzari *Peña Sagra* deitzeak berezko santutegien susmoa dakar. Halakoak ziran geroago Sumeria eta Egiptoko iri gunee

22 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o.c.p.88-92.

23 *Gilgamésh*, III, 5 (Versión babilónica antigua) ANET, 72-79, 83-90, 92-97, 514-515.

24 AGIRRE, D., *Garoa*, 12, Durango (1912)

tan jasotako *Zikurat, Esagila, Saqqara santuegiak*.

Beste izen batzuk mendiaren *santutasuna* adierazten dute (Sal 87,1), *Santiomendi/Montesandeu* edo "*Sandao*" Ainamendi inguruko edo *Sanda, Ziliziakoari*²⁵ *eskeiniak Sandamendi/Montsand*, bezala, *Shamshu(a)*²⁶, *Santxomendi, Sansomendi, "Sela-tze", Mendizelai/Monselice, Shadday(h), Sadamendi, Yata-mendi "Asto", Aztiomendi, "Secs"*²⁷, *Eskasmendi, Eskumendi/Montesco/Montesece, Eskutximendi/Montesquius, Montesquieu, Hishkur*²⁸, *Eskuriamendi/Monsegur. "Saturgio"*²⁹ ere santuaren ermitan dager. Sortaldeko beste jainkoen mendi izenak: *Asera(u), Aseramendi, Asharu, Azeromendi, Sara(s), Sarramendi, Assur(sir), Asurmendi/Azurmendi, Asar(sir), Asarmendia, Xekina(ara), Askinmendi. Jainko/Yainko* izenak ere ba du bere muno eta santutegirik³⁰. Beste jainko edo giza ereduen aurrizki dator, *Salsamendi, Sardamendi/Monserrat, Saibimendi, Janmendi/Mandojana/Montseni*.

She erdua bakarka ere ausartzen da eta orduan etxearekiko hurtasuna azaltzen du hurrean: *Etxamendi/Montech, Esamendi/Montesa, Asmendi/Mandas, Eizmendi/Mundaiz, Aizmendi/Mendaza, Semendia/Montes, Ezamendi/Méndez*, etab.

25 LEBRUN, R., "HITITA(religión)", DR., o.c., p.1605.

26 *Shamshu(a)/Samsu(amorritera)=Shamash(a)* (LIMET,H., "SOL (religiones mesopotámicas)", DR, p.1673.

27 SORAZU, E., *Antropología y religión en el pueblo vasco*, o.c.p.88-92.

28 *Ishkur*, Hodeiaren jainkoa. (LIMET,H, "ISHKUR (religión sumeria)", *Ibidem*, p. 868.

29 *San Saturgio* ere ba du ermitarik Txindoki pean. Ez da harritzeko Sorkaldean eta hemen ere *santu* batzuk mitoren garaikoak *izatea*.

29 *Yainko/Jainko*, Bizkaian eliza ta guztiko munoa.

ONDORENA

Tokizenak ez dira besterik, herriek historian zehar bidez bide han eta hemen emandako pausoen santzuak baino. Ur uritik Ararat mendirako tokizenak ba dute oihartzunik Euskal Herrian ere.

Antxinako Sortalde Hurbiletik Sartaldera doan lurraldean, elkar ezagutzen zuten jendearen deieraz, "Iberia kaukasiarra" eta "Iberia hesperiarra" izendatuak izan ziran, mendi jasoek mugaturiko ibarraren mutur biak bailiran.

Sumeriarren jokera Sartalderantzkoa izan zan hasieratik. Sumerian Zagros mendietan itoitzen da eguzkia. Haxe zan, hain zuzen, etoien, arerioen eta arriskuen lurra. Jendea handik alde egitera bultzatzen du sumeriarren jakinduriak. Hagatik dager Sartaldean sumeriar arketipoen kutsua.

Egitiarrentzat ere atsedean tokia eguzki sartaldean zegoen. Sortaldean kokatzen zan gerkarren irudimenak sortu "Hesperideko Baradisuaren" mitoa ere. Hesperide gerkarrentzat, Grezian egiten zuten, Italiatik harantzko lurraldea zan.

Euskal mendiek aurrizki gorde dituzte Sortaldeko jainkoen izenak, aldiz latinak eta erromantzeak maiz atzizki jartzen dituztelarik. Hizkuntza ohitura horrek sortu zituen gramatikan ezagun ditugun arketipo bereko aurrizki/atzizkiak eta arketipoen nortasuna eta igikortasuna hitzaren egiturari.

Erromatarren garaiko santutegien izenak ezagunak ditugu Ainamendi inguruan. Jainko-jainkosen izenok antxinako Sortalde Hubileko jainkoen hirugarren ertaldiako jainko seme-alaben izenekin bat datoz. Euskararen egiturak, ostera, jainko zaharren izen lekuko dira.

Mendietako kristau ermita, santutegi eta gurutzak herriak antxinagotik jainkoen bilaka zuen mendi-jokerak, erromeriak eta fedearren senak eraikiak izan dira.

IV. SINBOLO-ERRITOAK EREDUEN ARABERA

4.1. Sinboloak eta erritoak AN ereduaren arabera

Anuren erritoak Anuren une eta mendeak azpi-marratzera datoz. Uneak zeru-mako anilean edo uinetan, maduran, aintziaran, mendi, muno, mailo, malkar, han-hemen, ainohan edo ainubian, non-nahi eta Anuren mendeak antxinatik eta honaino noiz-nahi nabari dira, Anuren antzak eta oinatzak antzo. Nork mugak ezarri mugabakoari? Beragan dago Nebi-ru(s)¹ iparmuga=Norte seinalatzen duen izarra edo lurreko mun=mojón eta marrak=margen eta uinak=mares=mayin(h), beragana doaz “ani-ani”², itzulbidea eragotzita daukeen etxeokak.

Anurenak dira unadak=enet(h) antxinatik (h)onaino eta urteak=annu(l) haren mena ta mendea, markatzen dituzte, mendiek haren aintza neurtzen=medir duten bezala. An analogiak, ain, ein, aina, etab. nabaritzen dira hizkuntzan eta haren nausigoaren partekide direnak: en(s)³=“apaiz guren”, unai, unkitua=hungido, gizonezko edo andrazko zela eta “en, uno/una” lehen-tasunean, ensi(s)=“uriko nagusia” (h)andik lortzen dutela geheintasuna aurritzki/atzizki endore, enangeru, endone/ederren, handien, guen/guren, etab., (h)andik nausigoa merak=meri-uak=major, maisuak, melek(h) makiladunak.

Anuren onuko=anuencia izan zan erritoen sormena:

“Anuren burestun gurena eta errege aulkia zerutik jatxia izan zenean, Berak (Anuk) osotu zituan erritoak eta jainkozko agindu gurenak”⁴.

Anum.zaro(s)⁵=“Anuren ondarea”=Ononzaroz ospatzen hasi

1 *Enuma Elish*, VII, 124-127. Cf.

2 “ani-ani joan”=“ir lejos de paseo”, respuesta que se da a los niños, cuando preguntan por algún fallecido. Cf. An+ko>mako “zeru antzeko imago(l)”

3 LIMET, H., “SACERDOTES EN MESOPOTAMIA”, DR, o.c., p. 5058

4 *El Diluvio*, 50-90, ANET, 42-44.

5 Zaru(s)=“sortu=engendrar”, Anum.zaru=“Anum engendra” (LARA>

Anuk menduriko naza berria eta nare=enda naroa. Ononzaroz hasi eta Inauterietaraino "ainü!, enei!, indak!=emaidak" inoka eta umnou(g)=imnoz mandatu egiten zitzaion antxina Anu jainkoari, aurrerakoan ere malatz eta maratz maneatu zezan urteko=annu(l) anhoa=annonna(l), mesedez eman=annuere(l) zezan: Imnoek/inoek Anuren aintza aintutzen zuten.

Anagenesis(g) deitzen dio gerkerak zerutiko jaiotza berriari, hagandikoak haren eineko mendi en/ni, mi, nos, etab. izenordez bere buruari deitzen diotenak. Jaiotza horren sinboloa, Inana⁶, Anuren alabak darama genitiboan. Aitaren me(s)=mota/modelo guztien jabe egin zenetik maite-mesedetan mana zegokion nahi-tara, haraz gero ama-manuaren eredia erakusten duela mintzairan: ama=nai(ga), mai(h), eme, nai/nahi, naditu(s), nahitu=novia, maite, maitatu, amatu, neskatto. Naditu(s), An/Inannaren tenploko mirabeak ziran, neskatto egiturak, ostera, gizarteko eskua du artizki. Inanak nir-nir dago Anuren zeru anilean, hagatik anilak dira bere añaña maiteenak. Mitoetako Dumuzi unaiak mamia, estia=miel, manteca, eña=esnea =milk(i) eta sagarrak=manzanas, musuak ematen dizkio⁷. Nabarmenki elkarren nabasi dira. Nabasa/nabarrek ere lurra emankor egiten dute. "Nork nabastuko du beretzako?"⁸. Inannak agintzen=manda maite-munduan zeru zilborra=navel(i)=onfhalos(g) bera denez: onaik="toz, gizon", onain "toz, emakume", enaugi, andrearen mahain=mensa(l) eta amaina oparora da.

Manatu egin diat (...) Ez diat utzi (iriko) manua ene amaren menpe

>PEINADO, F., *Enuma elish*, Introducción, o. c., p. 34-35) Cf. zaro=época, seinzaro/umezaro, jaizaro, etab., azaro=sementera.

6 Inana, Nanaren genitiboa, gehiengoa eta genitiboak atzizki berdina dutela: aman, amain, amen, guren, ederren, etab. (Ikus gramatika) Cf. me=mota>moda>modelo (LIMET, H., "SUMER"(religión, DR.,o.c.,p.1689-1692)

7 *Pride of pedigree*, 30-40, ANET, 637-638.

8 *Prosperity in the palace*, III, 28-36, ANET, 642-649. Erantzuna: "of the na-shuba-stones="nabar zubiak" aratzen dute". (*Pride of pedigree*, 40) Cf. na-shuba(s)-stones(i)=nabas+harri>nabar; shuba= zubi/makur?

5ⁿ eskema : KONPARAKETA EREDUAK ARQUETIPOEN ARABERA

AN=uno	UTU=duo	RA=iru	ILU=lau	BA=bost	KA=eksa	SHE=zazpi
oin/ain	duin	aren	lain	bein /bai	cuán=qué	zein
ansí	zoin	arean	aulan	bezela	gino	asina/así
antzo	edu=uti	urrean	lez	veluti	gisa=guisa	selon/según
onan	idem=adin	orrela	olan	bardin	kide/equale	sic=sí/ez
nola	oso/total	eratan	ala/ola	bezain	cual	zelan
muy/anitz	sumo	real	alaen	behinen	como	txit, sano
inobre	super	areago	alyn	presque	geiago	sane
ainbat	tanto/tal	aria	alako	parecido	igual	semeios
máxime	thusto	eurrez	lar	vix, pene	guzti	asko
nahiko	doi, soil	erruz	alaso	harto, bien	gutxi	assed
minus	ttantta	ralo	labur	poco	ka/quia	eskaz
noski	utique	real	alegia	vere, bai	egiaz	certe
ante	edo	ordea	aliter	bestela	contra	extra
nahiz	todavía	or	alor	baina=pero	agian	siquiera
modo	talante	raso	ley	baremo	criterio	sentido

ez diat utzi *manua ene anaiaren menpe*⁹. (bartzardoak geureak)

Amatasuna Mami, Ninhursag eta beste jainkosei dagokie. *Amak mamitzen du umoian=matriz imea/umea* (Job 10,10) *Anuren unea ematen diola*. Bere *magala antu>anchar/enchir/(h)inchar (h)anditzen* delarik. Erritoak *maratz* dena eta *natoz=mancha nastua=mezclado* bereizten du. *Anutu* eta *nazir* ziran haren donadoak, *nabi*, haren profeta. *Nar, narru(a)=abeslariak aienez, inoz eta imnoz Anuri* egiten zioten, *men(h)=maniura, nebel, negina(h), musika-tresnekin*. *Anugandik menturaz magiarako* behar zen *anzi* eta *anzea* ere *antxitu* zitezken. *An/Anuren* kontrako *mintsoak, ainenak* eta *ainanioen* ekintzak dira. *Anuren ma-h(s)=antza=imago(l)*¹⁰ egoten zan temploko santuenean eta hari *men* egiten zioten kú-g(s) eta zi-d(s) giza ere

9 *Courting, Marriage, and Honeymoon*, 20-30, ANET, 639.

10 RIES, J, "SAGRADO-2. La expresión de lo sagrado en el mundo sumero-babilónico", DR., o. c., p. 1577-1578.

duak, etab. ezagutzen ditugu, beste jakiak *anoi*, *anho*, *annona(l)*, *anabaka* eta edakietan *ano*, *mama*, *antoxin* eta guzti, ezagunak halaber *añai*, *ainagu*, *nabo*, etab., eta *ongarrietan*, *menda*, *anado*=*hinojo*, *andagarratz*. Eskeintza-abereetan *aïne*, *anu*, *añal*, *aintz/auntz*, etab. Erritoen *amaieran* jakiok *ñau*=*ñam*=*mauka*=*manducare(l)*=*manjer(f)* *anpatzeraino*=*empacho* jaten ziran. Ohargarriak dira, halaber, *nehurri*=*medida* eta *nehurgailuen* izenok tenploan zein *merkatuan*: *un/uno*, *ehun*, *amma(h)*, *imi*, *imini*, *ain*, *amar*, *mila*, *aientzako* eta *mina*, *mna(g)*, *maneh(h)* *meatzentzako*.

4.2. Sinboloak eta erritoak UTU ereduaren arabera

An uneen nehurria den bezala, *Utu* da nehurtzaile *doia*, *itotzen* denetik eta, *otako dolou(g)*=*duelaraino* *igon*=*tollere(l)* *ostean*, *iduliz*, *ittotzen/osten/ostenduten* denera. Bera da *et(h)*-te "eurite, udate" *denbora*-aroen atzizkia. Bera da begien *itua*, bereak *itoi/ostutzeko ateak* eta *ostateak*, bereak *otarainoko tatoak* eta *trokarainoko trosta*=*trote* eta "tumboak", *osterea* egin *ostean*, *ostatuan atotsi* daino.

Utuk berea du *uda*-aginte *totala*. Bere *dorua* da (*h*)odeitik *edireiten* digun *udden odia*, bera *uturrrien sorgua*=*source(f)*, "Jainko *xirripa uddez* da betea" (Sal 64,10). Bizi dugun *tokia*=*topos(g)* bere *soloa*=*suelo*=*soroa*=*zoroa* da, bera *jo/eio* beharreko *tormu edo sokia*, berak *uddez* eta *suz zoldua eta joritua*. Bereak gainditzen dituen *tontorrak* eta *igaroten*=*odeuo(g)* duen *itxosoa* (Sal 77,20). Bere *talako*=*tholos otatik*=*otero*, *othustan*=*adi*, *uts/utsune* ta *tulunbio*=*sima izugarria* dager. *Hodeiak* bere *tronu*, abegizko edo *udigozko begiez*=*udjat(e)* gure barreneko *tolesak eta otumenagino aitor tzen* dituela. *Otu* mendian *edo oxanean ostuaz/ostenduaz* batera, *lurra oztu* egiten da: bere *edutik* bai-du *edonor(k)* *sortzea* eta *ostea*, bera da *to/tto/txo/tu/su*, bera *nora-bideen*=*odos(g)* *ota-na* eta *zoria*=*adua*, *zutik edo tonban*. *Atonen* salmoak dinonez:

“Zu zeru ertzean izkutatzen zarenean, lurra ilunpe gelditzen da, hil bailitzan”¹¹.

Uztail eta *Subil*=*Subilaro* deritse bere urteroko *utzulitei*=*sols-ticio*=*trofe(g)*. *Iduzkitan* edo *subilaren*=*tronco sutondoan* bizia *ospatzeko* egunak. *Iduzkiaren uztaia dotore dager zeru-dunduan*=*oztinean*, *Utuk ostadarraz*=*oztilaz (h)odeitik* *udukitzen du udda*, *uddak itoitze*=*subir zubia* egiten du, *to* eta *noren arteko ud gozoen itosura* eta *ud garratzen itxosoa doitzen duela*¹².

“*itosura* estaltzen duenak, beretzako estaltzen du *itosura*”¹³

Utu=*Tutu iduzkiak txolintzen zuan Sumeriako Dilmu*¹⁴=*paradisuko* lehen bikotea, berari egiten dizkiote maite-otoiak. Beraz *Utugandik uduki doaiengatik*, haren *eduko* ahoskatzen dira *tokos(g)*=*ama*, *tata*, *titi*=*teta*, *tutu*, *edatu*=*tikto(g)*, *ttotto*, *ttette*, *etab.*, haren *duintasunez duin* bai-*du soina*, *soinaren duin* dela. *Sorgua*=*source(f)*, *sorkuntza*, *turrusta*=*chorro jori ixuria*. Baina “*uddak* eta *suak*, gerririk berakoak”. *Udda udola* egiten denean, *odia* edo *tuzuloa idoro* behar zaio. *Ziusudrak*, *uddoleko udoletik jagon*=*tutu(l)* *zuelako*, *idia*=*uddu-ah(s)*, *Uturen ospetan* haren *eduko adardun adoretsua*, *suntzitu*, *hil*=*touer(f)* *zuan*:

“*Ziusudra*, erregea, *Uturen* aurrean auzpeztu zan. Erregeak *idia* hilten du, eta ardi bat oparitzen”¹⁵.

Utu ostean, *lurra otzitzean*, bizia *uzkurtu* egiten da, *Dumuzi infernuan otsitzen*, *harik* eta *udaberrian*, *Inanaren eskutik utzul/itzul* daino. *Mito* berau *ospatu* zan *Egipton* eta *Greziar*, *Utu eduko Osiris* eta *Adonis* izenpetan. *Utu tulikatu* behar zan *tomba*=*hobit* bere *odoi/odeian tokia atondu* eta bereak *atotsi* eta

11 CORTEGGIANI, J.P., “ATON”, DR., o. c., p.148.

12 Ugalte erritoan ur gozoa gizasemeena zan eta ur garratza emaztekie-na. (*Enuma elish*, I,10, Notan) Cf. *Apsu/putzu/potxu*.

13 Maite kantaren arabera (*Pride of pedigree*, 29, ANET, 737-638)

14 *Enki and Ninhursag: a Paradise Myth*, II, III, ANET, 37-41.

15 *El Diluvio*, 205-209, ANET, 42-44. Cf. *uddu.ha(s)=idi=toro* <*Utu*+ *Ra* ereduak batzen ditu. *Gilgamesekin* borrokan “*Toro del cielo*” *dager*, Cf. *toro=shor(h)*, *izor*, *sortu*, *sortir(f)*.

iddituen/addarren=deabruen eta iburniko=Tartaro(l)/Tartalo-en erasotik eta adu/adurraren dudatan adiutu=iubare(l) zitzan.

Uturen aldarean=otero ez da falta otuerre=torta, ttoin eta ttotarik ez idi, toro, adari, uso=tórtola eta enparauen odol-ixuririk edo haragi utul=tostado=zipil=txukul sutan, txingarretan txigorturik. Zur, ote=toxoga) Uturen sugarri doiak dira, auts bihurtzeraino eta üztioz=exaustu(l) (h)ostia=opari izateraino, hatan ere. Utu dotorea iduzkilorez, idibegiz, tulipaz eta txiribitaz txukun dago, intzentzu=ture(l) usainak=odore(l) girotzen duela. Hitz zuhurrak datoz, etorri, ahotara: to/tori/oto=toma/suma(l), otso/eutso, auxoari toka bezala egiten zaio, doreo(g)=eskaini, itu/uduku/iduki=tener, eduki, ustu, itoitu, ostu, Uturen ekintzak eta dohaiak adierazten dutenez.

Doainen udukitzeko, otoi egiten zaio, Joteetan buruak tuturroz eta soina atorraz atonduta eta Donianetan tonu eta soinu, deduzko dantza-soinuak=tonadas uiutzen, joten edo deithoratzen zaizkio, Uztai= dantza=tornadiza Uturen itzuliak adierazten dituela. Eres-tresna gehienak, odi-edukoak izanik, txistu/uis-tua joten dute: tutta, ttirula/txirula, txistu=tibia, tibicem(l), tuba(l), xuloak takatuaz eta adarra dira.

Uturi eskeiniak=dedicados -tu/-du atzizkia daroe seinutzat, besteak beste, hala anutu, ilutu, naditu, gudu, sekretu(s) sumeriarak eta oraingo adizkerak donadu, tonsurado, confirmado, oblato, edo sustantiboak (h)ortu, zoldu, dedo, etab., adibidez, erian ezkontzaren=votu/boda adierazgarri, dorua daramatenak. Atso-asabak ere Uturen asoa daroe atünean eta adinean bai eta ere hagandiko sogitasuna usteetan.

Dohainetan haren eduko dira: doru, torques(l)=idunekoak, baloretan, txin, diru/ denariu, talentu, drakma, siklo, dukat, dolar, duroak, nehurrietan tofah(h)=arra, digitu(l)=dedo, txiki/txikar, txikierdi, duo/dos, tres, zortzi, decem(l)=diez, bitxietan, topaz-arria, suarri, suarriki, tobar, etab.

6ⁿ eskema: ONOMASTIKA IRUZKINA Job 38, 28-30

”Ba al du aitarik euriak?, ¿nork sortzen ditu iruntz ttanttak? Nongo erraitatik urteten du izotzak? Nork erditen du zeruko aintziarra, ura harria antso gogortuz, Lezeko ataka ertzitzen duenean?”.

Jainko arketipoez izendaturiko “ur goienak”

AN	UTU	RA/HORUS	ILU
uin, unda,	udda, eudi, ttantta	uri/euri/ur	liquor (l)
mayim, mare	itsoso/itsaso, itosura	rore(l)	líquido
aintziar,	odei, uiol, itil, istil, udor	rocío	linfa
inontz/inatazi	odi, turrusta, turbión,	iruntz, urolde	latx
nube, nive	itoin, edur, zurda, izotz	arcoiris	lacu, lago
manantial	idoi, zubi, txingor, uturri	rivu, rio, erreka	hutu
inotsi, manar	itoi, subir, etor, edan,	erion, erori, eran	luo, loitu

(aditzak baztardoan)		urantu, urtu, ruo/erori	lisatu
nacer	uxuri, ustu, itto	rorare(l)	lixibatu
manar	zurrust, ostu, zurrupa	eratz/ erasa	lavar
ondatu	uieldu, sortu,	urten, oriri, iratzi, regar	limpiar
mojar, mordindu	turgere, surgere, zulatu		

Giza arketipoez izendaturiko “ur barrenak”

	APSU/PUTZU	HUBUR/IBURNI	
	Abismo, abissu(l)	iburni/avernu(l)	valle
BA	ibai, vado, pozo, fuente	ibar, barro, uber	hielo
	bajar, ahogar, busti,	barro, ubertu	pluvia, lblei
hundir	beber	bor-bor, brotar	pluit, llueve
		burar, burato, furare, horadar	bukata

KA	canal, caño, karkaba	CHAOS, acqua/agua, glaciar	
gigno/genuo	catarata, gotera, gota	granizo, kaskabar	calar
	cadere(l)/caer, garbi, ikuzi, agortu		colar

SHE, YAMMU		zalassa(g)	SHEOL
zarrata, zarrasta	escharcha, charco, zabor		jela, istil
jatxi, jaso	jaso, jaurti, jeter	salire/jali, saltar/jeter	
xaxo, jaio	jario/jarion	zabor	xautu, xaintu

4.3. Sinboloak eta erritoak RA ereduaren arabera

Ra/Horus eredutik dator iruski egitura. Ortziko arkuak finkatzen ditu ur urenak eta orua ur barrenen artean errotzen da. *Ra/Horus=iruskia ortziko urez eta oreietan organ orbide=órbita iraultzen=roo(g), ruit(l) da, edo goiko-beheko ibar/riva uretan arraunez eroaten ditu orduak, eretiak, urteak, guztiak bere orenaren orratzaz iragartzen dituela. Ra iruzkia orzondoan=aurora urten, ortzira arintu eta arratzean iruliz, eroriz, ortzi egiten da arribadan. Irradan dabil eta bere errokak=rueca irauli artean ortziaren ertzetik ertzera=orion(g)=(h)horizonte, orzargi eta arratza doaz eurt eta aurrera, egunero Nut amagandik erten/urten/erditu eta haren altzoak (h)artzen duela.*

Horus=Iruzkiak maite-orua horutua>hortua da arean. Raren ardura-peko erriari herria deritso. Berak erriatzen=regere(l) bai-ditu eta bera da uriko errege=rege(l) ere.

Ra=iruskiaren urteera=orto Erkingu(s) da euskaraz, sumeriez bezala, Oriente latinez, handik bai-da eregiten=yergue=oritur(l), handik erdutzen/erditzen, arranca, gero orzira arintu eta arrastian arroilan ertu eta ortzitzeko.

Orzargi=aurora(l) orduak=ora(g), arche(g) Raren erroko Horus=Orenzarok iragartzen ditu. Aroak errodan doaz, ároa eginez, ez artesean, iruzkiaren arku egiten bai-dute, bakoitzean aro/aro berezia daroela, batzuetan, erearoan=junio lez, armin, bestetan azaro. Aroa bakoitzaren esperientziari lotuta dabil, hagatik haurtzaro, gaztezaro, zahartzaro bereizten ditugu, egiptiarrak "Horus (H)aurra"¹⁴, "Horus Ertaina" eta "Horus Erraldoia"=Urtzi Urena ohi bezala. Orain, arin=rápido doa edo artez=recto, eri(l)=atzo, erenegun, ereti=rato, arik, etab.

Raren jaurritzetik dator erresumako arkhe(g)=rege=errege erakundea, artzain, Faraon ordezkaria hieros(g) erritoen araua

14 MALAISE, M., "HORUS", DR, p. 768-769

2ⁿ irudia: *Ur urenak* eta *ur* barrenak bereizten dituen mitograma. Shu, *aireko* jainkoak bereizten du "Nut" zerua eta "Geb" lurra. Ra=*iruzkiak* barkuz arintzen eta jaizten ditu *ur urenak*, *ortzikeran* Osirisek (*h*)artzen. Ohar *erten/(h)artu*. Izadiko lau elementuak: "uin, su, *aire*, lur" lau jainko nausien *arketipoz* azaltzen ditu euskarak, kosmogonia teologiaz *argiten* duelarik.

den *eratan*. Esharra(a)¹⁵ *haren* palazio-tenploa, "*Raren* etxea", (*h*)*arretxea*. (*H*)*iru* gurpen-ohikuna egiten ziran bertan, *orzar-gian*, egu-*erdian* eta *arrastian*. Ra *eroi*=*héroe* arrai eta *erraldoi* *arranditsua* zan *arratzero* *ortzi* eta *Ersuge/Errensuge* *arerioa*-*rekin* *errestan* egitera *arriskatzen* zelarik¹⁶, *orupetik* urt egin edo (*h*)*arriak*, *arkaitzak*=*riscos* *apurtzen*=*rumpere(l)* zituena, *ar-roil*-*arruetan* zehar. *Arteetan*, *arteziarren* *Ersugearen* *amarruak* itzuritearren, *arkamelu* *erpe* *artean* *gorotz-pilotaren* itzura *ere*, *aren* (*h*)*arrigarriro*, (*h*)*artzen* zuan, *arkamelua*=*escarabeo* *Raren* *ustegabeko* *kamelua/camelo* egokitzen zela.(Ikus 3ⁿ irudia) *Raren* *aldarean*=*ara(l)*. *arazeriaz* egiten ziran *erregaliak*, *eregu-*

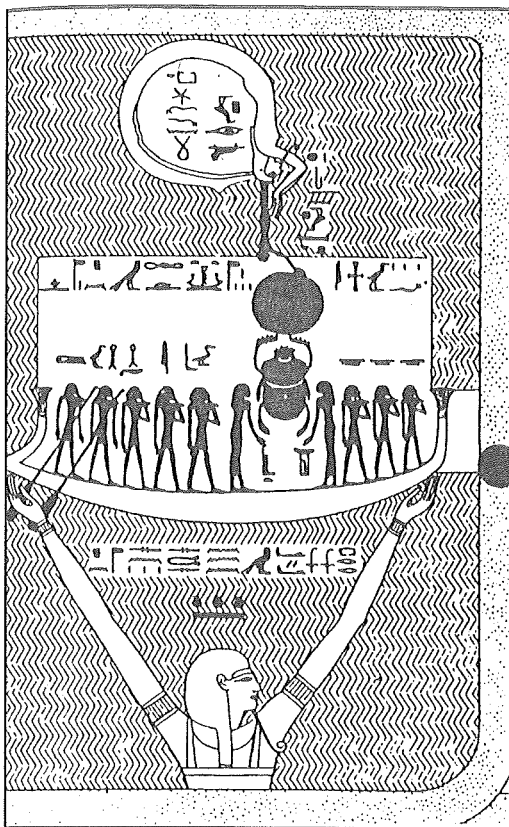
15 *Enuma Elish*, IV, 145. Cf. *Arrese/ Esarra, Artxe/Arce*.

16 GILLETTE, A., "APOPHIS", DR., o. c., p. 112.

ak erregua=ruego arditxi zezan eta erresuak=rezo erres ordain-garriz erraztu=erazoteko, ar/ari, ardi, artxo, arres=uro, urde eta enparauen (h)aragia, arbi=rábano, arto, arroza, urun/irin, ora, gari=ordeu(l), ardano/arno, onespena uraiteko, apaizari=hieros(g) ematen zitzaion ogia, aireogia berere, etab. eramaten ziran. Arian etorken hizkera/adizkera aratuak ere: erdu, ereik, orden, ori, ortzu, erak, erre, oratu, (h)ar/(h)artu, erein, eroki, artetzi, eta gainerako ereduak: arra/urruxuna, ordotz/urruxa, nehurri-arauak: (h)iru, erdi, ertain, arra, erdi, ardit/ardite, reja, ras, ración, ariel, arancel.

Hierogamiak bere arrastoa eta hitz-errolda=rol utzi digu, Raren errainuak urtikatzen dituzten urreki urre=auru(l)=oro, ar-gentu(l)=zidar, arra/harras, arreo, arreba, subarrhata(l)=berbatu, arrakada, aro/harillos, erresa/presea, eraztun eta arragotik harako irudien artelana lekuko. Apaizari=ramku(e) zegokion ritoak arautu=arreglar eta racionar, Ra arketipo=eredura gauzak errateko: erronka=reto, erregutu=orare(l)=rogare(l), errezatu=rezar, beraz erraztu Rarekiko erretorika, itunetan ohi bezala, erresak eginez, erranak eta arrenak arautzea erritoko oroi>orroi, orare(l)>oratione(l)>oración=erreguetan. Errito-etako formetan: ereik=dame, eriden=hallar, erin=garbitu, erein, eri=enfermedad, eriaka, erak=mátale, Erio. Adizkeren forma zaharrenak agintezkoan agertzen dira bai-dira, eskemna agertzen denez. Erostariei erostak jotea zegokion, ereslariari, arrabita=rabel eta iruzki irudiko rraskoa lagun erestea, aztiari=oraculu(l) izkutuak iragartea. Irradakoa="a la rueda" Raren aroari dagokion arteziari=magia oraturiko dantza.

Erio-erritoak ere bere ereduak ditu. Batzuetan gorpuak erre egiten ziran arragoan=rögu(l), erregu eta erostarien eresi eta eriaka artean, aretzan=arena ortzitzen zirelarik. Han ezarten ziran (h)arrizko hobietan edo (h)arrigizona, harrian harritu, hobi buruan, arimak goiko ortzian ereguka Raren arteziaz erreinua artetsi arteino, ots, (h)arriduratik urten arte.

3° irudi=mitograma: *Ra iruzkiaren* eguneroko oster. Puntuzko laukia lurbira inguruko mendartea da eta zirkun-zarkun inguratzen ditu *urak*. Behetik Nun, "hasierako itxasoak", giza *irudian*, *arintzen* du goizeko untzia=*arka*. *Arkameluak*=*kakarraldoak* dinoskunez, *urtetze*ar dagoen goizeko *Ra=iruzkia* da. Isis eta Nefthys jainkosek besoak jartzen dituzte *arkameluaren* petik eta Nut amak (*h*)artzen du *iruzkiar*oa. (Nut-en (*h*)artzea, *iruzkiaren* sartzea) Zeru jainkosa Osirisen buru gainean dago. Osirisek, atzera makurturik, infernu-*ardailala* inguratzen du. Untziaren ezker aldeko *arraundun* jainkoekek Sia eta Hu dira, bi hoien bidez *Ra iruzkiak erriatzen* du *oru=orbe(l)*. (ANET, 188)

Ohar: *barka*="zumitzezko saskia"="hilkutxa arrunta"=barkamena, *bar-khu*=indulgencia, *bart*=anoche". *Arrastiko kakarraldo*=*arkamelu*, *Ra* den *erraldoiak/heraldo*, *arrastan* eta *errodan*=*iraulka* daroa, *eroan*=*reo(g)*, *iruzki-aroa*, *uren* eta *orubeen* barnako (infernuko) *arrikuak*=*riesgos eroanez*. *Ra arkamelu-irudian arrobotu* egiten da=*rapihur(l)*="se camela" *arriku*a itzuritekotan. *Arkamelua*, beraz, *Raren* kamelua da egitiarren *arte*zian=*majian*. Cf. *arrau/arraun*=*remo*, *arraukari*=*remeros*. Nut eta Osirisek (*h*)artu egiten dute *Ra=iruzkia*. *Lurra arraildu/arrakaldu*=*urkuldu* egiten da *mendi*=*orus(g)* *arru*=*arroi* *artetik* igaro ahal dadin. *Ra arrobotu*=*arrobotu* egiten da *Ersugeak*, *arren*, *arrapa*=*rapere*=*robar* ez dezan.

4.4. Sinboloak eta erritoak ILU ereduaren arabera

Ilu jainko leinuaren=linaje lekua=locu(l)=lugar muga=límite(l)=linde gabea da luzeran eta bere aldiak ilimini=luzaroen luzaro=lm(u) dirau. Lainoen alturatik hurraren lezeraino laster=ligeru labantzen/lisatzen da, latxeko uretan=linfa, lauan lehiarik gabe, hurrean=limo leun likinetan, hurpean=limbo edo lakuko=lacu(l) “ili Lirdingatsuan” (1.5 II 15) eta “(H)ilerrri-Plaiako zelaian” (1.5 V 19)¹⁸, berriz, lento=astiro laso lisatzen delarik, Ugariteko mitoek elekatzen duten lez.

Bere santutegiak lekuan-lekuko Bet-El “betiloak”, oroitarri edo etxelak dira Fenizian, bera legoken lekua=locu(l), lekutan=longe(l)=lejos ala uilan, “ili=villa bien artean, Sortaldeko jendea lauskitu zuenean lez” (1.3 II 22). *Ilu* ili, uli, alde=aldea, alderdi=lado, alor=lote, lekaru legorrean ere lasai dabil. Alde egiturak lekua dino, aldi formak, aldiz, aroa; locu(l)>luego bihurtzen da gaztelanian, albo=lado da, ile=mes, ilargia=luma ilgora eta ilbera bereizten direla eta elios(g)=eguzkia bera dela aldien lege.

Ilu, “urte askodun Aitaren” (1.1 III 24), aldiak luze=longe(l) doa lehendik honaino, lm(u), olim(l)=lehen/lein. *Ilu* zen lehen *Ilu/Iluno*, aldien ulun/ilundian, baina gero=luego “zure albistea, *Ilu*, zolia da, bai, zolia, ilimini” (1.3 V 31), argitzen doa apurka=lentamente, Elohim(h) bidetik Olentzaroren albistea lortzeraino.

Ilu leinuak dagerku Lotazil izenaren sekretua ere, ile horretan, Niloko loto lorearen zilari lotu legez, jaiotzen bai-zan Ra jainkoaren Horus ilobasoa¹⁸. Aldia leen/lehen, lentxoago nehurtzen da, edo oldar, lipar baten labantzen.

Liturgia deritso erritoen lerrora lehiatzen den lege=ley eta legezkoari=legal, liturgiak aldarrikatzen du zilegi=lícito dena: aulkia lenenarentzat, aldarea=altare(l) alaenarentzat=alyn(u) (1.6. VI 25), argia=luz ontzian=lámpara ixioki eta lebitarrek, liuaz/linu(l) jantzi, letraz-letra=litera(l) leiduko=legere(l) dute

18. MALAISE, M., “HORUS”, DR, p. 768-769. (Ikus etnografian)

liburutik. Iluren elea legea da herrian=laos(g). Abeslariak, alauri legezko, lantzuak eta lelo=elegía, letaina=litania(l) laingo lelo luzeak edo gorezkisun=laudes(l) leunak eresten ditu. Liua lisatu, eskuak luzatu, lotsarren loiak lixibatu=lavar, elea aldarrikatu, legea leporatu, legena egotsi eta lagunartetik lekutu (Lev 13,1-8), lanera lehiatu, lurra laiaz landu, leina/lera lerrazi, lorrax lorpena lortu, eleztunaz lehiatu.

(H)iletak dira liturgizunetan ilunen eta larrienak, alamenez=lamentos, lantuz=llantos, alarauz=alaridos eta larderiaz=lacerio beteak=llenos. (H)iletetan aul/ahul sentitzen da gizakia bes-teen gorpuzkiak lurrera lerratzean, eta (h)el! (1.5 I 7-8) al-darrikatzen du, Ilu Alguztidunari laguntza eske ta alimu bila. Luto ilunez, hiletasoinetako (1.5 VI 17), janzten da, hiletasoinuz laguntzen. (H)ildakoen arimak=almas betiko argitan=luz, Ilugana (h)eldu=llegar ta ilimini eta lasai bizitzeko.

Iluren sinboloak: *Elios(g)=eguzki, Ilungi, Ilargi=Luna, Laino lekutan, lurrean, barriz, lambro eta euren lama=luminosidad=alo, latx lirdingatsuetan loto-lilia=lorea, lirioa eta Lezean, ilun/ilunpe, Linboan lo. Lar, laratz=llar ereduak ere jainko beraren alegia daroe siniskarien aldetik¹⁹. Bere leinuko oparigaiak: luma-dunetan oilo/oilasko; etetan iledunak ulzi=lito(l)=hil, uldu, larrutu; landaretan, olio/oleum(l); aledunetan, labetiko ailisa, laborea, lekadunak, etab., Ugariteko jainkoek lez, "(h)eliku gabe" (1.6 II 31-37) larregizko jan-edanean=libando, musikariek aulos(g), lauda jotzen, leloak abesten alaitzen/alegeratzen zirela.*

Kontu legeari (h)alan edo (h)olan jardun orduan, denetan legeak laguntzen duen legez/lez ahalegintzeko, bestela bat zigorrez=látigo lauskitu edo harrikatu=lapidare(l) izan ziteken. Legeak dino nor den lehial, zer lege=lícito edo zer legena=legennar=lepra (Lc 17-14), ots, la'bu(u) antzeko lupua=lobanillo edo laidoa. A(h)ulesietan ba da alu(s) deritson beste gaitzik.

19 MESLIN, M. "LARES", DR, p. 980

“*Alu* deabruak, soinekoak *lez*, hartu nindun eta, sareak bezala, *loak eldu=lotu nau*”²¹. (bartzardoak geureak)

Alu, *halako a(h)uleriak*, aize gaiztoak *lez*, kalte=*ledere(l)* edo jantziak bezala *lotu* egiten zuan *ahuldua*.

Hona *Iluren laiak legeztatu* nehurriak: *lau* zenbatzeko, *luo(l)* ordaintzeko, *lepton(g)*, *log(h)*, *lakari*, *litro*, etab. nehurtzekoak.

4.5. Sinboloak eta erritoak KA arketipoaren arabera

Ka gisako gune eta *garaiak gorputzean ezeze*, haren *egoitza=ekua(s)=casa* dute *gidari*. Jainko eta *giza* eredu en artean izadi eta *gizadi* tarteko *geriza* dago, *egon*, jainkoenak orokor eta abstratoak dira, *gizakienak*, aldiz, *gertukoak* eta *konkretuak*, aldiak eta *gizaldiak*, adibidez. *Gizakia gune* laburragoan *egokitzen* da. En.*ki(s)* ereduak “An lurreen/lurreko An” dino, *Geb(e)* jainkoak Egipton lurra=*geos(g)* bezala, *gure geografia*, *gu gizakiekandik gertu egon* dagoen *ki.shar(s)=lurgunea*, *E.kur(s)=jainkoak gurtzeko* “mendi-tenploa” *egorkua*, *Ego*, *egoalde*, *goi/gaina=gara=gailur*, *guena>kina/kima*, (*h*)*egal*, *kale=calle=karrika*, *carretera=camino*, *gure Ka(e)* edo *kaizua*, *ekua(s)=oikou(g)=egoitz=casa gisa*, *egokitu* zaigu eta *gisa* honetan *Occidente=ocaso gunean egortzera* doa, han bai-du *gizakiak* ere bere *ocullu(l)=obia*.

Ka aketipoaz *une>gune* egiten da, *aro>kairou(g)=garai*, *et(h)>ka'et/ke'et* eta *aldi>gizaldi*, bere *gisako garai* *igarokorra*, *Ka gorpuzkerari* eta bere *ekua(s)=egoitzari egoki* zaiona, *gaur*, *gune/egun*, *giro*, *gizi=memento*, *eguraldi* ona bezala. *Gaua*, *goiza gogoz* itxaroten da, *gero*, *geroa*, ezezaguna da. Jainkoen *arora garaikidea* egiten zaigu, jainkoen baimenaz bailitzan. “*Gara-*

20 *Ludul bel nemequi*, II, 71-72, DB., n° 26, p. 75. Cf. *lilura*, *limurtu*, *lo*, *logura*, *alo*, *alu*. *Lili(h)*, *lilitu*(babil), deabru-eme (Is 34-14) gautiarra. Cf. *lilitxo=ramera*. “*Alu* deabrua haize bolada zakarrak, nahiz soinekoak bezala oratzen du”. (LIMET, H., “*DEMONIOLOGÍA*(religi3n sumeria y acadia”, DR, o. c. p. 416-417) Cf. *álito*, *alitis*, *ahul*, *ahuleria*, *lo*, *lotu*, *lokartu*, *lotura*, etab. *Luki*, *lobo* pistiak ere *lehia* berekoak dira.

ia bete zenean...”(Ga 4,4). *Gabon, Eguberri garaiotakoa* da. *Garrai* batzuk *guru*=santu dira, hako *Eguen Guren* bezala, beste batzuk, *Eguen Gizen*=Jueves Gordo bezala, *golari gonbite egitekoak*. *Egunoro gerta*=ocurre ohi da, edo ez da *eguno/eguno gertatu*; *gune*=ocasión bakoitzean, *gaur goizean*, *gauez* edo *egunik egun*, *Eguastenoro* “cada Miércoles”, *ekia Ka gainako* edo *giza gisako eguzkia* denean, *Ekain*, haren *genitiboa*=*gehiengoa egokitzen* da, *ekia gingan* dela. *Egunetan astegun/jai-egun* bereizten dira *gure kalendreran*=*calendario*.

Ardurazkoa da sinbolo eta erritoen *ekanduetan*, *gizakiak* norbere *gisari* ematen dion *kategoria*. *Ka* zeritsen *gizakien gorpu/korpitzei* eta *jainkoen* eta *zenduen irudiei Egipton*.

“Horrela, jainko danak euren *ka* eta guzti, bertan elkartu ziran”²¹.

Gizakiak norbere *kaizua* baino lehenago antzezten du bere *gogotako* jainkoena, euren *gertu euki guraz*. Teknikaz, irudi legunagoak *egiteko gei* izan zenean ere, lehengo eredu zurrunen ortodoxiara itzultzen zan, forma zurrun haiexek zirelako benetako jainko-irudiak eta ez *Egipton* Tel El-Amarnako errege/erreginaren irudi errealistagoak. Hoiiek sentzuen *gozamenera* lerra zezaken *gehiegikeria* baino ez ziren eta *gailena galena egizta* ziteken. *Nergal*=*Arragal* izan zan *gizakia galtzeko* asmoz, *ugoldea* eta *gure* itxasoko *galarrenak* *egosi* zuenatariko inpernutiar jainkoa²². *Galarrenak* dino zenbaterainokoa den *uren kaltea*²³.

Kù-g(s) izateak jatorrizko duintasuna adierazten zuan Sumeriako sagaratuen *gunean*, ots, *gizakiak* An eta *Gatumdu* jainko-

21 *La Teología de la Creación* (60), ANET,4-5. Cf. *Ka* horren omenez *Kefren, Keops, Gizeth, Karnak, Akhenaton* eraikintzak jaso ziran.

22 *Gal(s)*=jaun, *Nè.eri.gal(s)*=“iri handiko jaun”>*Nergal*=*Uggu*=*Ugae*, infernuko erregea. Cf. *ügü, ugun, uguin, ugolde/ugalde, galte*.

23 “*Nergalek zeru makoko anteparak apurtu zituan*”. (*Gilgamés*, XI, 101, DB, n° 7) Cf. *Nergal/galarren*=*galerna* formak bata bestearen arketipo itzuliak dira. *Nergal*, inpernuko=heriotzeko erregeak ez zekian barkatzen, *hagatik* zan *galarrena*=*galerna* bezain *galgarria*.

engandik zuen *ganora*. Gero ere maiz *gertatu* zitzaion *garbatu* eta *gerenetik garbitu*, *gaitzak ukuzi*, *gaisotik gorde*, eta *gezurra ukatu* beharra, jainkoekin ezkondu=*gameo(g)* ta *ganua gogobetetzeko*. Hilezkor *egin* zezaken *Ekia/egia* eta jakitea=*gnosis(g)* ere *gogotan* izan zuan. Bere burua *guritzen* zuan bezala, *gurtzen* zuan Jainkoa *ekur(s)*=“mendiko temploan”. Halako *gurak*=*curia*=*cuidado*, *kurieo(g)*=*curito(l)*, *curar*, eta “*curaz*”>*gura gauzatu* eta *gozatzeko*. Kontuz gero gozoa garratza gerta ez zekion.

Hatarako bere *Ka kausa/gauza*=*cosa gantzuz sakratua goratzen* du jainkoen *Gigunu(s)*=ezkon-kamerara=*ekua(s)*=*egoitzara*. Giza *ganorari* eta *gorpuzkerari egotea egokitzen* zaio, *ekitea gaina*. Sumeriako *akiti(s)/akitu(a)* jaietan *kalegira egiten* zan “bit *akitu*”(s)=“jaialdi baitara”, hango dantzaldian jainkoen buruka antzesten zan. *Akitian*, *akitika* dantza-igidura, edo erromeriako prozesioan mendi santutegietarako *igoketak/ikotikak* adierazten dute. Urteko *ekoiztea* eta *ekosariak ugariak* izan zitezten, *ekute* zenez, *akiti* jaialdi luzearen azken *egunean*, *aketz eginez*-edo, hieros=*gamos* ezkontza, ospatzen zan eta eskalas=*comida* batez bukatzen=*acabar*²⁴. Sagaratu/sakratu *egitura gerta tzen*, *zi-d(s)* eta *kù-g(s)*, ots, She+*Ka* batera *agertzen* dira. Hizkuntzak ere bere *gisa goratzen*. *Oikeo(g)*=*oikuratu* formak “*etxera egokitu*” dino, *iguk/igun/iguzu* formak ere otoitzetan dirae.

Gizon/gune(g)=*emakume* bereizten dira *kuntzetan*, hala *gizakunde/emakunde*, baina *ugazaba/ugabandre*=*kyrios/kiriotsa(g)* ardurei=*cargo* egokitzen zaienean. *Gameo(g)*=*casarse*, *gennao(g)*=*gigno(l)*=*crear*=*sortu*, *gignosco*=*conocer*, *cuvare(l)*, *ocupar/okupu* giza eredukoak dira *igi*, *igo/igon*, *igaro*, *igoro*, *igeri*, *ges/igesi*, etab. *egiturak* bezala. *Gizakiari* bere *gisara*=*guisa* eta *gogara ekitea* eta *egitea* ere ba dagokio.

Haraz geroko temploen *grazia gorputz gantzutua* eta *gogake-*

24 LARA PEINADO, F., *Poema babilónico de la Creación. Introducción*, o. c., p. 64-65. Cf. *akitika*, *akitian*, *akitu*=*agotarse*, *igitu*, *akeztu*.

7ª eskema : GIZA=HOMINE EREDUEN MITOAZTERKETA

"Gishnumunab (...) gizakiak bere muinetik egin zituena" (*Enuma elish*, VII, 89) (Marduk jainkoak jasotako izengoitietariko bat da)

- "Anu-ren une=muina bezain itzalgarria da bere indarra" (Enkiduz esaten dena) (*Gilgamesh*, I, III, 4ss, ANET, 72-79, 83-90, 92-97, 514-515)

- Anu/une="Anuren muin den gizakia.

- ka+iza>giza="gorputs+izate" Cf. Ka=korpitz+She=iza(n)=esse=ser,

- giza+une>gizun/gizon="hombre", une=mun/muin, ba+mun=munab (itzuleztara)>women/homine="mujer/hombre"=barne muindun=gune(g)=ungia="Anu-unea korpitzean duena". Cf. kaizu="talle del cuerpo",

- Ba=barne=baita=psije, ba+iza> bizi=vivir.

- (*Ohar: munab, *minabe/mirabe="doncella, criada")

- Giza/gizakia ordezkatzten duten izenordeak: quis, quisquae(l), quien,

ra garatu/sagaratua da jainkoen aurrean, giza kanore/ganora gizarteko kanon(g) bihurtzen dela: kosmo handia eta kosmo kaxkarra elkarren kide, kanta eta kantuz=cantu(l) gudu(s)=kantoreek gozatzeko. Gizakiak jainkoei gur eginez, kultuz gurtzen ditu E.kur(s) tenploan, baina bai norbere goputz gihartsua guritzen. Noren edo zeren guraz dagoen, haren cura(l)=cuidado dauka edo ha bilatzen=quaerere(l)=querer, cupio(l), hataz kupitzen da. Gizartean Gahal(s)=batzarrea=grupo, gizabidean galzu(s)=adimena garbal=claro/preclaro, garbi, gartsu, garboso, galai, qadishtu(s), kide/geide, gaizto, gose, egarri, keto, giboso, gaitz, gaizto, cativo(ga), kakos(g), gaiso/gajo, akatz, etab.

Ka giza kategoria gozo-garratzak eta gazi-gezak batera adierazteko gei=kapaz izan eta egokitzen denez gero, hizkuntzak bere ekanduak, euskarak berere, ezkorra adierazteko erabilten du -ka/-ga, atzizki eta artizki: lotu/loka, zur/zorga, etab.

Sumeriar kultoan gudu(s)=gantzutu apaizek kantuan ekiten zioten eta gaitzak galezten. Gaitzetariko bat Gallu(s) gaizkina zan, honek bereziki oinetan kailoen gaitzak-eta sortzen zituan. Hiletetan gorpuak ki-mag(s)="toki gorenean"=kima(l) koka-

tzen ziran euren *ki.hul(s)*=erritoen arabera, *gala(s)*=erostarien alagalako ekintzaz eta *guzti*. *Ekin*>*egin*=*agere(l)*, *ekintzan*=*acción*, *agone(g)*, *giarrak*, *agonuak* ekinazoten dion *gisan*.

Berak *giâu/gidatu* landare eta aberei giza ikasiaren ekoizpen gisa gordetzen ditu: *ganado*, *akar*, *aker*, *giberri*, *cordero*, *cabra*, *caballo*, *eques(l)*, *camello*, *conejo*, *cuto*, *columbae(l)*, *kui*, *can*, *katu*, *kipula*=*cepulla(l)*, *cucurbita(l)*=*calabaza*, *castanea(l)*=*gaztaina*, etab. Hanarteko ekintzak: *agindu*, *galdata*, *ekarri*, *garraio*, *acarrear*, *gorde*, *galdu*, *akabatu*, *kali*, *agintariaren* *agin-dura*. *Kaiku* eta tresnetan *katilu*, *choes(g)*, *cuerdo*, *culter(l)*=*golde*, *cuchillo*=*ganibet*. *Garaun*=*grano* neurriak, *satukku(a)*, *sakuto*, *cuarta*, pisutan *kurru(s)*=*koro*, *corona*, *cobre*, ezoetan, *copa*, *cuba*, *kikkar(h)*, *kikara*, luzeran *kana*, *kanon(g)*.

Orobat, erritoari jarraiki, arketipo zaharrez baliaturik giza gisako aurrizkiak ezarriaz edukin berriko hitzak asmatzen dira: *une/gune*, *aina/gaina*, *en(s)/guen/queen(i)*, *ala/gala(a)*, *alai/galai*, *ari/gari*, *ar/akar*, *erra/gerra*, *aratu/garatu*, *ozaita/ugazaita*, *ozama/ugazama* arbasta/*garbasta*, *arraztailu/garraztulu*...

4. 6. Sinboloak eta erritoak BA arketipoaren arabera

Ba bizi den *ibarrean* *ibaia* da>*vía*=*bidea* eta *bere* epeak, *abagaduneak* ditu. *Batek behe*=*abajo*, *barnean* *babesten* du *burua*. *Bere* pepetik "ur barrena"=*Ubur(s)*=*Iburni*=*Avernu(l)*, zenduen edo *Su.ap(s)*=*Apsu(a)*=*abissu(l)*="abismo primordial" dago.

Bara deitzen zaio bat *baratzen*-edo *baretzen*=*varar/parar* dandeko *baratzari*, bertan egiten du *baita*=*bit(s)*=*bet(u)*=*habitación*, *beratzen* da *baratza* eta *beraza*. *Baitak*=*etxeak* bereizten du *barua*, *abaro*, *bazterra*, *barro* egiten eta *berdin* *basa*=*barro*=*buztinaz* egindako *pitxer*=*barreño*, *baso* ontziak. *Barruti*, *bar-rio*, *batuago*, *barano/páramo/heremu*, *bananduago*, *ibar=valle*.

Basoa eta *berezia* dira izadiko *paraje* atseginenak. *Baratza* ere toki *berexia*=*pharas(ara)* da eta halatsukoa *Pardes(h)/Baradi-sua*. *Bera* lehen *parea*=*pareja*, *baratu* eta *baretu* zeneko *iba-*

rra/ibarraldea, berak egiten bai-du baten herria=país=populu(l)=povo(ga). Iberiak deitu ziran bere ibarrak Kaukason naiz Hesperiden, geroago, barriz, valle=ballara.

Baten bizitzak barnetik diraki, biziak=bios(g), barnean pilpiratzen du bihotzak, berbak belarrian, biriak biltzen arnasa=pneuma(g), lurruna=vaho bezala, eta buruak burutapenak=pensamientos, baitak=psije(g) babesten Baren barne-bizitza. Bestalde, Ba ereduak uts>puts bihurtzen du, une>abadune/vanu(l), on>bon, oro>aboro, orza>abortza, etab. Izadiko nehurriak bere baraz neheurtzeko dela. Izan ere, baita/bet(h)/bit(s), egoitza baino, areago, ibilian egiteko bidea da, ibiltariaren=pelegriaren barne bidea=via(l)²⁴, eta hagatik bere abagunea behin, igaroten dena, behingozkoa da eta geroa, berriz, behin betikoa=evu(l). Ba genitiboa be(h)in zehatza da, behin+llu>behinola luzatzen da joanean. Bein>fine/fin da egituraz, "in fine" esanguraz; beti=evum(l) edo bihar, biaramun/biaramon.

Egitiarrentzat bespera=vesperie(l) iruskia beheratzen zeneko Hesperideko bazterra zan, Piramideak ere burutapen bereko ziran, bizitzak han bai-zuen bere bezpera beltza.

"Ene bak entzuten badit (...) zoriotsu izango naiz, Sartaldeari itxaron eragingo bai-diot, bere piramidean dagoenak bezala"²⁵.

Batek ba daki bere baita=habitación behingozkoa duen eta, bere Ka=gorputzak huts egin balezaio, txoriak=ave=paro bezala, hegan=volar egin behar'ko lukena, beraz, beheko biziaz=vida egoanean baino aboro ibilian betetzen denez, baita/bit(s) "etxeak" bidez bat egiten du eta orduan ibai>via dator Nilo ibaia zelako bere ka=gorpua barkan sarturik, beste bizitzarako, piramiderako=hilerrirako bidea egingo zuena. Agatik Baren baitan eta pensamenduan via>fe, bide>fede/fide(l) jarraipenarekin bat datoz.

²⁵ Bizitza eta heriotza bidea, Jainko eta giza bidea bereizten zuten, "bide zuzena" eta "bide okerra"/bide bakoia bezala. Halako bideak fede jarraipenarekin bat egiten du *Biblian*. (Dic.B., "CAMINO", o.c.,p. 261. Cf. Bidezkoa=zuzenbidea=eskubidea elkarrekin batzen dira.

Bidezko ez dena bidebakoa da, eta araoa ez dena biraoa, bidana.

Bizitza poliki-poliki doa=pasa, pausoka edo fite=presto. Bizitza, beti ere, belaunez belaun, "ba dator eta ba doa". Hasierako lehen hitzak (Has 1,1) berexit(h) dino, "hasiera baten" adierazteko, ipuinak, berriz, nahiko du behin=behinola egitura. Baten aldiak, nahiz igaroa=pasado, betea=perfecto, oraina=presente edo geroa=futuro izan, bateratsu doaz. Baten begirapean dagoz eta behin, breve, behingoz, beti, belu, berandu, bart/barda, bihar, biaramon marka bera, epe=plazo eta beza=vez=abagune=oportunidad bera daroe, Batek filosofiaz barneratu bai-du bere bidea:

"Thotek epaituko nau, berak, jainkoak beratzen dakizkianak. Khonsuk babestuko"²⁷. (baztardoak geureak)

Barkatu=parcere(l) Ra jainkoaren barkuan=barca sartu ta haren baitara fatea bezala da. Bak, obenduri denarren, "ez dut egin bekatuik=peccatu(l)" aitortuko du Maat eta Osirisen epaitegian, ezak baia bete dezan²⁸. Baitu/bete doa=firmare/ple-re(l), eta haren forma ezkorrak: bete/bekatu=pecare(l), bai/baga, baitu/bagatu=pagar datoz. Horixe da gure Mariren epaia eta pagua=pago edo peajea: "ezaz eta baiaz bizi naz" dinonean.

Bak bere Kaz jabetzeko epea du espe, antzi du, eta berriro baturen direlako itxaropena=spe(l) abesten du, poetak bertso apaldietan eta abas(ar)=abadeak/apaizak=patesi(bab), fraideak eta padarrak=padre salmoetan=psalmu(l) bezala.

Epaia pisuan=pesa=balanza egizatzen=verificar da, Baren bihotza pisatuz. Ra jainkoak gizadia abarrakitu=barrer nahi izan zuen bekatuagaitik, baina barkatu=parcitu(l) egin zion, abarrakitu beharrez, barkatu. Pekan=peca pekatua dager, biraoa=blasfemia penagai=punible da, pisuak ebatsiko du, damu du=penitet(l) pisua="pesa el pensar", bilin-bala=balancea dago

26 *Diálogo desesperado con su ba*, 40, DB, n^o, 26.

27 *Ibidem*, 20-40.

28 CORTEGGIANI, J.P., "MAAT", DR., o. c., p. 1047.

egia=*verdad* benaz eta ongia="el bien". Raren ontzira=*barca* eginik, *Bak Apophis Iburniko* Ersuge apotzarraren aboa=*bucca(l)* itzuri=*vitare(l)*=evitar nahi du. Pisuak pisatzen du: *bat*, *behin*, *bi*, *bost*, *bederatzi*, (*h*)*obeto* banatzen *bega(h)*, *beca*, *bota*, *pote*, *bara*=*vara*, *barra*, *braza*=*beso*, *buru(s)*, *fanega* pisagarri eta *banakarriez*. *Bat*, *batek*, *berak*, *besteak*, *berendiak*, *fulano*, *ipse(l)*, *potxua*, *women(al)*, *femina*, *homine(l)*. Euskarak *Ba* giza eredia hartu du zenbakietan lehenentzat. *Ba* honen *filosofia* sakonki *barneratu* zuen, ez/bai *baga*.

4.7. Sinboloak eta erritoak SHE arketipoaren arabera

Ka arketipoak ekur(s) mendi temploan ekuru/*segurua* izan zuen bezala, eta Ba arketipoak piramidean, *She* arketipoak erri-tozko *Zikurat* santutegian *santu* izate txit zehatza eskuratu zuan, jainkoari *esker*. Harrezkero temploa *santutegi* edo toki *sagaratua* da, *Shaharu* deritso Sumerian *Zikurak/Esagil santutegiko* tenploari edo *Saqqara* Egipton lehen piramide handiari. Ka arketipozko Ekua(s)=oiku(g) formek "egoitz=casa" ekarren bezala eta Ba arketipoak bit(s)=bet(a)=baita, *She* arketipoak *etxe/etze* ekarri zuan, *Ezida(s)*, *Esharra(a)* tenplo/*jauaregi* izenetan bezala, *espazio* xedatu, *zehaztu*, *jaso*, *zeharkatu*, *zenbatu*, *izen-datu* eta *ezaguna*.

Bereziki *etxean*, *etzaleku*, *zelaru*, *sala*, *cella(l)*, *celda*, *eskaratz*, *eskepe*, *izkina*=*eskina*=*skena(g)*, *eskola*, *eskilara*=*escalera*, *eskantzu*, *sabai/sapai*, etab. bereizten dira, *estia(g)* egiturak *estancia* dakar, etab.

Joan-astia *aspaldi* da, *aspaldion* gaurkoaren aldean *jarriez* gero. *Aste*=*sema(g)*, (*h*)*astetik* dator, lehen aldia aipatzeko, *atzena/azkena*, *azagako*=*zaguero* dan bezala. *Asterik* *aste* *doa* *astia*, *jaiegun* edo *astegun*. *Zazpigarren* egunak=*sabbat* *asebete*=*she*-

29 RIES, J., "SAGRADO-2. La expresión de lo sagrado en la religión sumero-babilónica", DR., o, c., p. 1577-1578. Cf. *txit*=enteramente, muy, *zietz*=exactamente, *esku*="derecho positivo", *ezker*=gracia.

8ª eskema: UNE, ALDI, ZENBAT, NOR, ARKETIPOEN ARABERA (1)

	ANU	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
NON	an aindi ona/on inon	donde oste sub tras	or arriba ur urrun	allí allá longe lejos	ubi/ibi post bertan hemen	hic gain gertu aquí	asau zeruan cerca zehar
NOIZ (1)	antxina ancien nunc nunca inoiz	odie atxina atzo tunc atzo	ora orain arin eri arkhe	luego olim lein aliquando laster	belu bein bart postea bihar	cuando gero cum gaur goiz	jam/ya atzen jamás ayer sero
NOR	en/ni mi/no inor nos nemo neure mengano	tu tto su zoin zu su/zure zutano	er eurak (h)ar ura ark euren urlain	ille/él le/la lui los/les alter illius lagun	bera vos beste hic hako hek fulano	ego/yo gu cui quién ek gure guidam	txe/je zer ése/éste zein se/ses sfon sandia

(1) -ina/-in/-im amaitzen diren hitzak ereduaren norentasuna edo gehientasuna adierazten dute.

bu>shabbatu(a) daroa *astea* eta *Yahwéhk atzedena* hartu zuan (Has 2,2-3). *Zapatua Yahwehri eskeini*-eguna da, *anutu(s)*, *ilutu(s)* Anu, *Ilu jainkoei eskeiniak* ziren bezala. *She jatorriko* dira *Azaro=sementera* eta *septe=zazpi zenbaki sagaratu* eta *sakratuaren zeraz*, *September(l)=Septiembre*, *septimana(l)*, *semana=aste* ere. *Aizaro=Eguren Santu* gaua. Ohartzekoa da *aste/dies(l)*, *atzekoazurrera* jositako egiturak, *zazpi eguneko astia* adierazteko *izenak*. *Astelen*, *Astearte*, *Asteazken*²⁸=Eguasten *asteko* egunen lehen *izenak*. *Xaz/iaz*, *etsi*, *as*, *astiro*, *azkar*, *zearo=semper(l)=siempre*, *sero(l)=berandu*, *atzo=ayer*, *sarri=saepe(l)* Gizakiak ez zeukan *jainkorako* duintasun zehatzik, haien aurrean ahozpeztan edo *eskarietan* belauniko egoteko-edo *izan ezik* (Sal

28 Hortik euskal *astea* hiru egunekoa zela uste izan da. *Astelen* "Asto Ilunori" *eskeinia* zan, *Astearte*, "Arte/Arthe" jainkoari bezala.

9^a eskema: ERRITO HARREMANETARAKO ADIZKERAK ARKETIPOEN ARABERA

ANU	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
indak	to/tori/toma	ereik/orzu	lege	opa/offer	iguk/ekan	eskein
emak	otso/eutso/ten	erak/erok	laga	pon/ipini	koi/coge	txek/txen
onaik/onain	tziauri/toz	erdu	el/eldu	ven/venez	korri/currere	zatoz/sar
enaugi	joa/zoaz	orden	alde/allez	vade,vete	(h)augi/ago	sal/jali
mugi	tolle/tate	erun	eleva/lleva	fer	goazen	jatxi
eme	eutxi/dale	erosi	lortu/lograr	bil/bildu	ekan	eskura
mintza	di	errak	loquere	fala/habla	grita	esan

95,6). (H)asiberrien erritoak emango zion hatarako *santutasun txit zietza/zehatza*, *zi-d(s) izateak* adierazten duan bezala. *Zi-d(s) izateak*²⁹ gizakia *jainko-santutasunaren* partekide egiten du, bateatu-berri den umea “*izaki berria*” bezala. *Izen berria ezarten* zaio eta, *eskerrak* egiten duena bera egiten du *jainkoegazko hitzarmenak*. Hagatik-edo, *She* ereduaz adierazten da *hizkuntza askotan* nortasuna: *izan=istemi(g)=esse=ser*. *Izan* ere, *ez-kerrak zi-d* horri, bat *Jainkoaren* aurrean *eseri, essere(it), stare(i), xaiki su-stutzen* da. *Jadanik* gizakiak Anuren mendua ba zeukan, *ezteietako estaia=estola(i) jantziz* gero, ordea, *eztitu-be-rri* gelditu zan, ots, *txertatu=sertatu(i) zi-d(s) santu izate* berri *txit zehatzean*, *zarama* dena, *estali=stratu(i)* egiten dela (Sal 32,1).

“Ni naizena naiz” *Yahwek* Moiseri *esana* (Urt 3,14). *Jadanik ez ziran jainkoei eskeini-opariak* edo egin-otoitzak bakarrik *izango*. Gizakiak norbere *izantasuna seinu=sinboloa* mitoraino *jaso* du, *jainkoekin* bat egin eta haien zoriaren partele *izatekotan*. Horduan Eanna edo Etemenanki *izen zaharreko* temploen ondolan *Esagil, Saharu, Eziskur; Zikurat, Santutegiak* eraiki ziran Sumerian, *Esharra* Babilonian, eta *Saqqara* Egipton. *Santutegiok Jainko santutzailearen etxeak ziran* (Ez 37,28).

Tenploen *izenak*, hitzetik ortzera, giza nortasuna *sagaratzen*

29 RIES, J, “SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico”, DR., o. c., p. 1577-1578. Cf. *txit, zihetz/zehatz*.

dute *jainkoen* aurrean, “apaiz erreinu eta enda *santu*” eginez, kristau Liturgiak dinonez. Herri *sanoa*>*sanatu*>*santua*, legeak ere baieztatua=*sancitu(l)*>*sanctu*=*saindua*. Marduk errege-jainkotuak *Esharra jaso* eta *jainko* gurasoei bazkaria presta zien. *Atsegindu* zirenean, *Ezida* kaperako=*chappelle(f)* erritoak bete eta arauak erabagi=*sancire(l)* zituan. Dagoneko, ez da Anu erri-toon irasle bakar, gizaki *jainkotuak* ere bere gisara antolatu nahi du *jainkoekikoa*, *zintzoak* aitortzen duenez:

“Eskariz joan nintzan *Esagilara* (...) Ugaltasunaren Atadian *Zarpanituren* oina muinkatu nuan”³⁰. (baztardoak geureak)

Eska dihardu, *esca(l)* eskatzen, *janaria* edo *sanatzea*. *Eskarietan* esku biak *jaso* eta *eskutik eskubidea* datorkio, *ezkerraz*=*izquierda eskerra*=*kharis(g) jaristen* du. *Eskatzeko*, *eskaini* zerbait aurretiaz. Tenplo-Palazioan gorde-emakumeei *sekretu(s)* deritse, *azterlariek* ez dakite euren *zeregina* zertan zan. *Segere-tua* nonbait, edo *etxeak eskeintzen* duen *seguroa*=*securu(l)*. Emakumea *sinixtu(s)* zan, ausaz *Sin(a)*=iretargi jainkoari *estua*=lotua edo hari *sinesten* (*zinez esten*) *zitzaiona*, *axxatu(s)*=*etxandrea*, *ixiotua*=*excitata(l)*=izorra, nonbait.

Sumeriarren apaizgoan=*sacerdocio* *ashipum(a)*=*araolaria*=*exorcista*, *iship(s)*=*ishipum(a)*=*xautzaileak* *ixipua*=*hissopu(l)*=*ezob(h)*=*hissopu(l)* astinduaz ekiten zion *asakku(s)*=*azag(s)*=*á.sig(a)* bezalako gaitzak xaintzen, *esane*ko *eskaintzak*=*sadu(s)*, *sattukku(a)* eta ganinerako *iskinak* jasotzen zituzten.

Asakku=*azag* deabruak ez ustez erasoten omen zuan buruan, *azaga* zekarkela berekin. *Eskarietan* *siskur(s)* “*eskarietako eskeintza*”. Hoietarikoa izan ziteken *xiskor* deituak ere. *Jai*a<*xeia* *Sedeq*³² *etxekoen*=*estirpe* apaiz *serbitzaz*=*servitiu(l)* ospatzen=*celebrar* zan *Salem* urian. Harrezkero, *Elohim* eta *Adonai* doneen dominotik *jaregiteko*-edo, *Yau/Yaum(a)*³, *yaon*=*jaun*=*seniore(l)*=

30 *Ludlul bel nemeqi*, IV, 46, 60 en DB. n^o26.

31 LIMET,H., “*DEMONIOLOGIA*(religi3n sumero-acadia)” DR., o. c., p. 416-417.

32 Dic. B., “*SADOQ*” o.c., p. 1762. *Sedeq jainkoa* ere ba zan nonbait.

jatorriko izen berriek *asmatu* ziran³³. Lehendabizi *She jatorri-dun=estirpe jainkoei* eman goitizenak izan zitezken, gero *etxeko jaunari* egotsiak, edo bestelaz. Eurotariko bat *Yahwé/Yabé, jabe/jaube* da eta Inko *etxekotua*, berriz, *Xainko/Jainko* Euskal Herrian eta *Shekina* ³⁴ Aramean.

Jainkoari dagokio *Jauntza* eta *Jaunerriari Jauna* eta *Jainkoa jaurestea*. *Saddai Jesraelen, Jainko* gure artean. *Santua* ez den *Satan*, lehenago Jainkoaren mezularia izana, gero deabruen buru eta *santuen salatzaile* eta *saltzaile* agertzen da

Biblian³⁵. *Zebatu=etxekotu* da, baina bai eta *cibare(l)=cebar, jeinhatu=saginat(l)=sainado=zaindu* den bezela. Oharpenezko adizkera berriak sortzen: *txetu, txeik/txein/txezu, jainko jatorriko hitz asko eskuratu* egiten ditu azken giza ereduak eta *She seinuaz seinalatzen, izenaz batera izana* ere aldatzen dutelarik: *Anu/Jano, on/jaon, Ino/jeinu, Inko/Jainko, arduera/jarduera, arre/jarrai, enda/jende, iritxi/jaritxi, etorri/jatorri, telu/stilu(l), erun/etxaron, aldatu/azaldatu, etab.* Ba ereduari ere *espiritua* ematen dio: *biri+tu/asperatu, virtu/spiritu(l), be/espe, ba/jabe, Bat/Jafet, ekuru/securu(l)=seguru, etab.*

Etxeak eztitu sekale=centeno, eskanda, "segete"(l), ezkur, "espezieta": sagar, sagardo, sachara(l), cerbeza, txermen, aza, azanoria, eskarola, azelga, esparrágo, espinaca, etab. Etxeak eskuratu abereetan: *asto, zamari, zaldi, cheval(f), zekor, txakur, txahal, txarri, cerdo, etab.*

Bereak dira *zeia/zejako* hainbat zehaztasun eta zenbaki: *sei/xei, zazpi, xehe, as(l), xeme, xemeiko, zato, zatiko, zaku, sakel, shege(h), siklo, satukku(s), issaron(h), celemín, etab.*

33 "YAHWÉH-IV-Antigüedad", Dic.B., O.C.,P. 20544-2057. *señor She*

34 "SHEKINA", Dic.B., o.c., p. 1812. Cf:Ohartzekoa da *Xekina/Xainko* arketipo berekoak direla. *Xekina <skn(ara)=habitar "etxekotu".*

35 "DIABLO", Dic.B.,o.c.,p. 465-468

ONDOREA

Unea eta mendea filosofoen untzea izan ohi dira, baina giza jainkozaleak ondo bereizten zituan jainko uneak eta giza abaguneak. Gizakia errito bidez egiten zan jainkoen antxinako menden partele, giza gunek jainko unea duelako oinarri eta antxinako unea gogoratzeak gordetzen du halakoa gaurko gunee eta egunen igaduratik.

Hitza, edukina eta ekintza arketipoen sinbolo eta hotsari lotu doaz. Mutuak keinuz bezala, hitz ahozkatuak sinboloen soinuez adierazten du edukina, imuzinoa eta mintzoa direla erabat, izan ere, mithos(g), imitatzean bai-datza.

Sinboloen hautapenean bat etozen antxinako Sortalde Hurbi-leko herriak, nahiz eguzki sinboloei, adibidez, hotz ezberdinez deitu. Sumeriar erritoek, bere literaturak bezala, arrakasta handia izan zuten, indoeuropear sarradak ere ezin izan zuten zeharo suntzitu halako argi-arrastorik Anatolian eta Grezian.

Sinbolo eta erritoetako hitzetan ikusten da argien jainko eta giza arketipoen nortasuna, ots, nor noren pentzudako zen eta zenbateraino zen askea giza arketipoa, zenbateraino menekoa.

Jainkoekiko errito eta harremanak aldare edo mahaiko opari eta jakiekin zerikusia zuten. Jainkoekiko bazkaria adizkidetasun seinalea zan. Denetan gizakia dager Jainkoen serbitzari, ereguz eta erreguz, jainkoen onginahia eta mesedea erakarri nahiez, gizakia dela eskeko eta jainkoa dohai emale.

Erritoen garapena honetan datza: gizakiak izadiko beste izakien erdian bere kokagunea aurkitzean, Jainko Egilearen seme-alaba sentitu eta hagazko ituna egiteko lain izatean.

Erritoaren legeak betetzen ziran orobat hitzen taxukeran eta goralpen deietan edo, hizkuntza osatzen zen einen, eskari landuagoetan, gramatikak ere ereduazko "oraciones" erakasten zituela.

V. EUSKAL ETNOGRAFIA ARKETIPOEN ARAUZ

5.1. Euskal etnografia AN arketipoaren arabera

Euskarak gorde ahal izan duen jai ospakizunaren oroimen sakonena *Anu* jainkoaren *Anum.zaru(s)*="Anuren sorkuntza"=*Ononzaro/Onenzaro* deitua izan da, *ain* zuzen ere, gero kristauiek Kristoren *Nativitate(l)*=*Navidad*=Jaiotza ospakizunerako darabiltena bera. *Anuren*=sorkuntza, herriaren jaiotzaz lotzen zuten sumeriarrek, eta *Anu*=zeruaren sorrera zetorren Jainko Semearen Jaiotzaren berri *eman* eta ospatzera, *Anuk* bihaldu-Utu=iduzkiaren *aino* "oste" berrindartua *neguko* urte-*mugan* ospatzen bai-da. *On/onen* izatea ere *Anuri* dagokio, *Onenzaro* forma horrela dakusanarentzat.

Anu ereduak *ino/oino* ohiuzkoetan eta *ino/oinonka* aditzak, *oinote*, *oinolari* hitzak, *ino*, *ainuri* bezala *maiz animaliei* egotsi-*marruak*, eredu bereko eta edukin beretsukoak dira. *Ononzaro* *Inoteak* errito beraren hasiera eta *amaia ematen* dute, jaiok Sumerian hile osoa irauten zuten zuzen gero. Goralpen *inoak/um-nou(g)*=(*h*)*imno* alde batetik eta arren *inote/oinoteak* bestetik.

Inote/Inaute/Inoteriak: Otsileraz gero, Elizak inoiz bedeinkatu ez dituen *inoteak* ospatzen dira. Urteko *anoa=annona(l)* zan herriaren ardura bizia eta *Anu* jainkoa *inoz* eta *inoka* ereguz *mimatu* behar zan, *inozoak* eta *inudeak* aurretik zirela. *NORK inutu=nutrir* behar zuen herria, *Anu* jainkoak izan ezik? *Ino=mindurika* bada, *inote*="mindurika-garaia" da: *Ino!=Yinko Jaun!*, *inoka*=arrenka, erromatarren *ambarvaliako* litanietan bezala, *inoka*="kexuz eta buruari eragiten". *Inudeak=iñudes=nodrizas* *Anu* beraren *inutze* lana darraie, baina *inozoak*, *enkeinuz* edo *engainuz*, ohiko *inuttu/anutu(s)*, *Anu* jainkoari *emanak* bezala, *Anu enoiatu* edo haren *enoiuak=enojos nasaitu* behar zituzten. Euren *ino* eta *imintsioakaitik* itxurgatzean, esangurea ere aldatu egin zitzairen. *Inaut/çut ena!?* esaten da, bestalde,

iduzkiak bero tholsa agintzen duenean. Ospakizun biotan nabari dago *Anuren* jarraileen errittoa *Anu inoz* eta/edo (*h*)*imnoz* aitor-tu eta eregutzekoa dela. *Antroxoxo(ga)*, *Anderexo* bezala, *andretu* berrien eta urtearen *introitu=entrada* bide da.

Inka/Inko: *Inko Inoren* partekidea da egituraz, haren semeko baillitzan, seme gizatua, alegia, *Enki(s)* "lurreko An" den bezala. *Inkori inka* egiten zaio otoitz. *Inkaz* jardutea "con *ainco*", ekitea da, gaztelaniak ere soinu beraz bai-dino; *inka-minka*, "*Inkori inka* eta lanari *minki*". Arazo *inkoniagarriak* dagoz, egotez. *Inkoniatzaillea* ezezaguna denean, nor da *inkoniatzaillea*, nor erruduna? Galdera honek Joben jakituariara bidaltzen gaitu.

Ainen, ainanino: *Inka* egiturak *ainenka* du kontrako, *aienak aiena* bezala. *Ainaninoak* *Anu* jainkoaren angeruetarikoak izan ziran: *anunnakku(a)*, *anunakene(s)* eta *ainaninoko* deitu izan dira gaurdaino *ume* bihurriak. *Ainen=maldición*, *aineneko=maldito*. *Marduk* jainkoak zeruko eta lurreko *anunnakiak* banandu zituan, bere arerio Tiamaten alde urten zutelako². *Anunnakiok* langile bikain izan *omen* ziran, Esharra, haren tenploa, eraikitzen, tresnak asmatu eta arriluak egosten³. Eraikintza harrigarriak egotsi zitzaizkien *anunnakuei* hako "Kastrejanako zubia" ipuinetako *ainaninoei* bezala.

Inguna izakiak, amets gaizto, *mamurru* edo lagun ere esan *nahi* du. Otoitz batek "*Inkoa* ta *Andre Maria*" hartzen ditu euren kontrako lagun. *Anxo* ere izaki *nozigarrien=maléfico* artean aurkitzen da, gizajale *nonbait*, eta ba du *Antzomendi* izeneko santutegirik. Biak ere *Inkoren nazako* izakiak eta haren *mandatariak*.

Oinetsitu/oinestu/inisitu, *oinestarri* *Anuren inkesak* dira *ma-koa indarrez* estutzean, *oinestarria* bera ere jainkoek urrunetik

1' *Anunnaki/Anunnaku* forma bikoitzak dagoz, hala dirudite *Enki/Inko* ere

2 *Enuma Elish*, VI, 39-50.

3 "*Anunnakiak* lanabesak egokitu zituzten (...), harrilluak landu (...) Esagila jaso zuten" (*Ibidem*, VI, 59-64).

jaurti dezaketen arma bai-da, “gizakiek ulertzen ez duten zur eta-harri arazoa”³ alegia. (Ikus 1^a irudian *Enlil mako* eta gezidun)

Ama-manua=matriarcalismo: Anuren alaba *Inanak* aitaren *me* erabakiez jabetuz, haren *menduaz manatzen=manda* dio Dumuzi giza *nareko* senarrari. *Nor nagusi* eztabaidatzen zuten, ea zeinek *emarazi* behar zuen. *Inannak inon* dinotso Dumuziri:

“*Neurea* da (iriko) *manua* (...) Ez dut *manua amaren* eskutan=*mano* utsi, ez gobernua=*mando* (*Enki*) *nebeari laga*”⁴. (bartzardoak geureak)

Enki, Anuren seme eta *Ninhursag amak* ere aita eta alaben arteko *nabastarrea* garbitu *nahi* izan zituan behingoz, Sumeriako paradisuan⁵, *andreak* hartzen zuela sendiko ekanduen ardura.

Amengan dager, *Anu* jainkoaren giza *enda* ugaltze-lana eta berezkoa da *amaren manua* seme-alabengana luzatzea. Etxeko eskola ere *amarena* da. *Amak* erakusten du hitz egiten, “*ama* hizkuntza” esaten da, jakinduriaren lorpena ere “atsotitza” da euskaraz. Esakerok biribildu eta erakusteko, *amomak* du ardura eta zuhurtzia. *Ama-manua* edozein kulturaren *unea* izan ziteken, baina euskara lekuko berezia da *monosilaboetan*: *nai, ama, ño, anaia, aina, aña, man, men* bere errepika ta guzti, *mama, mami, niña/o, ñeñu, naina*, aglutinadoetan: *maite, nadiu(s), nintu(s)=andre, amatu, amatto, amado, neba, andere, nagusi, anabi, amatxi, amona, amabortze, ambitxi, amarratu=amarrar, amarru=amaño, amatigo, neska, mutil, mende, mando, menpe, mancipiu(l)=mancebo=morroin, mirabe=ancilla(l), etab.* Guzti hori da *amaren* berezko *manu* eta erresuma, *amaren marka* daroana eta *amaren umontziak* eta *magalak* dakarrena.

Mari: *Nin.mara(s)*=“*Andere Mara*” zeritson *Mari* uriko jainkosari. Bere janzkiak, sumeriarren *modakoak*, bolantaskoak ziran, *Inanarenak* bezala. *Mari*, neosumeriarren garaiko uria eta

3 *Lucha entre Ba'lu y Mōtu*(1.6 VI 25),MLC.

4 *Courting, Marriage, and Honeymoon*, 20-30, ANET, 639

5 *Enki hand Ninhursag: a paradise myth*, ANET, 37-41.

kulturaz bai ekonomiaz ospetsua izan zan inguruko herrien artean.(3.000 K.a)⁶, Eufatres eskumaldeko erdigunean kokatzen zan Ohar *Nin.tu*, *Nin.mara*, *Ninhursag* jainkosen izenen arketipoak, zein baino zein luzeagoak. Denak dira sumeriarrak, baina *Mara* egiturak egitiarra du azken arketipoa. *Mari/Meri* izena egitiarrek izentzat *maite* izan zutena egiztatzan da hango idazkietan. Harri-garria ere ba da izen hau gure *mito*-ipuinetako *Ambotoko Mari-iren* izenarekin bat etortea eta, areago, jainkosak bezala, izadiko *indarren* jabegai agertzea.

Maat=Maiti: Egipton Ra jainkoak *Maat* jainkosari egozten zion gobernu goitarra, gizakien zuzentasuna jakinduriaz ebatzi zezan. Bereak ziran gizarte-jardukerako aginduak egiztatzea, *Maat* bera bai-zan, azken baten, Osirisen epaian gizakien biho tzak pisatzen zituena⁷. *Mari* edo *Maiti* euskaldunen jainkosak ere bere aginduak eta epaiak zituan:

“ez gezurrik esan, ez ostu, eman-hitza bete, elkar lagundu, kontu harrotzeaz eta lagunurkoei errespetoa galtzeaz...”(..) “Gaizkileak egin duenaz eta huts egin duenaz beraz zigortuak izango dira”⁸.

Hagatik, “ezaz eta baiaz bizi naz” bizi zan *Mari*, gaizkileek huts *eman* edo hutsean baieztu *ondakinez*, arean. *Maat* jainkosaren epaitegian arimak itzuleztara aitortzen zituan bere pekatuak: “Ez dut ostu, ez dut inor hil...”⁹ etab., ukapenaren *magiak* berak pekatua desegiten zuelakotan. *Antza* denez, jainkosa biok dute *magiaren* eragina, baina ez dira, nonbait, artezi berdinekoak. *Mariren* senarra *Maju*<*Mattu omen* zan eta *Mari Maya*<*Mattia*>*Maide* ere bai *omen* zeritson, mendien santutegiak ere egiztatzan dutenez: *Mairumendi*/*Mayamedi*, *Maxamendi*, etab.

6 BERGMANN, E., “SUMERI”, *Enciclopedia Cattolica*, o. c., p. 1508.

7 BOURGET, P., “EGIPTO(religión.-La moral)”, DR., o. c., p. 524.

8 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o. c., p. 290. Cf: (BARANDIARÁN, J. M., Op. Comp., I, 344-429) Cf. *Maat/Maide* formak elkarrenak dira, *Maat/Mari* kultura beretsuko jainkosa direnez.

9 CORTEGGIANI, J.,P., “MUERTE Y VIDA DE ULTRATUMBA EN EGIPTO.-El juicio de los muertos”, DR., o.c.,p. 1257-1259.

Marti/Martu(s)/Martio(l)>Marzo jainkoaren izena ere ondo txertatua gelditu zan gure kalendreran eta hizkuntzan. Ba du Akitaniatik *Ainumendira* gurtua izan zen *Marte* jainkoarekin zerikusirik. *Martu*=*Amurru mortuko* jainkoa zan Sumerian¹⁰ inoiz Hodeiren *amorruekin* parekatua. *Marti* udaberriko baratzaren *ongile*, *Martintxu* lanabesen asmakari trebea eta *Marte*, berriz, *medikutzan* aritua, erromatarrek guda-mutil izentatu aurretik. *Marti/Marzo* eta *Mayatz/Mayo* elkarren ondoren. *Maiatzean* ospatzen zen *neskatto* berrien plazaratzea, “Fiesta de las *Mayas*” *Nafarroan* edo *Mayatz-aretza*=*Mayo* plaza erdian jasotzea¹¹. Jai honek ba zuan *nerabe*-jendea, *morroinak* eta *neskaxeak*, gaztaroan, otoz-otoan barik, halako erritoen herri-eskolaz eta abegiaz gizartean egoki sarrarazteko asmo ederrik.

Mamau=Mamu=Momo: *momo*=loaren *inguru* sortu lolagun jainkoa edo irudikizun bildurgarriak dira. *Momoak*=loak, sikologisten arauz, hasiera bateko *mundu* sakonera eramaten gaitu, Babiloniako *mitoak* bezala.

“Apsu loari *emonda*, etxunik zegoela, *Mummu*, bere laguna, ezin zan *mugi*”¹². (baztardoak geureak)

Horixe bera gertatzen zaio loak hartu>lokartu dagonari, *Momoak* daukalako eta *momoak*=loak beretzat hartzen duena, haren inguruko *mamauak/mamauak* eta *mamuskoak* eta *momorroak* ere har lezake. Ipuinok *umeen* loaren *inguru* iraun dute eta, berez, ez da *ama-umeen* harremana baino giro hoberik, *anxinako* izadi-jakinduria bizirik iraunazoteko.

Malatu/Malato zuhaitza: “Bizkaiko Foru Zaharrak”¹³, VI legean, emanten du horren berri, *Nafarroan* ere antzeko ohituraren bat aipatzen omen da. Lege horrek *antxina* bateko ohitura aipa-

10 LIMET, H., DR., o.c., p. 63.

11 SATRÚSTEGUI, J., M^a, *Mitos y creencias*, o.c., p. 70-72.

12 *Enuma elish*, I, 66.

13 “MILICIA, SEÑORIO DE VIZCAYA”, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, o., c., vol. XXVIII, p. 343.

tzen du eta, ohitura-lege horri ezker, bertako gizonak herritik ateko gudarizatik jaregin gelditzen ziran. Sumeriarren jakinduriak ere ohitura-lege berdina aipatzen zuten nausitu-berri erregeen burruketatik jaregin gelditzeko:

“Sippar, Nippur edo Babilonia gudara deitzen ba ditu eta aldarriz lan eta gudura behartu, Marduk, jainkoetan jakintsuen den onulariak, etsaiari emango dio halako erregearen herria; haren gudariak lanera behartuko ditu etsaiak, Anu, Enlil eta Ea jainkoek (...) -batzarrean erabagi bai-zuten bere jendeak halako beharretatik aske zirela”¹³.

Marduken garaitik *Anuren mendera milaka* urteren alde dago, baina sumeriarrek idazkietan eta oroimenetan gordetzen zuten euren jainkoen eskutik lortu-ohiturazko legea. Sumeria bezalako *nekazari* herria, bakezalea zan kulturaz, jainkoen batzarrean erabagia baino beste legerik ezagutzen ez zutela, edo eta eurek burujabe izan zireneko garaiak aipatzen dituzte atzerriko errege berriei erantzuki. “*Printzeari oharrak*” deritson idazkiak herriaren aldeko ohitura-legea aipatzen du, jatorrizko ohiturak edozein printzeren arrandi gainetik ezarriaz. Euskaldunek ezer besterik egin ote dute *Malato-Zuhaitz* horren *mitoaren* izenpean? *Malatu* ereduak aztertuez gero *An+Ilu>Enlil* silua erakusten du aurrizki. *Malato(it)*=gaisoa edo, kolpatu izan denagatik, *mailatu-uneak*=xegunak=seinaleak agirian dauzkana. Bestalde, *Enlil* bera zan giza aduaren esku eta *Enkidu*, Gilgamesen laguna, erio-gaisoaz eritu zuena ere. “Jainkoa eta Lege Zaharra” asmoak biltzen duen politika ere xede zaharreko txingarrak dago, eztalakoan ere, Jainkoagazko Itunbena garaikide den edozein “printzearen” eskakizunen gainetik jartzen duelako.

Andana, Enten: *Andana*=uzta da *An+Utu* arketipoez taxutua. Ba dago *Enten* izeneko jainko bat, *Enlilen* kidea eta berari dagozkio, *ain* zuzen, “uzta ugaria *ematea*”.

13 *Advertencias a un principe en forma de presagios*, 25-31, DB. n° 26, p. 58.

5.2. Euskal etnografia UTU arketipoaren arabera

Subilaro: Neguko iduzki-muga Anu eta Utu sendiko bien batzean datza, Ononzaroz *Subilaro* ere ospatzen delarik. *Iduzki* hilduari laguntzeko, neguteko *iduzki*-mugan *otza uxatzeko subil* berria *ixiotzen* zan, *izurriak uxatzeko joaleak jotzen* ziran, *Subil ixiotuak urte duztian* irautea zan asmo, bertatik eguneroko *sua* biztu ahal izateko. Hatarako *subazterreko autsaz* estalirik *edukitzen* zan¹⁴. *Sutondoko* berotasuna basoko *zuhaitzak* gordetzen zuten *iduzkiaren* ordekoa zan. *Subilaroz tokor=tronco* berria ebaki behar zenean, *zuhaitzari* baimena eskatzen omen *zitzaion*¹⁵, *zuhaitzak*, berezko izadi *duztia* bezala, jainkoen arlo zirelako, jakinduria zaharrarren arabera eta, hagatik, Basajaun *eduko*, jainko *ttikien* ardurapean egon ohi ziran.

Su/suari Utu=*iduzkiaren eduko* mandataria bailitzan, *otoiak* egiten zitzaizkion *supitu=suplex(l)*, batez ere, norbait etxekotu behar zenetan, *ots*, etxerako *sagaratu -tu* atzizkiak adierazten duen lez. Hatarako *sutearen* inguru bira bat *edo* beste emanarazten zitzaion, nor haren atxikitasuna *zihurtatzekotan*. *Sua-ganako* txera="amor a la lumbre", Gabon-zuzi sinbolo harenganako jaiera eta ohikuna ezin ulertuak lirake, bertan Jainko-maitasunaren sakramentalakoa *idoro* ezik, Mezkirizko emakumeak aitortzen duen bezala; "Truditzen zitzaute Jaungoikoain amoriua bezala iduki behar ginuela etxean"¹⁶.

Sua ta *udda* *Iduzki*, ezoa eta beroa bezala, *Uturen* emaitzak ziran, baratza *jori* egiteko. Biak beharrezkoak, baina kontuz erabiltzekoan. "Ura eta *sua* belaunetik berakoa" esaten zan, biak ere sorkari *usuak/uzuak* direnez; *izua edo zorigaitza sor* zezaketelako *ustegabe*an. Ardurazkoa zan gero arrautzei *subil* ikatzaz kuru-

14 Horretarako *suaren* ingurua errito berezia egiten zan, gauez "etxeko *sua* etxeko *autsaz* estal zazu", edo ezer gaiztok "ez piztu ez itzali" zezan. (SATRÚSTEGUI, J.M^a, *Mitos y creencias*, o. c., p. 91-93).

15 AZKUE, R. M^a, *Euskalerraren Jakintza*, I, o.c., p.91-95.

16 SATRÚSTEGUI, J.M^a, *Mitos y creencias*, o. c., p. 91.

tza markatzea, *txitoak osasuntsu* urten zezaten¹⁷.

Urte berriz *uddak* berriztu eta lehengo eukiak kanpora jaurtizten ziran *Dohostin*, jantziak *udolean=torrente* garbitzen ziran. *Uturri/iturri* batzuk *done=santu uzena* daramate, hala *Doniturrieta* Aralarren.

Zubi/Adar/Ostadar, *Utu=iduzkiaren edu* eta agerpen ziran, ur goienak eta ur barrenak ornitzekoz. *Uddak* iragoteko *odi* bitxia benetan eta haro onen iragarle edo *itunaren otugarri* (Has 9,8-15). *Utuk itoitzen=subir* zituan *zubi=adar=uztai=ostadar odiaz uddak otara* eta *Adar(a)=Odoi=Odei* haren jainko-lagunek *uddolak* eta *zopernak sortzen* zituen, *osti/ostots* artean¹⁸.

Zubi harrigarri horren petik igaro zeiten emea ar bihurtzen zan eta alderantziz, arra eme, ur goieneren edo gozoen, partele gizona zelarik eta ur barrenen edo gazien partele, emakumea¹⁹. Uren ornitzaile izateak *Uturen zubiari/adarrari* seksuen *zori* banatzaile ere ba zela adierazten zuen. *Sumeriako Dilmun=paradisuan* jainkozko giza bikoteak *Tutu* jainkoari *zuzentzen zizkioten otoiak*, *Tutu* bera zelarik hango *argi=tu(s)* eta giro *tonpor*²⁰.

Itosurak izan duen babesa ere hortik *sortu* da, Inanak dinoen bezala, *“itosura* estaltzen duenak, beretzat estaltzen du *itosura”*²¹. Hagatik *itosurean* egortzen ziran haren pean jaioak.

Teilitu, *Mari Yonagorri* : *Telitu(a)=ahaltsua=Utu+Ilu-tu*, Ishtar jainkosari eman *tituloa* “Hammurabi Arauen Atarian” agertzen denez. Euskal Herrian, *Teilitu*, *tokizena* ezeze, Mari hagin zaindaria da, hagin jausiaren ordetan berria eskatzeko, *teilatura* urtikatzen zitzaion hagin zaharra, *otoitz* hau esanez: “Marije *Teila-*

17 AZKUE,R.M^a., *Euskalerrriaren Yakintza*, I,o., c., p. 100.

18 *Adar=Adad*, (“ADAD”, Dic.B., o. c., p. 18)

19 *Apsu(a)/Su.ap(s)* eta *Tiamat* bion elkartetik *sortu* omen ziran jainkoak. (*Enuma elish*, I,10 (Nota) Cf. Ohar *Su.ap/Apsu* eta *Tiamat/Amatia* egituren *itzulia*. *Amatia>Amaya/Maya*, *mayin(h)=uddak*.)

20 *Enki hand Ninhursag: a paradise myth*, ANET, 37-41.

21 *Pride of pedigree*, 29, ANET, 637-638

tuko, gonagorria/*eutsi* hagin zaharra ta ekazu barria”.

Tuturro=toca: Lehen emazteek kono *edo adar eduko*, *tuturroa=tourin(f)*, *tturia* eroaten zuten burkotzat. Antxinako moda honen zergatia ezin igarri izan dute etnografia zaleek. Ez zan Euskal Herriko arazo bakarra, baina, beste ohitura askok bezala, XVI.garren gizaldiraino gure artean iraun zuan. Halakoxe *tuturroaz* estaltzen zuten burua *Sumeriako* jainko-jainkosek eta Akadiako Shamashek=*Utu*, orduko *idurietan* agertzen denez. *Zubi=adar* antzeko *tuturro* hori *Utu* beraren babesa esan nahi zuan. Emakume *izorra*, “*iduzkiz jantzia da*” (Apok 12,1-3), *ots*, goiko *uddez joria*. “Emakumea *Utu edu da*, gizakia *edatzen=edere(l) du*”²² dino *sumeriar* jakinduriak, *Utu* arketipoaren *-tu/-du* atzizkia janzten du eskeintzape dagoenak: *naditu(s)*, *neskatto*, *lilitto*, *sinistu(s)*, *andretu*, *maritu(l)*, *donadu*, *kadishtu*, *xaxatu(s)*, etab. Egiptoko jainkosak ere *adar* arteko Ra=*iruzki=iduriko* borobilaz *dotoretu* agertzen dira. Emakumeak zeraman *tuturroak*, bere nortasuna eta egoera erakutsi ezeze, erraietako umea zain tzen zuen Ersugearen amarruetatik. (Apok 12,3-5)

Iyote/joteri=turruturaz joaldunek=joteriak=“kalejiran aurretik *jo/joaten* direnak”, eraman ohi zuten *tuturroa Sortade* Hurbileko ohikoaren antzekoa da (*Yobel(h) adari-adarra joten* zan Israelen *jubilaroz*), *joaileak*²³ *atorra tturiz* eta *joari ttiki* eta handiz *dotore doaz*, *joan*, *joaireak*, *ixipu=ishipum(a)=iship(s)* arautzaile-*txukuntzailea* aldean daramatela, Lege zaharreko apaizak bezala (Urt 28, 33-34).

Donienak deritse Ekainean ospatzen diran “*solsticio de Verano*”=*Udako* jai. Bezperan “*Donien suak ixiotzen* dira. Bertan *utuldu* nahi ziran, gaitzaren sinbolo diren, “*apoak eta sugeak*”. Ohar Apophis Ersugea. *Su/suga/suge* formak elkarren aurkako-

22 *La Enseñanza de Shuruppak* (258), DB. n° 26.

23 *Joaleak*, *ixipua* eta püntillazko *atorrak* eta *tunturroa* eramatea>apaizen eskubideko ziran. Babiloniako apaizek *joaileak* eramaten zituzten *debrua*k *uxatzeko*, edo jainkoei deitzeko. (“CAMPANILLA”, Dic.B., o.c., p. 261.

ak dira. Su beratan “artoak eta gariak=trigo” gordetzeko=tutare(l) kantuz otoizten zan. Sutearen keak etxea hartzea zorionerako omen zan. “Donienez iduzkia dantzan” aipatzen dute, iduzkiloreaz txukuntzen zan/da etxeko atea. Donien-dantzaz, Uztai-dantzaz-eta idduzkiaren garaipena ospatzen zan. Dantza-soinua tuba, tibia(l), ttuta, ttulubitu, txistuaz ematen. Gizarte ospakisunetan, ostera, tobera jotzen zan.

Iduzki Saindu, Done Santore: Aton(e)/Adonai(h), Done/Don=Jaon/Jaun. Jaun Done tituloak santuei egotzi-goitzenak dira. Jona(h)/Joane/Juan izena ere Adonai edukoa da. Donienez=Sanjuanetan, Juan, Kristo Iduzkiaren aurrelariaren jaiotza ospatzen da, mito zaharrak fede berrira erakarten, alegia. Done Santorez=Domu Santuruz<De omnium Sanctorum(l) santu duztien eguna ospatzen da. Jai honek, hala ere, eleizan baino arrakasta handiagoa du hilerrian, hobiak=tomba=túmulo Iduzki Sainduz txukundu agertzen ziren aldian, berere. Aton(e)=“iduzki dorua” zan hasieran, gero iduzki-doruan zegoen “jainko adorea”²⁵, Aton-Ra jainkoen batasuna, ots, Sumeriako eta Egiptoko kulturen batzea egiteraino Thutmosis IV garaian. Atonen salmoak dinonez, “Sortzaldetik itoitzen zarenean zure duintasunez dotore doitzen duzu... Sartaldean iduzkitzen zarenean lurra, hila bailitzan, ilunpe gelditzen da” eta bere Himnoak: “zu nere bihotzean zagoz”. Eta gure arteko otoitz batek: “gaur kontsola nozu, eguzki, bihar etorri zakidaz, kontsola naitean”²⁶. Iduzki Donearen iduzkiaren dorua antzezten dute toskan, zurean, hiltzak iduzki sortaldera begira zurtu, itxutu, iduzkitzen ziran Atonen duintasuna idoro ahal zezaten, Osiris jainkoagandiko anziz. Etxeak ere Iduzki aldera begira eraikitzen ziran, hemengo bizitokia=domu otsakiko tonban osteaz. Utu=Aton. “bizi sortzaile da gure artean. Deiak, (h)eitak, deithorak, uxingak Uteri egin-otoitzalakoak ziran.

Adu/adur, Idittu/Iditxu: adu=hado=zoria, adur, betadur=“be-

25 CORTEGGIANI, J.P., “ATON”, DR, o.c.,p. 147-148)

26 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o.c., p.185-188.

targiez tutulikatzeo indarra” eta *Iddituak*, laino gorri iduzkituen *izugarria*, *suzko zezenez*=“*toros de fuego*” plazan antzeztuak. *Uddua-ah(s)*=*idia* zan *Uturen adorea adierazten* zuen maskota, eta *Uturen itoi*=*ostuko zuloetan*, *Tutozulo bezalakoetan* zaindari zena. *Uturen atezainok izugarri* ematen ditu Gilgamesek, begituaz bakarrik bat hil-*zorian jar-adinekoak*²⁷.

Tartalo:Uturen atarteko=*atezain etoetarikoa* bide zan *Tartaro/Tartalo* begi bakar *izugarria* ere. Latinoek, bestalde, *Tartaro* ere deitzen zioten *Pluton*, *infernuko erregeari*.

Toka: Ttotozentzat ato da anaia nagusia, harekin *toka* jardungo du, *oto*=*tío* da, *atta/aitaren* anaiea eta *suin*, *tto*, *ttotto* ere bada arketipo-ereduz, *Aitoren* semeak, hain *zuzen*. An amatar antze=modelo den bezala, *Utu aitatiar edua* da; no eta *to*, beraz.

Udal/udaletxe “*casa solar*”, *utor*>*usu(l)*=*oitura*, *jus(l)*=*ttuten/zuzen juskatzea* (norbait *jus gabetzea*) egiturak ere antxinako gizarte erakunde *usmoak* dira.

Sugaar=Sugoi sorkariek *su/suga* bezala, aurkatzen dira egituraz, nahiz *tximist* eta beste *distirekin* berdintzen diren. *Tximistaren zirkun-zarkutik* hala deitzea ere baditeke, *Sugarzulo tokizena* ere ba dago Balzolan.

Otsein/otseme, jopu egiturok eta *osaba, ozaita* bat datoz, *ots/os-* arketipoan. *Otsein/sein, otseme/sem*e eta *jopu/jabe* aurrizkiz aurkatzen dira, *autx/etxe autxerdeara/eskera* egiturak bezala. *Ud/ux* forma zahar jainkotiarra eta *etxe/she* gizatar berria aurkatzen dira, senidetasun biak bereizteko.

Eten/eden: Bizia edenak eteten du, baina *edena*=*pozoina ezeze*, egortze erritua ere bada. *Etemna(s)* da, egortzi gabeko arimarratu eta *etemnu(s)*, berriz, *edenak* bezala, sabelean erasotzen duen eritasun-*deabrua=addarra* da.

Sorta/zorthe, zotz, sorginak: Ozolanean egindako *sortak*-eta *sorte/zorthe/sorte(l)*>*suerte/suberte* dator, *etorri*, hizkuntza

²⁷ Gilgames, IX, II, 6-7.

renbanatzeko zozkatu egiten ziran zorthea nori suertatuko, beraz arteziaz. *Sorteginak/sorginak* ezetziak ohi ziran (Ek 8,21).

Utukku(s)/Udug>tuku “zelo”, *tukuz* zelatatu=*tutare(l)* “jagole bat ezarri zuan, *udug* ongilea bere aoharen zelatari (...) jeinu begi ongile *tutoreak* eman zizkion”²⁸. *Utukku addar* gaizto ere bada.

5.3. Euskal etnografia RA arketipoaren arabera

Oronzaro: *Oronzaroz* antxina baten *Ra* jainkoaren (*h*)irugarren *ernaldiko* (*H*)orus (*h*)aurraren=*rorro*, *ertaroa*=*ortus(l)* ospatzen zan. *Horusek iruzki ori/orailaren=aureu(l)* jaiotza adierazten du “*Erkingu-ertzeko Horus=Horus del Horizonte*”²⁹. Eleizak Kristo Jainko Semearen Jaiotza ospatzeko *eredua* bertan egina ikusten du. Bestalde mitoen giza ametsak Kristogan betetzen direlakoa dago Eleizako Liturgian. Kristo da, beraz, askatasun “goiz eguzkia”. “*iO Oriens!*” deitzen dio jaiotzear den Kristori, beragan dakus ilunpetan dagozan herrien *argitzaile*. *Hori* delata, *Orontzaro* jaiaren egitura zaharra, aldeak alde, Kristori ere egotsi zezaioken.

Iruzki Saindua: “*O Iruzki Saindua*, eman zahuzu biziko eta hileko *argia*” dino J. Mª Satrustegik atsoen altxorretik Zudairen jasotako *erregu* batek³⁰. *Arratzaldean* (*h*)eriotzera doan *iruzkiaren erruki/urrikal* sentitzen da: “adios, *Iruzki gaxo*=*errukarri*. *Iruzki-eredua* herriak *orzargitik arratzera*, ots, jaiotzetik (*h*)eriotzera bizi zuen (*h*)erriak izadiko Jainko-sinboloekin.

Erio=(H)eriotz: Izen egitura hau *Eros(g)*, *eros(g)*, *eroi*, *erraldoi*, *ero*, *erogo*, *eroso*, *erori*, *eri*, *eroan*, *ortzi*, *eroiu*, *erosta*. *Iruski* Sainduak *erori* eta *ertua erosi* eta *arintu* egiten du *erio*, egunero bere zoriko egiten gaituela³¹, bera ere zenduen lurpeak

28 *El hombre y su dios*, 128-1129, DB n^a 26.

29 MALAISE, M., “HORUS”, DR., o. c., p. 768-769.

30 SATRÚSTEGUI, J.M^a; *Mitos y creencias*, o. c., p. 40-43.

31 MOTTE, A., “EROS (Grecia)”, DR., o. c., p. 544-54 5. Cf. Hortik ulergarriagoa da herriko esakera: “Requiescat in pace --Hemen sartu eta Burgosen *urten*”.

igaroz, egunero berbiztu bezala *ur̄teten* delako *orzargian*.

Hilobiaren buruan jarten diren (*h*)*arri* biribil, (*h*)*arrigizon* edo *irargia* iruzkiaren irudiak dira. Zendua, *harrizko irudian harritu*=liluratu, Osiris jainkoari gomendatzen zitzaion, haren *arteziak erosi zezan*. *Hortik* “zurtu” eta “*harritu*” esakerak. Nahiko zan *harrigizonari* kurutzea ezartea Osirisen *artezia* Kristoren graziaz truka ahal izan eta misteriozko *erresa* aldatzeko. *Raren* barkak *iragoan* (*h*)*arrapa* eta *aire*ra noiz *arintuko* itxaroten zan, “eta *horrela airean erasoak=harrapatuak=rapiemur*(*l*) izango gara”, Paulok (Tes 4, 17) Kristoren zoriko kristauen bizkundera aipatzen duen bezala. Mitoa beti *ere* aldian aldiko pentsamoldeari *erantzuteko* hizkuntza bizia eta fede eskola bai-da.

Hortu Santua: *Oru+tu*, *Horus=iruzkiak maite-orua* da, ots, baratz *horutua=iruzkitua>iruzkitsua*. *Horus* santua zenez, hilerriari “*Hortu santua*” deitzea (*h*)*ur* dago eta “*Iruzki Sainduaz=Done Santore*” sagaratzea bezala.

Ur goiena, ur barrena: *Urdiaingo Urteberriko Uraren erritua* da. Antxinatean eskatzen zena bera eskatzen du eresiak: “*Ur goiena, ur barrena/Urte* berri egun ona/Etxe honetan sar dedila/Pakearekin osasuna/*Urarekin* ondasuna”. *Erritua*ren bestelako ahozko *erregu-eresiak ere* ba dagoz, baina denak jarraitzen dute *aurreko erredua*: “*Ur goiena, ur barrena*”. *Ur* aipamen honetan hako (Has 1,7) goiko ta beheko *uren* banantze-goraintzia somatzea burubidezkoa da *hur*rean, baina Antxinako Sortalde *Hurbileko uraren erritoe*kin zubi egitea Thalamas Labandibar eta J. Mª Satrustegi ikerleen zuhurtzia izan da³¹. *Urte=uretza, urteera=urtea* hitzaren korapiloak berak *ere, urte* edo *uraldi* berriak egiten

31 SATRÚSTEGUI, J.M^a, *Mitos y creencias*, o. c, p. 40-43. Cf. THALAMAS LABANDIBAR, J., *Notas sobre cosmología vasca*, Bol. RSVAP, 1977, p. 76. Cf. *Ur* barrenen artean Hubur dago. “Ama Hubur” deitzen zaio Tiamati. (*Enuma Elish*, II, 19). Cf. *uber=burar*. Eleizak ez zuan ikusi, agian, paganokeriarik *errito* honetan Biblia (Has 1,6-7; Prov 3,19-20) berak eta kosmogonia hau, orduko kulturak emana bezala, onartu egiten duelako. Altzatzun “*Uronako Andre Mari*” ere ospatzen da.

dute *Urte Berria*, eta hagatik, *Urte Berria* jorituko duten *ur* berriak eskatzen dira, *ur* zaharrak *urtikiz*.

Errensuge/Ersuge: Nola deitu zezakion bestela *Ra* eroiaren sugeari, *Ra* jainkoak *arteziaz* egunero gainditzen zuen Apophis apotzarrari? *Erensugea* eta *Irainsubia* ere deitzen da. *Raren* genitiboak biak *ere*, *irain* edukinaren *arabera*. Apophisek *argintxioz* eta *arratzean arriskuan=riesgo* jartzen zuen *Raren* untzia³², berarekin batera izadiko *eredua=orden irauli-irrikaz*. Joanen Apokalipsiak *irudi* hau darabil jaiotzear dagoen *Erregearen aurka* jarki nahi duen *Ersugea* salatzean (Apok 7).

Aralarreko Mikel Enangerua=Arcángel Jainko-herriaren jagole dager profetarengan (Dan,7). Mikelek *Aralarreko* bakardadean Teodosio jauna *eraso* nahi duen lurpeko *Ersugea* azpiratzen du. Ez du, halare ezpataz *erasoten*, kurutzearen *eraginaz* baino, mito zaharra, kondaira berriaz, ain egoki *ere*, kristautzen delarik.

Ara/birao, erregu/erresuak: Egipton otoitzak=*oratione(l)* *arteziaz* *ere* laguntzen ziran. *Araoak* on egitekoak ziran, *biraoak*, madarikatzeko. "Gauza bat da *erregua* eta bestea *erresua*" esan ohi da. *Eregua* jainkoa txarmatzeko eta *artez=arteziaz*, beraz *erregua arin artetsi* ahal izateko da. *Hortarako* horoskopopak eta *irradakoak*, *errondak*, *rondó* biribilketak eta kalejirak zerbait eta norbaiten biran=*rededor haren amore=eros erosi, ardieste-ko*. *Irradakoak* *Ra* iruskiaren birak antzetzen ditu. Hagatik Osiris jainkoak *ere* inpernuko etsaigoaren *ardaila* bere *ardatzean* lotzen zuan, *Ra* iruzkiari *erasorik* egin ez zezaion. (Ikus 3^a. irudian). *Arriskutsua* zan, behin *arratzeraz* gero, etxeari *hiru bira* ematea, deabruren batek (*h*)*arrapa* zezaken halakoa ezustean.

32 GUILLEMETTE, A., "APOPHIS", DR., o. c., p. 112. Cf. Nut amak *Ra*, egunero *erditu* eta *irunzte*-uneak uztiatzen ditu *Errensugeak haren untzia erasotzeko*. (PFEISTER, P., NUT, *Ibidem*, p. 1293-1294). *Erditzeko harriskuak* ba dute Ainamendi inguruko *Erditse* (SORAZU, E. *Antropología y Religión en el País Vasco*, op., c., p. 90) jainkosakin zerikusirik eta baita *ere* Bizkaiko "Erdotzako Andre Mari" bi santutegiekin

Arbola=arbore(l) eta euretan *arte*, *aretz=roble*, *arce* eta hebraierazko *erez*, *armon*, *araba*, etab. jakinduriaren ezaugarri dira (Gen 2,9,17), zuhaitzak *eroriarren ere*, *errotik* kimu ber-riak sortzeko eta bizirik *irauteko* ahalmena duelako (Job 14,7), herri-nortasun eta *iraupenaren* kerizpea duelako. Egiptoko herrian *uri/iri* bakoitzak bere *arbola* sakratua zeukan. Israelek *ere*, herri-batzarrrak *arbola* pean egin zituan eta han *erabagiak har-tzen* (Ep 4,5), Mambreko *artearen* azpian Yahwek Abrahani “zure jatorriari emango diot lur hau” (Has 12,6) agindu zion. *Artzeniegako Artea*, edo Gernikako *Aretxa* beste (*h*)*aritz* edo *arte* askoren *eredu* dira Euskal Herrian. Herria batzartu, *araudia* eman, (*h*)*errigintza* antolatzeko *ardura* eta egitura Sorkalde *Hurbiletik* etorri zaigu nonbait Euskal Herrira ere. “*Arbola Santua*” deitzeak eta inoiz kurutzatu agertzeak ere (*h*)*erriarenganako* Jainkoaren betidani-ko *arreta* eta Hagazko *erabagia* adierazten du.

5.4. Euskal etnografia ILU arketipoaren arabera

Jainko arketipoetan azkenenaren oihartzuna argiago heldu zan guganaino, gaurdaino gorde ahal izan dugun, *Olentzaroren* piurari eta mezu-kantuari ezker. Baina gure irudimeneko piura ez-baikor horren ostean milaka askotako oroitzak gordetzen du euskarak. Mito hori harrigarria da hasieratik *heldueraraino*. Mitoak bere buru-bidean Kristoren agerpena aitatzen du aurretiaz.

Olentzaro=Nöel: Gainerako jainko arketipoak bezala *Iluk* ere bere aldia agertzen du. *Elohim(h)*=“jainkoen jainko”, gehientasuneko ZEIN/ZEREN kasoan dager Israelen, *olim(l)*=*lehen* ere bateratsu datoz antxinasuna adierazten. *Legezkoa* zan, *alegia*, hasierako *aldiak lau* jainko-*leinu alaenekin elekatzea=legere(l)*. Eta “*aldiak heldu zirenean...*”(Gal 4,4) jainkoen *laugarren laiako Olentzaro/Olentzero heldu* zaigu Jesusen Jaiotzaz *lokarria* egitera. “Aditu duanian, Jesus jaio dela...” *Ole! Iluri* egindako behingozko *olesa ezeze*, otoia da, (*h*)*el! Iole!* haren Seme giza-tuari *oleriak* edo *leloak* eta *noelak* abesteko *aldia* bai-zan.

Nöel(f) formak Anu+El jainko eredu biak baten hartzen ditu, *Noelak* deritse “Gabon kantei”. Emmanuel(h)/Manuel “Jainkoa hemen” deiturak ere bide beretik datoz, igarleak antxinakoen arketipoez deitzen bai-dio etortzeko zenari (Is 7,14.8,8).

Lotazil ere deitu izan zaio Egunberriari “Abendu” formaz kristautuaz landa. *Lotazilean* ospatzen bai-zan, hain zuzen, Horus aurraren jaiotza, *loto lorearen* ziletik³³ harrigarriro bezain *lilura-garriro* jaioa. *Lotoak* urpekoa du ama-ahiena eta ur gainekoa *lorea*, ahienetik *lorera*, zila bezalako *lokarriak* lotzen duela. Ur barrenak amatar urak dira, noski. *Lotoa latx* eta *laku lingirdatsuetan* ematen da, *Iluri lotu-lekuetan*, *alegia*. *Lilutu(s)* ezeze, *liluratu* dager Horusen jaiotza eta *Lotazil lilurapen* hatako beste *ele=logos(g) lekutua* da. Irudi bezala, ez dago, bestalde, Isaiasen hako “Jeseren muskila *loretuko* da” (Is 11,1) igarpenetik urrun.

Laratz=llar=lares(l), *Larunbata*: *Laratzak* beheko sua hesten eta babesten du. Hatarako erritoan, etxekandreak *laratza* jotzen du, sua autsaz estaltzeko darabilen palaz³⁴. *Laratzean elorria* ipinten zan kebidea *laminen liluratik* edo *ilungien* erasotik *lar-gatzeko=librar*. Erromatarrak azkenean *legeztatu* egin zuten *Laratz* jainkoenganako=“*dii lares*” *lehia*, errepublikan *legetik* kanpo utzi zutenarren³⁵. Herria *linburtzearren*, enperioak erlijio herrikoiak ere onartu egin zituan. Jainkook bere eguna izan zuten *Larunbatean*, ots, *Larium(l)+baitan*, Yahwek Sabbathu(a)/Sabbat(h) eguna duen bezala. “*Larium* baita”=“*Laratz*en baita”=bet(u), *hala* nola “Bet’El” baserriko temploa adierazteko. *Laratzak* zenbat eta jainko *ele* gehiago oratzen zuan, orduan eta *ahal larriagoa* zeukan. *Laratzak* auzian *lekuko* ziran: “*laratzak* eza-gutuko nor nolakoa den”, “*laratza* bezain segur”, “por estos *lares*” esakerek dinoen bezala.

33 MALAISE, M., “HORUS”, DR., o., c., p. 768-769. Cf. *ilutu, loto=Iluz liluratu-lorea. Lotoa* Nilo *latxean* ugari emoten zan”

34 SATRÚSTEGUI, J., M^a., *Mitos y creencias*, p. 92-94.

35 MESLIN, M. “LARES”, DR, o.c.,p. 980

Lamina=lamia: *Iluren latx, laku eta lezeetan ilalamiak/ilamiak/lamiak* egoten ei ziran, erdi neska, erdi arrain ziren sorkariak, tokizen askok zihurtatzen dutenez: *Laminoria, Lamiako, Laimizulo, Lamindano*, etab. Josketan eta egiteko *alkartzen* omen ziran eta gaztelu, zubi eta beste ardurazko eraikintzan gizakiei *laguntzen* omen zien. *Lajamu* eta *Lama-su(a)* ziran sortu zen *lehen* izakien bikotea. Euren zeregina, tenploak eta jauregiak zaintzea. *Lamma(s)*, aingeru zaindariak ziran eta *lamashtu(s)*, jeinu eme gaizkileek erdiberri eta jaioberriei erasoten zietenak³⁶.

Iletargi/ilargi=luna: Batzuren ustez, *iletargia* mendarteetan sartzen omen da, eguzkia=*elios(g)* ez bezala. *Iletargiak* bera gutxietsi zuen gizon bat baitu omen dauka, gizonak ote-sorta daroa bizkarrean. *Ilargi* amandrea, Nana(s) eta Sin(a) bezala jainkosa denez, andreen eskubide *alde* dagoke. Beste jainko nausiek zerrua eta eguzkia dauzkate euren arpegizat. *Iluk, aldiz, iletargiaren=luna* arpegi *aldakor* eta *liluragarria* hartzen du beretzat.

Iletargi egiturak *ileko* argia dino, ez *hiletakoa*. Nahiz erio/heriotz eredia zaharragoa izan, *il/hil/hilotz/hileta* nagusitu dira.

(H)labehar: "morir, touer(f), erio, (h)il" jainko arketipoez esanak dira, nahiz gizakiez esan. Aberee-piztien azkenaz "galdu, akabatu, kali" Ka giza eredia eredia erabilten da, gizakien haien biziaren gain eskubidea baileukan. Nor da adu=(h)*alabeharren* errudun? En*lil* jainkoa dager aduen arduradun.

Ahu, aul/ahul: "alû deabruak soinekoz bezala jantzi dik gorputza (...) *ahulezia lisatu* zait belauentara"³⁷. Gaizo mota honek ere nonbaiteko jatorria izan behar zuan.

Lukur: zerbaiten prestakizunaz dirua *lortzen* zutenei, nonbait ironiaz deitua, *lukurreri=lucru(l)* bera egiten bai-zuten *lukur(s)=lilitxoak* tenploan, euren prestakizunaz.

36 *Enuma elihš*, I,10 (N:del T.) Cf. LIMET, H., "DEMONIOLOGÍA (religión sumeria y acadia)", DR.,o.c.,p. 416-1417)

37 *Ludlul bel nemeqy*, II, 71-80, DB, n° 26-

5.5. Euskal etnografia KA arketipoaren arabera

Gizakia bere *ganoraz* mintza ahal izateko, bere *gizatasuna* jar-tzen du *kanontzat*. Horrela Iduzki/Iruzki jainko zena *Eki/Ekain*, *Eguzki* egin da, *eguna* eta *gaua*, *gaurko garaia gorde* eta bere *gisako egia* adieraz dezan. Beraz *Eguberri eki-garaia* eta *Gabon* misterio berriaren *gunea* deitu ziteken Jainko *gizatuaren* mezua zekarren hako Ononzaro/Olentzaro berria. *Igaro* zan, beraz, *Gentiltzaroa*, *gizakiaren ganorako*, *geure gisako Jainkoa*, *Kixmi=Kristo=gudu(s)=gantzutu=gaizkatzailea* jaio=*gennao(g)* delako. *Kixmi* eta *Kristo* *egituraz giza* arketipo berekoak dira; *gudu(s)=gantzutu*, *sagaratu*, adierazi nahi du; *gudu(s)* da ausaz, *gudari* hitzaren *guraso*. *Gudu=guerra=jarkipena*, eta horretara-ko *gudaria gantzuz* eta *krisma(g)-olioz gantzutzen* bai-zan.

Gau+on>Gabon. Anuren *gaua* bailitzan, beste *gauetatik* be-reizten da. *Gentiltzaroak* ba zituan *Gaueko*, *Gauargi* zeritsen *geinu gautiarrak*, *agian* izarren *gidaritza galdetzen* zutenen *hako euskal gentilaren gisakoak*. *Gizaotso* eta *Gaizkin* ere, non-bait, eurotarikoak ziran, erdi *gizaki*, erdi *geinu*. *Aker=cabrón* ere erdi abere, erdi deabru *agertzen* omen zan sorginen batzarrean.

Kutun=gutun=amuleto: Artezi-indarra zeukan ume txikiei idu-netik ezarten zitzaien *kutunak*. Indar hori azal dezaken jagolea utukku/udug(s) sumeriarra izan daiteke: "bere ondoan udug *geinu* ona ipini zuan *gordele=guardian*"³⁹ dino sumeriar jakinduriak eta "tun-kurrun-kutuna" gure kantak. *Kutunak* tukuz *egiten* zuten, *tutareak* erian ohi duen lana. Umeen azkeneko *gutunak* San Juanen Ebangelio hasiera zeukaten tolostu barruan: "In prin-cipio erat Deus eta Deus erat Verbum..." irakur ziteken="Hasi-eran ba zan Jainkoa eta Jainkoa Berbea zan".

"*Gar deo*" jainkori eskeini harriak *agertzen* dira *Akitania* eta *Ainamendiko* aztarnategiak lekuko. *Girra(a)*, suaren jainkoa zan *Akadian*, ona eta erabat *ikaragarria* zan *egitan*. Indar *garbitzai-*

39 *El hombre y su dios*, 128-129, DB., nº 26. Cf. *kutuna* "lantzana".

le araoetan, *gaitzetik gerizatzeko*, alegia. Sua/sugarra, *kaltegarri* izan daiteke. Hagatik euskal jakinduriako atsotitza: "Sua eta ura *gerritik* berakoa". Sua *ikuiluko* izurri eta *gaisoak garbitzeko* erabilia izan da *gure* artean.

Ugazaba, guraso: *Ugazaba/ugazabandre=kyrios/kyriotisa(g)*, *ugazaita/ugazama, guraso egiturak* arketipo berdina dute aurrizki. *Gugal(a)* edo "jainkoen landaretza *ugalatzen duena*"⁴⁰. Halakoxea da ama-*ugatzaren eginkizuna* da esnez=*galakto(g)* umea *ugaltatzen* duenean. *Guraso*<*curatu(l)* *egituratik* dator, umea *guraso* bien arazoa bai-da. Ba zan *Kura* jainkoa Sirian, edo *ekur(s)* "mendiko temploa" *kuryou/curio* gizarte-ardura *Grezian* eta Erroman. Hortik sortu da *cura*>*gura=querer, guri, gurari=querencia* eta *curitar/guritu=gordo/gorde/guardar*, etab.

Ekur>gorri: *Ekur(s)* "mendi tenploa". Hortik *ekuri=gorku, korta, gorde, guarir*, etab., *Egurmendi/Mendigorria* santutegia edo *Kornite* ospakizuneko atxuloa lekuko Serantesen. *Ekuru/ekuri* gero "eskuri/segura" osatu. Ohar *Zezengorri*, *ekurreko jagole* itzela. Hortik "gorriak ikusi", "kale *gorrian*" etab. esakerak.

Okuilu/Ikuilu: *Ekua(s)=oikou(g)="etxe/etzela"=egoitz=casa*. Atzizkiz *ilu/-la* xumegarriak dituzte. Abereentzako erainkintzak *cabaña=corte=korta=ikuilu* edo *koba, cobertizo, cava*, etab. *Ka* arketipoa daroe aurrizki. Berdin etxeko alderdi batzuk: *gela=cuarto, cocina, kadira, kuma=cuna, kamera, garage*, etab.

Ogasunetan=oikonomia(g)=economía: *gari, garagar, ogi*, etab. eta in-dustriagintzan: *goru, kotxea, kotoi=coats(ca)=coton, kota, galtzak gurpil, golde, gabi, kare=cal, egur, ikatz=carbón*, eta merkatuan: *giau=cultivar, kit/kitu, ekoiztu, kario, garesti...*

Gurdi=carro: Asmakizunen artean *gurdi=curru(l)* garrantzitsuenetarikoa da. Ra/Horus iruzkia arkan/barkan⁴¹ eta organ

40 Marduken izengotietarikoa. (*Enuma elish*, VII, 64)

41 Ohar orga/carro, cargar, correr, garraio. "Orgak" esaten da *kurpil* anitzduna delako. Cf. "ARCA" Dic.B, o. c., p. 140.

ibiltzen zan, Samash=*Eguzkia* bezala, Jilkias erregeak hari zal-diak eskeintzeraino, hatan ere (2Er 23,11). Orgato/*gurdi* dator, orga/*carro* bezala, arketipoen txanda itzulikatuz bakarrik.

Galarren, galar: *Ugoldeko galarrena* sortu zenean, "Nergalek zeru-makoko *ugatea* eten zuan"⁴². Nergal=Arragal=*Uggu=Ugae* infernuko jainkoa zan. *Nergal/galarren/galerna, galar=ikatz*. Giza arketipoa aurrizki ezarriz, jaoinkoei sor-sustantibo eginak.

5.6. Euskal etnografia BA arketipoaren arabera

Sumeria eta Egiptoko mitoak Euskal Herrian ere errepika izan dute. Sumeriakoak izadiko indarra eta jakinduria agertzen dute berere, Egitokoak arteziarena eta sikologiarena.

"*Ene ba!*"⁴³="Ene bada!", "Ea ba!" bezalako esakerak salatzen dute otoz-otoan. "Ene bada!" norbere nortasun mitoa "ene baita" norbera bizi den etxea=*bet(u)=bit(s)* adierazten ere *ba* dator.

Begizko: Egitiar esakerak dinonez "*bizia* kendu-asmo du *bere begian*"⁴⁴, *begian*=udjat(e) dakusala udigoa=odiu(l) eta gaitz egin asmoa. Hortik *begizkoa* deritson artezia.

Balbe=Erio: Izen *biok heriotzaren* nortasuna adierazten dute. Ilu/El/Allah jainkoei al/ahal/(h)el/(h)il indarrak egosten zaizkionez, haren *bitarteko=valido* eta *biloi apalena bezela* dager lurrean *Balbea*. Arketipoen arabera, *Baal* "jauna" den bezala, *Balbea, Baalen pekoa* da. *Al* formaren ezkorra *alke* den bezala.

Birao=bidana: *Arao/Birao* elkarren aurkakoak dira. Araoa gaitzak uxarazteko otoitza da. Jainko-araura taxaturiko hitzak, *berezkoa* du adierazten duen asmoa egiztatzeko indar. Araoa hitz

42 *Gilgames*, XI, 96-110, DB, n° 7. Cf. Versión babilónica antigua. Cf. Nergal=*Uggu/Ugae, ugolde/ugalde/ugalte, uguin, ugalau*.

43 *El diálogo desesperado con su ba*, 15, DB., n°26.

44 "ahularen zapaltzailea da, zure *bizia* desegiteko asmoa duen areriora: *bizia* kendu-asmo du *bere begian*. (*La Enseñanza de Amenemope*, VIII, 4, DB.10, (Nota del T.). Cf. "*begitan hartu*", *bekaitza*=ezin ikusia.

arautua da *beraz*. *Biraua*, ere arauaren artezia darabil, *baina*, asmo baldarrerako. *Birao*-jeinua, *biraoa* ahozkatu orduko jabetzen omen da aurkakoaz⁴⁵. *Berbearen* artezian sinisten zutenek uste zezaketen halakorik. *Hitzak* egin eta desegiteko indarra bai-dauka⁴⁶, jainko arketipoez eginda dagoenez gero. *Birao* geinua, *bide* onetik *bira* eginez, *bihurritu* egiten zan. *Bidana*/dana formak ere elkarren aurkakoak dira, dena ta ez dena adierazteko.

...*Apophis/apoa*: Hala zeritson Egipton Raren sugeari=Eren-sugeari. Ra jainkoak Ureus izeneko sugeñoa zeraman *bekokian Apophis apotxarraren* amarruak *begizkoz* salatu eta eraso zitzan. Hagatik “egoki da Ureus onartzea eta *Apophisi* txu egitea” dino egitiar jakiteak⁴⁷. Gure umetzaroan ere ezaguna izan dugu *apo* edo suge hilaren ondotik igarotean, txu egitea. *Apo/apotzar/apotxar* hitzak iraingarriak izan dira gure artean eta nekez azal diteke iguin hori egitiarren *pentzakera* kontuan izan ezik.

Basajaun, izenak dinonez, “*basoaren jabe*” eta “*basoaren babesle*” zan. *Basoa*, *berez*, edo jakinduria zaharraren arauz, jainkoen sorkaria denez, haren zaindaria ere jainko-izakera eta ahalen *partekide* zan. *Basajaun batzuetan* lagun *abegikor* eta *bestetan* etsai *beldurgarri* omen zan⁴⁸. “*Don Bildur*”=“*Bildur Jaunaren*” mitoa ere ezaguna izan zan Errioxan. Mitook elkarrenak izatea ere *ba* diteke. *Basajaunek*, *berriz*, *ba* zuen Sumerian *Humbaba* izeneko beste *basajaun* bat. *Bata* eta *bestea bateratsu* datoz *funtsean*, nahiz arketipok atzekoz aurrera josiak euki *Humbabak*, arazoa ere *berdina* zuten. Gilgames eta Enkiduk, *Humbabaren basoan* egurra egitekotan, jabea erailtea erabagi zuten.

“*Humbaba* jainkoa zen, argia sortu aurretik (...) Haren *begirakunea bildugarria* zan” (...)”*Behin borrokaraz* gero, haren jainko-

45 BARANDIARAN, J.M., *Diccionario de la Mitología Vasca*, o.c., p. 55.

46 *Enuma elish*, IV, 6-9

47 *La Enseñana de Amēnemope*, X, 20, DB., n^o10. Cf. “(s)apoak eta sugeak erre” esaten da Doniene kantuan ere.

48 SATRÚSTEGUI, J. M^a, *Mitos y creencias*, o. c., p.140. Cf. SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o. c., p. 264-265.

lama desagertu egingo da"⁴⁹. (*baztardoak* geureak)

Humbaba hil zutenean haren *basoko* izaien eta eretzen urruma entzun ei zan lau leguan. *Beste batzuren* ustez, *Humbabaren burruka* ez omen da eten oraindino. Niniven kontatzen zutenez, *Humbabak* jainkoaren zigorra agindu omen zien *bere* arerioei, hala gertatu *bai*-zen⁵⁰. *Humbabak* eta *Basajaunek*, *bestalde*, ozeanean *abotz bildurgarria* zuten *biek* ere, ile luzea eta oin *bata*, zuhaitzarena *bezala*, *borobilki* eratua. Sumerian Gilgamesek eta Enkiduk egina egundaino egin da Irati aldean, suhaitzak eraso eta *ibain behera* eraman, ots, *basoa* murriztu. Egoki zen *Basajaun bezelako* geinuren *batek* Iratiko *basoen* zaindaritzan *bularra* ematea. *Basajaunaren* ondoan, haren emazte *Basandere* ere aipatua izan da gure artean. Gizakia, ekologista izan ezpalitz, ez zuan halako mitorik asmatu ere eginko. *Ba* daki, nonbait, izadiaren ederra ahienatuaz *batera*, kosmoko jakinduria desagertzeko arriskua legokena eta gizarteko jakinduria hutsak gizakia erratura eraman lezakena.

Basakoipetsu: Haratuzte=carnaval euskaratua baino deiera zaharragoa da. Zelanbait menditar edo egorkuetako jainkoekin topo egin nahi izan zuan oitura honek, harekin bakezko jataldia egitekotan. Horietako topaketa dirudi Kornites Santzurtzikoak.

Patuak, pamerialak: *Patuak*>*Fatum/Fata(l)*>*Hados/as*. Euskal *Patu* geinua Erroman eta erromanzeetan agertzen dena *baino* urrunduago dirudi, haren *sexoaz* ez *bai*-da arduratzen eta aurrizki-arketipotik hurrago *bai*-dago. Haren aurretikoak, jainko eredukoak, alegia, "Adu/Adur" ere ezagunak ditu. *Addu/(H)ad-dad/Adar(a)*⁵¹ izenak agertzen dira Akadian, *Odoi/(H)odei* formen ereduko eta eginkizuneko dira. Izan ere, *hodeiaren* zartadak eta ezusteko gaitzak Adu jainkoen edo *Patu* geinuen eragintzat haritzen ziran. Lan harrigarriak egiteko laguntza ere ba omen ziran,

49. *Gilgames*, V,II, 3-4.11

50. *Ibidem*, p. 35. (N. del T)

51. "HADAD", Dic,B., o.c., p. 707-08.

*pamerialek bezala*⁵². “Pamerialak ditu” esakera egokia da. Bizien begietan, bilobenetan adibidez, atton-amonen argiak eta begirakunak antzematea atsegina izan daiteke, asaben lilura gogarazten dutelako. Besterik litzake zenduen arimak bizien begietatik begiraka ezeze, arima erratu⁵³ edo haren alboko lagun=compañ(ga) sumakera edo *begitantzinoa*.

Pachucho: Norbait gaisorik makal dagonean *pachucho* dagola esan ohi da, baina hitz hau nondiko den ostaz asmatuko du Etimologien *Hiztegiak*. Halakoei Sumeriako ainaninoen zerrenda begiratzea ondo etorriko zaie. Han aurkituko dute *Pazuzu* giza-kien gaiso eragiletariko deabruzkoa⁵⁴. Hortik *pato*so ere *Patuak*=*pairuak*=*pathos(g)* jotako *pairuduna* alegia.

Abelgorri=*Beigorri*: Geinuok “Idittuen” lehengusuak dira eta haiei *bezala* iduzkiaren lezak eta kobak, ots, *ekur*=jainkoen tenploak zaintzeko arazoa egozten zaie, iduzkiak ezelako kalte edo *begirale* gabe mendi birako zuluneak igaro ahal zitzan. Hala Mari Yonagorrik zaintzen omen zuan Anie mendiko bere koba. *Ekuri*>*gorri* etorri da, *Egurmendi*>*Mendigorria* bezala. Yonagorri=*Dona*+*kuria*+Kobako Dama/Arpeko Saindua bestelaz deitua.

“*Berbako gizona*”: Aramear jakinduriak *berbazko* kulturari be-rea ematen zion: “Baina itunbenak betetzen badituzue eta hik dinok: ”Hemen *berbako gizona* zegok”⁵⁵. Ahoz-ahozko kultura landu zutenek hitzari ematen zioten garrantzia. Hagatik, “eman-dako *berbea* sor da” dino *beste* euskal esakera *batek* ere.

Pilota: *Pikota* jokua eskurik esku, gora eta beheara *botaka*=*balon(g)*, eguzkiaren gora eta *beherako* ariketak eta *borobiltasuna* analogizatzen du. Ilutu>iluso/elios/sole dator eta *ba-* aurrizki

52 BARANDIARÁN, J.M., *Diccionario de la Mitología Vasca*, o.c., p.200.

53 ETNIKER EUSKALERRIA, *Ritos funerarios en Vasconia*, o.c., p.98.

54 LIMET, J., “DEMONIOLOGÍA (religión sumeria y acadia)”, DR, o.c., p. 416-417

55 *Los tratados de Sfiré*, I, DB, nº 23, p. 80.

duela, berriz, >pilota dator “beheko edo, analogiaren puruz, norbere baitako eguzkia” bailitzan.

5.7. Euskal etnografia SHE arketipoaren arabera

Eskuarak She ereduari sor dio bere bereiztasunik handiena, bera izentatzean eta eskual etxeari xeguna ezarten bai-dio. Gure hitz-erroez eskuarari galdetzean, mitoazterketa izan dugu gogotan, eta erantzun fidagarririk etxaroten=spero(l) dugu.

Xaon/jaun, Xainko/Jainko: She ereduari ezker, An>Sam, Anu>xaon/jaun⁵⁶ en(s)>Sem(e)/sen/seny(ca), sene(l)>seniore/señor, bihurtu da. Euskal sendian ere Anu/ sanu(l)=sano, Iño>seinu/sino=signu(l), sinu(l)=seno, sin, zin, año>señá, eñe>esne, nini>sein, “me/eme”>seme, sema(g)=señal, semeios(g)=semejante, Ra>zar/zahar, Inko>Xainko/Jainko. Anttu>Shansho>zantzu/santu/santo, Ada>aizta, Ba/aba(ara) xabe/jabe=chef(f)=jefe, aizpa, abel>chaval/chavala, sabel, narea>senar. She jatorri-eredua atzizki dela, berriz, An>antz=antzi=ansia, eme>emazte, atata/aita>aitaxe, ama>amaxe, anaie>anaixe, Euskararen aurreneko (h)azkunde-iraultza izan zan eta nonbait giza jakinduriaren garapen aldia Neolitosko mediterranean kulturaturan.

Shamshu(a)=Sancho: Baskoniako dukeen (s.VIII) eta Nafarroan Eskalerriko erregeen izena (s.X), Santxomendi/Sansomendi santutegi eta guzti, Eneko, Aritza erregearena Aritzmendin edo Tota, Tosse erregearena Montosan, Xainko ez zen beste jainko zahar ereduakin lotu-nahia-edo adierazten du.

Shamas/Zamari: Ra(e)=iruzkia organ bezala, Shamas(a)=eguzkia zamarian ibiltzen zan zeruetan. Shamash ibiltarien, zamarien eta mezularien gidari zan⁵⁷. Judako erregeek zaldiak=zamariak eta gurdiak eskeintzen zizkioten Shamashi. (2Er 23,11).

Shedu, xede: Shedu geinuak tenploen eta palazioen etxezainak

56 “K.a. XX gizaldian Yaum izen edo izengoitiko jainkoak egon ziran Akadian. (“YAHVÉH,IV-Antigüedad”, Dic.B., o.c. p. 2055-2056)

ziran, *etxetuak/etxekotuak*-edo *bailiran*⁵⁸. *Shedu(a)*⁵⁹ aingeru ja-gole dager. *Xede, xedatu, xedetsu* edukinak hor dute nonbait sor-gua eginkizunetik hitzera. Ofizioz egonean *sede>xedatu* dator-ke, *zela>zelatu* bezala, biek ere *zaintzari* emanak.

Aizkora=securi(l), zekor: *She* ereduko hitzetan *eztabaidatu-ena aizkora* da. *Zenbait* hizkuntzalarik *aitz+gora* aglutinatzetik datorrelakoa aipatu dute. Norbaitek, hori dela-ta, "Harri Haroko hizkuntza" deitu zion *eskarari*. *Aizkorak* oinastarriaren aurkako artezia zeukan antxina, ausaz, oinastarriak bezala, *aizkorak*, harriaren kontra joaz, txispak urtikatzen dituelako. Hagatik *aizkorea* borda aurrean ahoz gora *jartzen* zan, oinastarria *jausiala*, bertan moztu eta ler zezan. Ekaitzaren (*h*)*aizeari*, berere haren ostots eta oinastarriari, *Ishkur(s)* deritso sumerieraz eta Hodeiaren gainean lauoinkatzen zuen "Zeruko Zekorra" zan, jainko indarraren adigarria⁶⁰. *Ishkur* izan diteke *aixkora/aizkora=securi(l)=segur* egituren ezeze, *zekor* hitzaren aurretikoa eta *eskuria<etxa+kuria etxea* edo *etxeak* guritzen/gordetzen zuena. Hitzaren egiturak ezeze, elkarren kontrako *zioak* lotzen ditu, *etxeari* halako *segurtasuna=ziurtasuna* emanaz. *Santutegietan Eskuriamendi, Azkorrimendi/Aizkorrimendi* dagerz.

Esku, eskubide: *esku/eski/sc/sch/x* egiturak agertzen dira *eskola, schola, skire(l)=xakin, noscere(l)*, jakinduria sailean eta *eskar=kharis(g), sachara(l), sacra, sekretu=segeretu* jainkoegazko erritoan. *Xainko* hitzak berak ere giza arketipo biok Ino eredu *jainkotiarrarekin* batzen ditu. Erritoetako *eskarietan esku* biak *jasotzen* dira: *eskui/ezkerrak*. *Eskuak eskubideak*, ots, zor dena *eskatzen* dio *gizarteari, ezkerrak, ostera, zor ez dena, eskar/es-*

57 *Himno a Shamash*, 65-73; 130-140. Cf. *zama, zamarikatu*.

58 *Enuma elish*, I, 10. (N.del T.)

59 LIMET, J., "DEMONIOLOGÍA (religión sumeria y acadia)", DR., o. c., p. 416-117

60 *Ishkur*, Hodei jainkoa Sumerian. (LIMET, H., "ISHKUR (religión sumeria)", DR., o., c., p. 868) Cf. *Eskuriamendi/Monsegur, Eskuria/Segura* tokizenak eta *aizkora/securi(l)=segur, ziur izenak* lekuko.

kerra=mesedea, *eskatzen* dio Jainkoari.

Eskanuan exeritzen zen *eskudunak zigor* eta *eskarmentatu* zezaken *ezbidez zebilana* eta *saritu zuzena*. Inor auziratzeko *zinezko* aitorra eman behar zan, hatarako *sino=signu(l) ezaguna*, *zeinu berezia* emanaz, *zintzo* eta *sinistagarria* zenetz *jakiteko*. *Zintzoa askatu* eta *jaregin* geldituko zan. *Esku* ereduena goraintzia *eskundu*, *ezkondu* egituretan gordetzen da *securu*, *segur*, *zihur*, *ezkuta=escudarse*, *eskutu=escudo*, *eskatu*, *escuchar* formetan bezala. *Eskundu*=alcanzar den beste da *ezkondu*=casar. Hortik gaztelaniazko “pedir la mano” edo casar/cazar formen artezia ere. Izan ere, egituraz *eskara/eskuerak* eta gaztelaniak ez dituzte ordena berean *jartzen* Ka/She giza ereduok. *Ezku*, *azkurriatu*, *azkortu*, *eskatimatu=escatimar* arazoa *etxe+ekua(s)*> *esku/eska* edo *ekua(s)+etxa*> casa taxutu zirenetik dator, *Eskual* Herrian *etxe* ereduak *txit jaio* eta *txairo jaurritzen* zuan.

(H)azkuntza, azaiera: *Sendia*, bertaxutu ondoren, *seintxoena azaiera=(h)ezkera=hezkuntza* eta *eskola=skhole(g)* dator. Hiztegiaren berrikuntzak *jainkoen* mundua eta gizarteko arazoak bereizi nahi zituen. Gizakien hutsak ez zitzaien egotzi behar *jainkoei*, *gizakia* bere burutapen eta ekintzen erantzule izan behar bai-zuen. Arketipoen pedagogia nausitzen zan: *gizakiak* *gizakiez* *gizakiro* bere gida eta gisa bailitzan. Harrezkero ino>*esan* da, *ñau>xan*, *beza/(h)ezi*, *bezatu/avezar>(h)ezitu* bereizten dira, *beretu>beresi=separar/berezi=excoger*. Giza ahalmenak *izen-tatzen* dira: *sen*, *seny(ca)*, *sentsu*, *sensu(l)*, *zentzu*, *sentido*, *jeinu*, haren jarkerak: *esaneke*, *zindo*, *zintzo*, *sensato*, haren *jeinhatzea=janaritzea* ikasten=*estudiar*, *sanoa=sana* izan zedin: *jan=jamar*, *jeinhatu=saginhatu(l)=sainar*. *Eskepean*-edo *eskola* antolatuta behar zan *seintxoek xakinduria/jakinduriaz=sabiduría jantzi* zitezten. *Jakinduariaren* *eskolak* *She+Ka=etxe+ekua(s)*, itzuleztara “egoitz=casa”, eredu eta giza arketipo biak bateratsu: *ekitera dakarz*, *(h)asieratik Zikurat*, *Esagil* sumeriar eta *Saqqara*, *Gizah* egitiar *santutegiek* adierazten duten bezala.

Eskudantza, Sagardantza: *Eskudantza* gizarte berriko dantzak dirudie, *ezkongai*ek *eskutik* oratu herriko plazan elkarren ezau-pidea egiteko asmoz. *Sägara*>*sagar dantza* mutilena eta neskena bereizten da, *ezkongaiak* bizitza berrian *sagaratzeko* alegia⁶¹.

Azaga, azantzile: *Azaga*=*zaga* gizakiaren *azkenak*, “*azken orduak*” adierazten dator. Sumeriar jakiteak dinonez: “*Azag* gaitzak, zelatan bere hegoak zabaltzen dituenak, itzal adinako bihurtu zuan”⁶². *Asakku* zeritson deabrua ere ba dager: *Asakkuk* inguratu eta, *eztalakoan*, buruan erasoten zuan⁶³. *Azantzile* ere gaueko burukominen sortzaileetarikoa da.

Zarrapo/sarrapu: *Sarrabu* gaizkina ere *ezagutua* izan zan Sumerian. “Akrostikoak” dionez: “Jainkoak ez dio *Sarrabu* deabruari bidea eragozten”⁶⁴. Nondik datorke *zarrapo/sarrapu* hitza? *Satan*=deabrua *atzaskol* handidun idurikatzen zan eta, beraz, *sarradak*, *sarrapuak*, *sarraskiak* egiteko gei aparta zan.

Zezengorri: Abelgorri eta Idittuen errepika *She* arketipo-ereduan. *Zekor* egituraz *esana* ere hurretik doakio.

Etxa-bira, chápiro: Magiazko artezietan bat *sahiru(s)*⁶⁵ zan Sumerian eta *zerbaiten* edo *norbaiten* inguru birak egitean zezan. Harriskutsua zan, hagatik, iluntzean *etxeari* hiru bira ematea. Deabruak/*etsaiak*=*chápiro*=*chapino(it)* *ezustean* oratu ta eraman zezaken ausartoa. *Xapi*=*zape*, beraz, *etsaiari*.

61 *Sagara*>*sagar dantza*, *ezkontza* bizimodu berrirako biren *sagaratzea* bai-da. *Sagar*-kantik maite alegiak dira(Kant 8,5): “nork kantatuko ote du soinutxu hori/Norentzako izango ote da txoritxu hori?” dinonean, edo “Mantelina buruko, erreala bolsako, zarra baino gaztea obe du besoko” abesten duenean, maite aukera adierazten da. Ezti>eztegu dator eta *sargar* eztitua *sachra(l)*

62 *El hombre y su dios*, 124, DB. n° 26. *Azaga* egituraz aurreko arketipoaren ukapena da, *asa/atsa* “aliento”+ka>*azaga* “sin aliento”. *Asakku*, Utukku bezala, *azagaren* jainua da. Cf. K. Mitxelenak *azaga* hitzaren arabismoaz *eztabaidatzen* du. (*Sobre el pasado de la lengua vasca*, o. c., p. 127-130)

63 LIMET, J., “DEMONIOLOGÍA (religión sumeria y acadia), DR, o. c., p. 416-417

64 *El Diálogo acróstico*, XXIII, 244, DB., n^o26.

65 VIDAL, J., “MAGIA Y TÉCNICA”, DR., O.C., P. 1061-1062.

ONDORENA

Etnografiak historiaurreko ohiturak eta ekintzak kontatzen dizkigu. Kontakizunok, naiz ilun eta ekintzak fosil lez gelditzen diren, inguru herriekiko eta antxinako Sortalde Hurbileko kultura historikoarekin eta mito-erritoekin lokarriren bat izan ditzakete.

Euskara, ohitura zaharron eta mitoen garaikoa denez, bere egituretan du errito eta ekintza askoren oroitza, gure historiaurreko interprete txairo eta azkarrena egiten delarik. Euskal Etnografia eta euskara, materia eta forma bezala, elkarren eskutik doaz, batak bestearen aitor egiten duela.

Euskararen oroitza Paleontologiarik bikainena, azkarrena eta zihurrena da antxinako jainkogai eta gizakien arloko azterbideetan, euskal kulturaren *adn* bezala delako bera, gainerako hezur, heltzeki, urrezko aztarrenen edo harriaren eratu artearen gainetik.

Antxinako errito batzuk, legez edo legetik at, guardaino iraun dute, ohiturazko lege="usos y costumbres" deritsaien eskubideak bezala. Eskuerak berak ere, eskubideotariko bat bezala, mito bizi eta mitoak aztertzeke gei iraun du euskaldunen ahotan.

Urtemugetako eta heriotzeko erritoak Sumeria eta Egiptetik honaino etorri ziren eta euren jainko nagusien izenaz gogoratzen dira kristautasunaz gero ere, kristautasuna ez bai zan etorri lege zaharra ezabatzeraz, haren eskakizunak argitu eta muinez osatzeraz baino eta, beraz, izen zaharrak edukin berriaz ornitzera.

Israelgo Biblia-kontakizunetan ere Sumeria, Egipto eta beste inguruko kultura isladatzen da. Mitoen eskakizuna herri guztien eskakizuna denez gero, kristautasuna, kristauen arabera, eskakizun guztioi behin betiko erantzuna ematera dator.

Erritoek fedea baino iraupen handiagoa dute berez, fedea eguneroko bakoitzaren aukera eta Jainkoagazko ituna bai-da eta ohiturak, osteraz, hiletako erritoak bezala, maiz gizarteko betebeharrak, batak bihotzetik bezala garoaz, besteak besotik.

VI. EUSKARA ETA JAINKO OROITZA

6.1. Euskara eta Jainko oroitza AN ereduaren arabera

Gizakia, berez Jainko *antze=imago* izanik, haren *antzeko* iza-tera deitua dago eta, azken baten, Jainkoarekin elkartzera, H. Lubac teologoarenen gardiz. *Antzekotasun* prozesu honetan edo ezkontzako batasun *mistikoan* sartu ahal izateko, Kristo pertsonaren iragarpena da Jainko bakar-bizi-benetakoak gizakiari eman dion agirizko baldintza. *Antzeran oinarritu*, Kristau *mistikak* osoro asetu eta *antzaldatu* du giza gogoaren berezko *mistika* (hierogamia), itxaron edo irrika lezakean baino areago betetzen duela helburuaz eta hatarako behar eta beretik ezin lortu, ez irudikatu izan zuen bitartekoaz. Kristau *mistikak* ez du *nortasunik* urtutzen, ezpaere, askatasunez elkartzen da, Jainko izatea eta giza *nortasuna* bereziz. Hagatik kristau *mistika* beti ere espirituzko eskontza sinboloaren zale izan da¹.

Gizakia *Anuren une/mun/muin*, *Anuren antzeko* da², haren *ume/men(i)* beraz, *Anuren oinorde*. Gizakia *Anuren antze* den beste, bere *Inkoaz antzia* du. *Anugazko umeen antzak nabastarre (h)andia* sortzen du eta *Anuganako antzia=ansia=anhe-lo=añorantza* eta *ametsa larriagotzen* du (Job 14,14-16), *Anuren aintzak amoratzen* eta *amorratzen* (Sir 51,17), *Anuri inoka* eta *oinonka* eta *aienez* deitzeraino. *Anugazko nabastarreak* sortu zuan *maite* hizkuntza: *nai*, *naditu(s)*, *nahitu*, *maite*, *maitatu=amare(l)*, *Anuk*, *Inana* alabaren *manuz*, *amei* eta *emaztekiei eman* zien *magalaz* eta *menaz*. *Anu*, *Inana* alabaren *antzo*, *maitasun Inkoa* da, beraz. *Anuk*, *amaren mantuko mendelak umea antzo*, *babesten=ampara* du lurra eta halatsu *Andre Mariaren*

1 LUBAC, H., "EL MISTERIO DEL HOMBRE"-7. La inagotable novedad del misterio cristiano y la realidad del fondo místico humano". DR., o.c., p. 1031.

2 "Anuren uneko bailitzan, ain handi bai-da bere indarra" (*Gilgamés*. I.III, 4ss, 72-79,83-90,92-97,514-515) Cf. gizon, gune(g)=emakume, kune,

mantua, Anuren makoa antzo, margoz anila=añil da. An/Anu Inkoa izan zan euskaldunek antzeman zuten lehen anjera edo oratu zuten ansa goitiarra. Anurekin ani-ani ibili=ambulare(l) da, umetzaroan amaren edo inudearen=aña eskutik antzo, "ama!" duela ahotan mintso, Anu/Ino izan da euskaldunak antxi eta jantzi izan duen antxitiko ainaina, "enei!" amaren miragarritzko mintzaera, eña, mun eta musu, umearen lehen nahia eta anhoa. Amak umea eta niniak ama nahitu duen bezala, hala Inko maitale gizakia ospatu du An/Inkoagazko nabastarrea. Nazatik "de nacimiento" du amagazkoa, antzematetik Anugazkoa. Amaren minduriak, "enei!" aieneka mintzo ziran, mina ere mihinez mintzatzen bai-da eta nahigabea minki, inoiz, amorrua erakusteraino=mostrar negartzen. Anugazko lotura hori zalatzen du Ononzaroz eta Inotez beragazko enei!, ainiü! inoka eta oionka, euskararen oroitzak antxinatik (h)onaino, milakadetan zehar An/Anu/Ino/Inko/Jainko egitura gorde ahal izan duela.

Beste herriek ere Sortaldetik Sartaldera Anum.zaru(s)=Ononzaroz, Anuren azarao, Aion(g) garaia, "Anuren naza" ospatzen zuten. Profetak=nabi(a), ainubian edo inularrean nabaritzen zuelarik: "Inotsi, zeruok, engoitik -inotson- gueneko inontzia antzo, inontz egin, lainook=nube, aintza" (Is 45,8). Profetak "onu (h)andiko angerua" mezutzen du Mesiaren mendea eta Anuren mandatu=misiva ematen, Anuren mana=anuencia=nuere(l) eta mena. Gizakia Anuren makopean makurtzen zan eta haren menean mendutzen, haren onua entzun nahirik, haren maitasunaz, amorioaz eta mardoaz unkitzen, eta haren menduaz antutzen zan, Anuren untza/untsa eta maina=maña onartuz, Anuren nagusitzari men egiten zion.

Anuren menduak emendio (h)andia eman dio man deritzaion gizakiari, beste animalien artean aintu eta bere endako nor=ente egin duelako. "Anuren una bezala, itzalgarría danaren indarra"²

2 Gilgamesh, I, III, 4ss, ANET, 72-79,83,-90,92-97,514-515

errepikatzen da *Enkiduz* arriduraz. Ulergarria da *handik* hara, kristaua Kristogan zero *oinoderko* aitortzea. *Anuren* nagusitza dager, aurrizki edo atzizki, gehiengoa adierazteko, *en-/en/-in/-im(u)* mitemaz eta *analogiaz* argi markatzean: *en(s)*="guen", *en-done*, *enangeru*, *santuen*, *ederren*, *alym(u)*=*alaen*, etab. *Anuren* gurasotasuna adierazten dute *NOIN/NOREN* genitiboak: *-en/-in, -an*, *amaen*, *amain*, *aman*, *amen*, etab., *NON/NOIZ* *une/mende-en* atzizkiak bezala, eta *ain*, *aina*, etab. konparaketetan.

Izadiko agerpenetan=*manifestaciones* *An/Anuren* zerua da (*h*)*andiena*=*maximu(l)* eta *bakarra*=*monos(g)*=*uno*. *Amon* jainkoaren *inoak* dinonez: "zeu izan zinan lehengoa *antxinatean*". *Antxinakoengandik entzuna memoratzen*=*menmini(l)* da *Ainomendi*: "*Ainomendi* zeruraino heltzen da, baina *Anu* bera *mendia* baino gorago dago. *Non?* *Noraino?* "*Ñño!=Año!*" *Inork* *inoiz ino*=*mintzatu* ez lezakena. *Anuk* *Ainumendin iminten omen* ditu bere *oinak*, *inok inoiz menperatu* ez dituen *muinoan*". *Nork* *miazka* litzazken haren *oinen oinatzak!* *Anu* den *ona!* *Anuren onaroa* eta *onurea!* "*Oña-oña*". "*Enei!* *Ainü!*" *Anu* da gure *inude*, harena *ñau-ñau maukatzen* dugun *anho*a eta *murtxatzen*=*mamar* dugun *eña*, *mama*, *ainitz*=*mucho*=*inobre*=*muy* (*h*)*unki*.

Onean ongi eta *nahigabe*an *neke* eta *min*. *Nork* *inkoniatzen* gaitu bestela? *Nondik* dator *mina*=*mal?* *Nondik* *encono/enconía?* *Anunnaku*=*ainaninoak*³ ziran *oinaze emaleak* eta *neketan* eta *neccare(l)*=hil zegiketenak. Heriotzean=*morte(l)* orduan, *aienak*, *aienen/auen*en eta *ainenak*, *inannia(l)*, *ainenekoak*, *ainenka/oinonka* ebazten zuten *Inogazko muxina*, *umeak amagazkoa antzo*, ezin *unetsiz*, *Inko* adizkidearen=*amicu(l)*=*amigo* *madarikapena*. *Mindurika* eta *aiena*, kultura baten *umetzaroko negarra* bezala, *sumeriarren sormeneko*a da:

"*Ene Inko* zure aurpean (...) *aienez mintso nahi nuke* (...) eta *ene* bideko *minkatza negartu*"⁴. (bartzardoak geureak)

3 LIMET, H. "DEMONIOLOGÍA (religión sumeria y acadia)", DR.o.c.,p. 416-417.

4 *El hombre y su dios*, 56-58, nº 26

10ⁿ eskema: Maite onomastika Dextxeparegan eta Kantikan

MAITE ONOMASTIKAREN MITOANALISIA ARKETIPOEN ARABERA (Etxepare versus Kantika)						
		jainko arketipoak		giza arketipoak		
AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
tipoa	ama/nai/madre	atta, aton	alaba	*aba/padre	ugazaba	seme (1), sein
eine, emazte	uxor	errain		women/femina	gune,*kalla	txandre/fabe
andre/muller	doña/don, dama arje	ar/era/wra	él/ella	*ba'al/varón	kiriou, casada	ezkondu/esposa/o
man/mis, no, ni	tu/tto/zu/su	ar/era/wra	él/ella	biloi/filiu, bera	gizon, ego, gu	señor/a, se/je/txe
anaia, neba	toto, sorore	aur/orro		*bar, frater	korai, gazte	aizta/aizpa
amigo, moza	adizkide	aurride	lagun(almah)	(virgen)	compañero	senar, chaval, chica
maratz, maja	totila/eder	aratz	linda	bella/polit	graciosa, caro/a	jentil/speciosa
(+ naddru)	nahitu dona(donado)	ramera	lilitto	(oblatu)puo/a	coima	(serora) satzu
+ María	*Sulamita					(serora) satzu
aditza nahi	tunlikatu	+ra' mu	love	vollo	agapote/cupio	estimado
jasana maite	autu	*ra'ayah	electa	bildu, fileo	quaero/gura	selecta
amada/amante	*dod, dotore	irrika, eroo	laztan	patos	querida, caridad	(charmant)
nairu/novio	(atontado/a)	(erotu)	(hilaratu)	(passu)	kutun/cariño	(txarmatu)
min/neke/enoia	dolore/dolu	rigor, irritu	laido	pena	gaitz, queja	samin
mindu	zoratu	(arrobar)	limurtu	(ebatsi)pasmar	(camelar)	charmant
antsi/nahia	*tesuqa/deseo	ardura	lid	voluntad	gogo	espe
indazu	otoi	ruego	el	petición	galda	eskari
mana	dicha	(eirene)	alegría	(bake)poz, placer	gusto	atsegin(*shalom)
anhelo	zori/dosta(zoro)	(ero)	loka(loco)	felicidad	gozo	satisfación
amets	sueño		lausengu	halago		
amore, amoros	tuku	Eros, ardor	lera	pasión/*ahab	Cupido, gurari	celo/jelosia
* mishreth, nupcias				boda/*hanuna	casorio	eztai/eztegu
Muerte, matar	touer	ediraru, Erio, erori	il, laedo	Balbe, herir	acabar/galdu	extinguir

(1) Baltzean Dextxeparegan hiztegia. * hebetkera ta aramaiera. + sumeriera eta egipitiera. *kusiban* izenordeak

Kultura berari jarraiki, Job *mantsoaren mentuak nekez miazkatzen* zituan *minaren zioak=motivo. Ainenak* dinoez:

“batzuk *ongian* bizi dira, *inkoengandik* ate (...) *nik* uztarria bezala eramana, dut *onura* gabeko *morrontza*; baina *inkoak ongia* barik, urribizia=*miseria manatu* zuen (...) *Nere inkoren gurtza=mena nardatu nahi* dut”⁴. (baztardoak geureak)

An/Ino enoiuz/enojuz dager, *Inana ainenetan, Enlil* adu hilgariaren eta *umeen* ararteko eta *mintsuen* eredu=*modelo* bailitzan:

“*An, inkoen unaiari aiena* itzuli *nahi* diot. *An-en mintso aintzatsua nork malmuzkatu* du *mintzo hori*”⁵. (baztardoak geureak)

Nekatuak ama eta arrebak hartzen ditu *Inkoaren* ararteko *aientetan*, erio=*morte* erritoetan *emakumeak* egin ohi duen bezala:

“*Ekarri ninduen amak ez ditzala inoiz nitazko mindurikak amaitu. Ene arrebak aieneak* abesteko berak duen *ain* abotz eziaz *negarrez mintza* diezaizula *nire minkaitzen zioa*”⁶. (baztardoak geureak)

Jainko arartekotzat jainko *ama* edo alaba hartzea haurtzarotik berezkoa du gizakiak, *Inana, Maat, Mari* lekuko eta *Andre Mariaren* eraspena kristau herrian⁷.

Inotean inoak eta *inudeak=nodriza* ere *inoka inotsen Ino* jainkoari, urte=*annu(l)* berriko *anhoa=anonna(l) ona* izan zedin, eta horrela *Ino* jainkoa erabat otoitza eta *mintzagaia=noticia=mezua* gertatu zan. *Inulek* ere *intziri* egiten die *Inori* ezintasun eta *minetan*, sumeriarrek jainkoari “*aita*” deitzean bezala:

“*Ene jainko, zu zara nire aita, ni sortu ninduzuna, jaso egizu nire arpegia! Noiz arte jardun behar duzu nitaz arduratu gabe, nagonen tokian agertu gabe? (...) Dagoneko nire pekatuak ene begietan agertu*”

4 *El Diálogo acróstico*, VII,70-75, DB.nº 26. Cf. *onura, morroi, narda...*

5 *La Lamentación de Urnammu*, 206-208, DB, nº 26.

6 *El hombre y su dios*, 65-66, DB,n26. Cf. *aien*=“kanta zahar”=*endecha*. Euskarak *aienlarien*=erostarien eredu bikoitzaz oroitzen da.

7 Erligio konparatuen adituak eta Jung sikoanalistak sinbolozko jainkotze mistikoa ikusten dute Mariagan, haren Asentzioko misterioan berere. (LAURENTIN, R., “MARÍA”, DR., o.c., p.1112). Cf. Kristatu eleizak “*ea, bada, bitarteko/ararteko andrea*” otoitzen dio Andre Mariari.

dituzenez gero (...) apaltasuneznez zure aurrean aitortzen ditut”⁸.

Haraz gero ulergarria zaio herriari “Gure Aita zeruetan zarena (...) parkatu gure zorrak” (Mt 6,9-12) otoitza. Aitaren goitar irudi horrek, tenploan egoten ziren harrizko eta zurezko beste irudietatik ate dagoen *Inko* biziagana doa⁹ zuzenan. Aitak, beraz, Seme gizatuari lurtean *ama* hautatu eta *Mariari* “Jainkoaren *Ama*” deitzea *miragarria*¹⁰ ezeze, *Anuren une* eta *muinetiko nazak antziz* eta *minez nahitua* ere bada.

Inko Inoren abizenekoa da, *Enki Anuren* semea den bezala eta, aldien joanean, *Inok Inko* semea izan bailuen. Areago, *Inko Ino* jainkoaren *imago(l)=antz*a da. Kristo ere, Aita Jainkoaren *antz* bizia eta goitarra (Kol 1,15) izanik, giza lurkoiaren *antzeko* egin zan (Fl 2,6s), kristautentzat *antze* berriko eredu agertzen delarik.

Sumeriar temploko santuenean *ma-h(s)*, *Anuren imagina* gordetzen zan, eta *kù-g(s)* eta *zi-d(s)* giza *nortasunaren* ereduak *men* egiten zien haren *antzari*, berezko *natoa=mancha* garbituz=*net(ca)*, erritoaren *eineko* santutasun txit=*muy* doia lortzekotan. Kristoren oroitzapenekoa=*memoria* odol ixurketa ere giza-kien “pekatuen parkamena” egiztatzeraz dator, *mitoak* aurretiaz *antzeztu* eta egin-eskariak betetzera, *ain* zuzen.

Inko inka mingarriagoz otoizten da=“con *ainco*”. Otoitzeko *inka* ekintzako ahaleginaz *nastatzen* da, otoitza ta ekintza bat bai-liran, “*Inko Jaun*”, “con Dios y ayuda” esaten denetan bezala, edo *inki-minki, inka* eta *minka*=“a Dios rogando y con el mazo dando”. “*Inko jaun!*”, *Jaun Inkoa*, *Jaun Inko*>*Jainko* etorri da, nahiz *norbaitek*, ereduak ezjakitun, “*Jaungoiko*” interpretatu.

8 *El hombre y su dios*, 96-113, DB. n° 26.

9 Jainkoari zerura bidaltzen zitzaion errekadua *Matxingorringoren* hegadan, ume-otoitz batek dinon bezala: “*Matxin, Matxin* gorringo/zoaz zerura ta/esan eiozu/*Jaungoikoari/ denpora ona* egiteko”.

10 Theotocos, ausaz Egiptotik harako titulua da, Isis jainkosari egosten zitzaiona Andre Mariagan benetako kunplimenaz ezagutzen dena. (LAURENTIN, R., “MARÍA”, DR, o.c., p.1112-1117)

Gizaki jainkozaleak *antxinatik* (*h*)ainbeste *Inoteritan* intziriz *antzi* eta *inotu* zuena *Ononzaroz=Natale(l) antxitu=anuo(l)* zuan, *Anuren antxinateko mentura*, bere *antze=imago* bizia zen Semeagan. *Miragarria* ere ba dirudi, bestalde, euskarak hasieratik gaurdaino *An/Anu* jainkoaren izena haren ondorengo *Ino/Inko/Jainko* etenik gabeko formetan gorde eta gurtu ahal izatea.

Halatan ulertzekoa da herrien *mitologia* erlejioen Itun Zaharreko *mintzairatzat ematea*, erlijio historigileek egin ohi duten *antzo*. *Ino/Inko/Jainko*, bestalde, euskararen eta, beraz, euskal kulturaren *umetzarotik* adinera igarotako bidearen lekuko zihurra da, *ene, ino, inka, inoka, ahínco, zin, zinka, zinki, zinkuri*, etab. egiturekin batera.

6.2. Euskara eta Jainko oroitza UTU eduaren arabera

Utu=iduzkia Anuren sendikoa izanik, haren *duintasun aitorle* da gizakien *soloan*. *Iduzkiak* dino zerua argi=*tu(s)* ala ilun dagoen eta bere *joritasunaz edo hutsaz* goiko aintzaren *edo* antziaren *dohaikide* egiten gaitu. *Iduzkia* iluntzeak Jainko asarrea (Ez 32, 7) *edo* zemaia (Mk 13,24) dino. *Jupa!*, *iduzkia* gizakien *adizkide* da. Anu eta Enlilen zigorreko *uiolean* ez zuan bertanbehera *utzi* giza askazia, Ziusudra, sumeriar Noeri, *zuzena* egin zion eta *udden zirimolatik jagon=tutare(l)*:

“Utu eroiak bere dirdirak sartu zituan untzi handian”¹¹.

Ziusudraren *zuzentasuna* ogarturik, Anuk eta Enlilek jainkoen *eduko* bizia eman zioten hari¹². *Utuk* Ziusudra Anu eta Enlilen aurrean babestea=*tutare(l) zuzen-dohaia* izan zan:

Anuk eta Enlilek *duin* etsi zuten Ziusudra, eta jainkoen *eduko* biziaz *dundu* zuten”¹³. (bartzardoak geureak)

Jainkoen eta gizakien arteko *ituna* izan zan (Has 9,8-14). *Zuzenta-*

11 *El Diluvio*, 205-209, ANET, 42-44. Cf. *Utu>eto/etoi* ere bada.

12 *Ibidem*, 251-256

13 *El Diluvio*, 251-256, ANET, 42-44.

suna jainkoek gizakiei ematen dien *dohaia* denez gero.

Marduk ere *Uturen* ospez janzten dute, *Tutu* eta *Tuku* izenez *dolukide*, *suztatzaille*, *soltutzaille* eta *dohe* emale dela esateko¹⁴.

Utu, *otatik duztia* bai-dakus, *zuhur* eta *zolia* da eta *iuzoa* dagokio berari. *Zuzena* du maite=*dôd(h)*, gaiztoari (*h*)*udigoa*=*odiu(l)* deutso. *Zuzena*=*justu(l)* eta legegileek ere *Uturen iuzoa* aipatzen dute herriko *jus*=*zuzenbidea* arautzean:

“*Uturen* berba *zuzenaz*, benetan ebazpide *zuzenak* egokitu ditut *Sumer* eta *Akadiaren* alde”¹⁵. (bartzardoak geureak)

Haraz gero, *duintu*, *zuzendu*=*justificare(l)* hitzez Jainkoak gizakiagan dagian lana ulertzen da (1Kor 1,30; Rom 1, 16-17). *Utu*>*utul/sol* arketipoen *ide* delarik, *ostatua*¹⁶ *idoro* zezakion *donaduari ostean*, hak *sorrak zolduz*=*soldar*, *solvere(l)*, *soltar*, *suztatu*, *sorosi*, *solte*=*solthü* egin eta *osatu* baizuan.

Iduzkia, *dolukide* ilundu zan Kristo, *Soter(g)*=*soroslea ostean* (Lk 23,44) eta marrazkigileek ere *dolutu idurikatzen* dute Pasioneko *iduzkia*, haren *odoleko Itun* berria mito zaharraz lotzen dutelarik. Hala Kristogan Jainkoak *zuzendu* gaitu (2Ko 5,21). *Zuzentasun* horrek salbatzen gaitu¹⁷, eskerrak Kristok gure *zorrak* kitu eta, *Utuk* Ziusudragatik bezala, gugatik *otoitz* egin zuena.

“*Utu iduzkia duin* eta *donea* izanik, haren *duintasunean uzte* du *zoranez otoigileak*, haren *dohainak udukitzekotan*:

“*Utu* bakarra da, eta berez *ituingarri* da, gudariaren laguntza *idoro-tzeko*, *otian* bere ondoan=*juxta=junto* bizi zaitez, *Uturen* laguntza *udukitzeko*, *otian* bere ondoan bizi zaitez”¹⁸. (bartzardoak geureak)

“*Zure aurrean zuzena* eta *otina* auspaz dira”¹⁹, *zorion doha*=*don*

14 *Enuma elish*, VII, 20-30-31.

15 *Las Leyes de Lipit-Istar, Epílogo*, DB. n° 15, p. 22.

16 *Himno a Shamash*, 40-61, DB. n° 26.

17 “JUSTICIA”, Diç. B., o.c., p. 1054-1058. Cf. Kristok *Tabor* mendian *iduzki* ditziraz azaldu zan (Mt 17,1-9) Kalbario mendiko ilunen aurretik (Mt 27,45).

18 *La enseñanza de Shuruppak*, 71-74, DB. n° 26, p.45. Cf. *otian!*

19 *Himno a Shamash*, 57-63, DB. n° 26, p. 110.

uduku/iduki nahiz *edo osti* eta *oste(l)* kontrako laguntza=*tutamen(l)*. *Utuk* bere *donaduei udug*²⁰=jagoleak=*tutore adoretzuak idorotzen* dizkie, “*dolutuen suztatzaile*” aldarrikatzen da²¹, hilekin Apsura jatxi ezeze, Hubur(s)=iburnitik *utzultzen* du *iuzoak juzkatu* zuen *zuzena*²², *ostea* ere *uste* bizia delarik. Hala egokitu zan Kristok erio infernuetara *ostea*, hango *zuzenak* askatu=*solve-re(l)* zitza²³, mitoaren iragarpena historiara erakarriaz.

Hortik sortu bide zan *sumeriar* “buru beltzen” *uztea*, eta *tomban=túmulo osten* zirenei lauburu=“buru beltzak” *toskan idurikatu* ezartea. *Utu=iduzkia tutulikatzea uzte* bide zuten, bere *dirdiren uztaian=zubian edo odian*, beragan *zurtuaz*, (*h*)*odeira itoitua*k=*subidos* izako *zoranez*. *Zubia=uztaia* jainko eta gizakien arteko bizi-*ituna* bai-da, *uddol ostein* (Has 9,16).

Utuk Damu eta *Dumuzi=Tammuz(h)* udaberriko *utzulera/itzulera ospatzen* du, Inana arrebarekin, *damu* zuelako haren *oste* beharreko *damnu(l)=daño dolua*. *Iduzkia* egunero *ostean*, hiltzen direnekin *dolukide* agertzen da, hagatik “agur, *iduzki gaiso*”, *otoi* egiten diote bere *donaduak*²⁴. “Giza *dolugarri=vir dolorum(l)*” deitzen da Yahweren *otseina* (Is 53,3) eta, hareago “gure *dolamenak itoitu=tullit(l)* zituan” (...) haren zauriak=*dolores osatu* gaituzte (Is 53, 4), profetak iragarten duenez.

Utu deadoz otu/otoi edo deithore egiten diotenen *adi=zur* dago:

“*atotsi* egiten bai-dituzu *eten* gabe *otoi* egiten dizutenen *otoitzak*”²⁵

Izan ere, *otian!=utinam(l)=uxala!=iojalá!*, *uio/oíu* (Sal 141), *uiluz=suspiro*, *zipoz*, (*h*)*eitaz* deitzen zaio: *otsez=aturuxo(ga)*, *ujui!*, eta *zinez*, “*hala dzipo!*”, “*oihuka ots* egiten diot jaunari=*Do-*

20 *El hombre y su dios*, 128-129, DB. n° 26, p.76-78.

21 *Himno a Shamash*, 127-148, DB. n° 26, p. 110. Cf: *Utu(s)=Shamash(a)*

22 *Ibidem*, 60. Cf: *oste* “óbito”, *uste* “esperanza”.

23 “INFIERNOS (descenso de Cristo a los), Dic.B., o.c., p. 900-901.

24 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o.c., p. 201.

25 *Himno a Shamash*, 164, DB. n° 26

11ª eskema: ADIZKEREN MITOAZTERKETA: Is 53,4, a,b.

“Vere linguoeres nostros ipse *tullit* et dolores nostros ipse *portavit*”.

“Benetan gure nekeez *zamatu* zan bera eta gure minak *eroazan*”.

- Jainko arketipoak: *tollere*, *eroan* eta erro bereko *tolero(l)*, *itoitu*, *subire(l)*, *ruo(g)*, *arintu*, *aireo*, *anaireo(g)*, *rodar*, *urten*, *orior/ortu(l)*.

- Arketipo bikoitzdunak: *llevar*, *portare*, *zamatu*, *subire(l)* eta erro bereko *ebali*, *ibili*, *levare*, *sub+portare*, *montar*.

- Edukinez bardingo datoz: *tollere>tullit*, *subire*, *eroan*, *levare>latu*, ezbardin: *levare>llevar*, *ortu/urten*, ezbardin: *oriri>ortu/portare*.

- “Jasotze” edo “eroate” edukina AN, UTU, RA, ILU jainko arketipoei sor zaie: *montar*, *tollere*, *eroan*, *levare*.

- “Jasapen” edukina giza arketipoei: *fero*, *zamatu*, *portare*, *cargar*, *Ba+ruo>fero*, *portar*, *She>zamatu*, *salir*, *Ka>cargar*, *acarrear*.

Domini” (Sal 141,1) *Dei=ots* egiten zaio: *toz*, “ongietorri, iduzki *xuri*”²⁶, *joaleak jo*, *subila ixotu Subilaroz*, haren beroak *sukaldea tuldu* eta haren misterioak *zurtu* dezan. *Otoi* egiten zaio” *Utu* ona=*tob(h)* eta *donea/deuna* da, *Utu* *dohatsu* edu *dohetsu*, ez *xurra*, hagan *uzte* duenarentzat, ha *deduz=decoro* aitortzen duen *donaduarentzat=devoto*. *Utu* *duzti=oso*, *total* *zogi=docto*, *dotore=sona*, *doi/dui=justo* eta *domine(l)=don*, *duin*, *sonto* da.

Ba *ote* *Uturen* *duin=dignu(l)* *aita-amak*, *txotxoen* *sortzaile* *u-su* *direlako?* (Has 3,5) *Aita* *aitatu* *orduko* eta *Utu* *otu* *orduko*, haren *uzena* *otu* *orduko*, *otoitza* *edatsi* ohi zaio *adoretsuari*.

Zorion *edo* *dohain* onaren bila, “*sortegileak zure* *aurrean* *ahuspezten* *dira*”²⁷ *zorthé* onaren *dohaia* *eskatzen* eta bere *izenean* *sotz* *egiten* *zituzten* *banantzeko* *ziran* *sortak*.

Uturen *otumenean* *dirau* *euskaldunak* *otoi* *egiten* *dueno*, *otu=otoi=otoitu=otoitz* *egitean*. *Uturen* *beste* *jainko* *osakaiak*: *totu(l)*

26 SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, o.c., p. 201.

27 *Himno a Shamash*, 55, DB. n° 26. Cf. *sorgin=sorcière*, *sortilegio*.

tu(l), todo, total, thusti, duzti, doe, doi, duin, domine, done, dueño, dohatsu, oso, osotasun, osasun, sonto, zuhurtzi, zuzen=justu(l), etab. Hagatik *Uturen uduria/iduria ederto ere etorri* dira Kristo “*zuzentasun iduzkia*” eta *doe duztien uturri* eta “*Domine*” berria munduari iragarlean.

6.3. Euskara eta Jainko oroitza RA ereduaren arauz

Ra ereduak Egiptoko teologia oroitarazten digu, *erron/erran arteziaz* berere. *Amon-Ra* jainkoari egin *erreguaren=oración arabera*, (hau *erronka (h)arrigarria!*) berak *erron-arrautzaz* *ernaldu* bai-zan bizira:

“Oi jainko, zeuk *eratu* bai-zendun *ernarazi* zintuen *arrautza*, ezezagun *ertaldiko arrakastaz*, jainko *uren* berez *urtena=ortu(l)*”²⁸.

Arrautzarena arranoaren ernaltze-eredutik, ala *iruskiaren arotik urten* zuelakoz ete da? Ba da, hala *ere*, *Rarem erraietako urak* aipatzen dituen *testorik*, *Raren arrabatikoa, arean, (h)aragatik arbaso ere erraiten* zaie asabei:

“*Sudurren bizi den airea eratu* zuen, bada, *eurak* (gizakiak) bere *irudiko* dira, bere *(h)aragitik* *erne* direnez *gero*”²⁹. (baztardoak geureak)

Arrautza errutearen aurrean berba *erratearen artezia* dago, Sumeriako eta Babiloniako kulturatik *(h)urrago* dagoena. Menfisko teologoek *Raren* biloba *Horus* eta *Atun=Orokorra* jainkoen *arauko* Ptah jainkoa *iragarri* zuten.

“*Bihotza bezala zertu* zan eta *Atunen eratako* mihinaren *eratan* (...) *Bihotzak* eta *mihinak gorputzaren zati bakoitza erriatzea* gertatu zan (...) *Jainko urentasuna* *bihotzari eritsi* zitzaionetik eta *mihinak erabagi* zuenetik *zertu* zan”³⁰. (baztardoak geureak)

Erron/erran eragin bion ondorena zein baino zein *arduratsua*-*goak* dira: batean *arrautzaren erronka* eta bestean berba *erra-*

28 CORTEGGIANI, J.P., “AMON”, Dic., R., o. c., p. 62.

29 *Instrucción del rey Mericarê*, 130-135, DB. nº 10.

30 *La Teología menfita de la Creación*, ANET.4-5. Ohar: “korde , kor>

naren artezia. Arrautzak berez bizia dakar arraban eta berdin berbaren erabakiak, *arnasten=ruah(h)* duen airean bizi-*ernamina* daroa, *eroan*. Erranaren sorkuntza, hala ere, hobeto dator Bibliako azalpenarekin (Has 1,2-31) eta Oronzaroz, Aitaren Berba Mariaren *erraietan ernea*, Jesus Haurrari “O Oriens!” eresteraino ospatzen denak, *arteko arropa* denak *Erregen Erregea iragarteko erabilten* ditu.

Ernaltzeaz landa, gizakien *eroskundera* da Egiptoko teologiaren beste lorpena. *Eroskunde=redención* edukinak *erru-erruki-ordainen* idea dakar *aurretiaz*. “Gizakia abarrakitzetik *erosia*”³¹ mitoan *iragartzen* da. Ra jainkoa zahartu zenean, gizakiek bere *aurka arramantza=rebelión erronka* jo zuten. Ra jainkoak gizadia abarrikatzea=*arrasar erabagi zuan orduan*, baina gero *urrikiturik=arrepentido*, *erruki* izan zitzaion. *Arbuioa*, *iraina*, *irrika*, *erronka*, *errua*, *orbana*, (*h*)*erriaren* aldetik eta *erra=ira*, *arrabia*, *irritación*, *reato*, *orden*, *errukia=rahamin(h)*, *ordaina*, *eroskundera=rescate*, *Raren* aldetik. “*Erran=iran ere oroi*, *arren*, *errukiaz*” (Ha 3, 2).

“entzun ze *eratan Rêk* bere (*h*)*erriaren aurkako erra=ira* erakusten duen (...) *Rê (h)erriaren aurka erraz=irritado* dagoenean eskubideak *urritu* egiten ditu”³². (bartzardoak geureak)

Gizakia Jainkoaren *erra=iratik* eta haren *erio-erabagitik erosia* izan da (Errom 5,9) Kristogan, “berak askatzen zaitue geroko *erratik*” (1Ts 1-10), Kristo bera dela *erospen ordaina*, bada “*erosiak* izan zarete (...) ez *urre* edo zilar galgarriez bildotx garbiaren odol baliogarriaz baizik” (1Pe 1,18-19). *Erru* eta *errukiaren* mitoak nolabait Kristoren *eroskundera iragarten* zuan eta haren eskakizunak Kristogan *orokor* betetzen dira (2 Kor 1-20). Anartean Raren zigor *ardurak* dirau Egiptoko jakitean:

>degabe, akordatu” formak eta corde(l)=bihotza, Egipton eta Israelen eza-guera eta sentikeren tokia da. Cf. *eritsi*, *oroi*, *reor(l)*, *aieru*,

31 *Rescate de la Humnidad de la Destruccion*, ANET, 10-11

32 *Las Instrucciones de Ank-Sesonky*, col.V,1-13, DB. n° 10.120

“Baina bere *arerioak eran* zituan eta bere semeak zigortu bere *aurka arramantza erabaki* zutelako. Zeruko *argia* egin zuan bere bihotzaren *amoriarren* eta belariz itxaskatzen du *eurak* ikustearren. *Euren irradan* kapera *eraiki* zuan, eta negar dagitenean, *urgazi* egi ten ditu³³. (baztardoak geureak)

Zigorra=*reato* eta *errukiz urgaiztea aurkatu* eta *orapiltzen* dira, zuzentasunaren *orekan*. *Ra* jainkoak Osiris semearen eta Maat alabaren *arteziari* laga zien gizakien epaia. Gaizkien *errola erran* behar zuten *arimek*. Haien bihotzak pisuan aztatzen ziran eta magia-*artezi*az salbamena *ardiestea* itxaroten zuten.

Ra jainkoak, *arraroa=raro* denarren, ba du *rason(s)=arrazoi-nik*³⁴ eta *arrazoiok erriatzen=regere(l)* eta *ordenatzen* dute Egiptoko jakitea eta gizartea. *Euren* jakitetik datoz “*zerren*”=“*quare*”(l) egiturak, adibidez, *Rê* jainkoaren *arrazoinak* azaltzen. *Ratione(l)* ahozkatu zuan latinak eta, *Erromaraz* gero, estatu jainkotuek *arrazoin* bera *erabiltzen* dute *euren irriken argudiorako*.

Raren beste *rason(e)=arrazoinetik (h)ur* dagoke maitasuna=*ra-mu(e)=eros(g), arean*. An *ereduko* “maite” edukina *ra-mu(e)*³⁵ dino egitierak, biak baten. *Horixe da erregearen, (h)erritarren* eta bere itunbenekoen *arteko (h)arreman artesak* adierazteko berba. *Arketipoak* itzulikatuz, *amore(l)=amorio* dator.

“*Rak* egin zituen zero-lurrak gizakien *amoreagatik* eta *urtikatu* egin zuen *uretako Ersugea*”³⁶. (baztardoak geureak)

Ersuge, arerioa eta *urak erioa* esan nahi dute. *Ra eroiaren ore*

33 *Instrucción del rey Mericarê*, 130-135, DB. n° 10. Cf. Zigor/barkamen arian ikus S. Paulo: “Bere Seme berari barkatu ez zionak, gu guztiokaitik eman baino, nola ez dizkigu berarekin batera gauza guztiak dohan eman-go?” (Errom 8. 32). Seme hau gugatik pekatu egin bai-zan.

34 *Rason(e)* “*Ra* jainkoari atsegin zaiona”. (*En las raíces de la sabiduría*, C.B, n° 28, VD, Estella, 1980, p. 15. Cf. *Rason(e)=ratione(l)*, latinaren ahozkeraz. *Arrazoin* forma *(h)urrago* dago egiptierazko *rason* formatik.

35 *Cartas de Tell el-Amarna*, BRIEN, J., *Tratados y Juramentos en el Antiguo Oriente Próximo*, DB. n° 23, p. 101.

36 *Instrucción del rey Mericarê*, 130-135, DB.n°10.

12ⁿ eskema: RA ARAUKO ANALOGIAK, Mt 17,2

a) "bere arpegia iruzki eraz argitu zan"/dirdiratsu iruli zan"/ iruzki eran/erako/irudiko"

b) "facies ejus resplenduit sicut sol"/rutilavit"(l)

c) "su rostro se tornó brillante como el sol"/rutilante a ras del sol"

- Jesusen *arpegia*=*rostro iruskiaren irudiko* ikusten da, *Ra arketipoa* dela analogiazko konparaketaren ardatz.

- sustantiboak: *arpegi, rostro, argi, iruzki, irudi, era, ras, cara,*

- adjetiboak: a) (*argiaz*) *argi/argitsu, rutilante, dirdiratsu,*

b) (*margoaz*) *ori, orail, rubu/rubio/rufu(l), rojo, rosa, gorri,*

c) (*beroaz*) *rusiente, errebero, gori, bero,*

d) (*irudiaz*) *rotundo, orondo, redondo, borobil,*

- aditzak: *argitu, rutilare(l), resplendere*=*dirdiratu, iruli*=*tornar,*

- konparaketak: *eran, eratan, erako, arauz, a ras, al par del...*

Ondorea: "iruski eraz/eratan/iruditan/rauz" konparaketak *arpegia* deskribatzen du, baina Jainko gizonduaren *arpegiak*=*rostro*, duen *dirdira*=*resplendor* eta duen *borobilagatik*=*redondez, aurretiaz Ra iruskia irudiarekin* eta hotsekin *Ra(e)+Ki(s)>argi*=*Ra*=*eguzki+Ki*=*lur* analogizatzen da: "*Ra* lurrean/lurreko *Ra, Ra+Ba+Ki>arpegi*: "*iruskia baitako kide*". (Ikus 7.5 kap.)

eta *erogoari erospena* dagokio. Eta horra, "*erioa da eratzi behar den azken arerioa*" Paulorengan (1Kor 15,26).

Raren biloba Horus eredutik gerkarren *Eros(g)* mitoa sortu zan. Paulo kurutzaren *erogoaz ari* da. "Jainkoaren *erogoa* gizakiak baino jakintsuagoa bai-da" (1Kor 1,25). Kurutzeko *erogoak eriotik erosi*=*redimir* gaitu, "non duk, *erio, hire* garaipena" (1Kor 15,55), *Eros/Eriotz*=*"Eros/Zanathos"* jainko borroka giza borroka egiten delarik. *Eros erasoak erosi* edo erabat *eratsi, iruli, erorazio* eta *ertu* eta *urtu* edo *urgazi* gaitkez³⁷, *arartekoaren arte*

37. MOTTE, A. "EROS(Grecia), DR., o. c., p. 544-545

zian=magian ala, *bizi-arnasea* eman lezaken *Erosleagan* dugun uztearen *arabera* (Errom 8,10).

Eroo(g)="maite izatea", *eroskundearekin* dator, *eros(g)*=*eroiaren* ekintza da. *Aurreko* mitologiaren giza ametsak (*h*)*aro* berriaren teologiari *Orontzaroz* kunplimena *iragarten* zion. *Eroo(g)*, *erosi* andana zioa eta ekintza dira, batek gogoko eta maite duena *erosten* bai-du. *Erioz eriotik erosten* ba-du, *areagoa* da *eroiaren* ekintza. Bere biziaren *ordainez erosteari*, *eroagoa* deritso maite=*eros(g) erogoa*, *arean*³⁸. Uturen arketipoz analogizatuz, zortu/sorosi egiturak *argitzen* datoz. Teologiak *ere*, historiak *beza*-la, teologia-*aurrekoa* izan bai-du, gerokoen eskolabiderako.

Raganako eraspenean errana=*arrena* da eta (*h*)*aretaz oroitzea hari orroi/orroe* egitea, *oroipena*=*oratione(l)* bezala eta *ereguak erregua*=*ruego* dakar ondorio eta *ersu(e)*=(*h*)*arengar*=*erresuak*=*rezo erraztu* egiten du eskabidea eta *irrikatu-irritsak irrintziz artetziko* du *Raren irria*, *arrenkuraz/erreguraz*.

Erregua, hala ere, ez da *ernegu/arnegua*=*reniego*, *araua* biraia ez den bezala. Hoietariko egiturak dira: (*h*)*ara!*, *arre!*, *arraiea!*, *irayos!*, *arraioa!*, *arrasto!*, *irediez!*, *arranoa!*, etab.

"(H)ire arrenak bihotz *erdikoak* direnean, *hire* berbak, gordeak izanarren, (*h*)*ark* *hire* beharrea *urgazten* dik, zeren *erraten* dukana entzun eta *hire* oparia onik (*h*)*artzen* bai-dik"³⁹.(bartzardoak geureak)

Ra iruzki jainkoaren iragarkietan: *oro*, *ore*, *orokor*, *arras*, *arra*=seinu, *argi*, *errainu*=*rayo*, *erria*=*regere(l)*, *errege*=*rege(l)*, *erresuma*, *erreinu*, (*h*)*arrigarri* eta *irrikagarri* da, hako "tremens eta fascinans" esakera nolabait adierazteko.

38 Maite-*erogoa*=*eros/ero* zioa ta ondorea *dirrelako* adierazpen asko dago: "está loca de amor", maite-zoramenak/*eromenak* dago, etab.

39 *La Sabiduría de Aní*, XI, DB. nº 10.

6.4. Euskara eta Jainko oroitzua ILU leinuaren arauz

J.Lacan sikiatraren arabera, "Besteari=Alteri(l)", egiaren leku-ko denagaitik soilik, Jainko zeregina opa diogu, bere izenez deitzeneko. Jainkoa, berez, hitza sortzeko *lekua* bai-da. Beste erabaterara esanda, *El* aipagarri da, gramatikan hirugarren pertsonarena egiten duelako, ez eguno *El/Ilu* Jainko persona edo arketipoa izentatzen zuelako. "Zerbait esaten daino, -darrai *Lacane*- Jainko hipotesiak ba dirau". Txalogarriak dira benetan giza barna aztertu dituztenen ondorenak, bada, Gramatikaren ostean eta Toponimian bertan, beste edonon agertzen diren bezala, giza barreneko tolesetan ere, Jainko arrastoak sumatu bai-dituzte.

Iluren arketipoak ere, besteak beste, nolabaiteko arrazoia ematen die giza barnearen azterleei. Joanen arabera: "*Lenen elea* izan zan eta *elea Elohin* zan" (Jn 1-1). *Ilu/El* aurrean ez dagoen *urlia* da, eskutuan=*latens(l)=latente* dagoena, *lekuan* ez dagoen *lekukoa*, *alegia*, eta *langilea*. Yahwé *Elohimek* lurretik *lokatza=limo=lutu(l)=lodo* hartu (Has 2,7) eta gizakia *lortu* bai-zuan eta hari sudurretan arnasea=*álito=aliento* ufatuz, bizidunen *alimua=alma* bizigarria *largatu* bai-zion.

Bizia eman zion ez (*h*)ilezkortasuna, edo, Adaparen arabera:

"Jakinduria eman zion bai, baina ez hilezkortasuna"³⁹.

Eta (*h*)ilgarria zelakoz, *ulertu* zuan gizakiak errudun zela, bada, ez zegoen pekatu gabeko amaren semerik⁴⁰.

Elohim eltzegilearen sorkuntza ezaguna zan Sumerian eta Egipton. *Ilu/El/Allah* semitar jainkoa Anuren sendiko dager haren ordezkari *Enlilegan*. Berak zituan eskutik giza aduaren *ilungiak*. Anu eta bien artean uriola edo Enkiduren⁴¹ *hiltea* agintzean. Hagatik *Enlil*, *Ilu* bera *lez*, *lekutu=lejano*, *lihor* eta *latz* xamar eta eto=*aleve* dager, *Shamas=Utu*, *ostera*, *lagun*:

39 *Leyenda de Adapa*, ANET, 101-103.

40 *El hombre y su dios*, 102, DB.nº 26.

41 *El Diluvio*, 157-160, ANETT., 42-44.

“Hori dinok, *lagun lez* eureka egunero *lisatzen* haizelako”⁴².

Ez da *lasaia* *Ilurengana heltzea*=*allegiar* eta *haren*=*ilius(l)* *laguntza lortzea*=*alcanzar*. *Ilu* Ugariten maiz *lotan* dagoela dirudi eta *herriko*=*laos(g)* *legea* Ba’ *luren* eskuetan *lagatzen* duela. (H)*ala ere*, *Iluk alamen* eta *negar*=*llanto* *dagi* Ba’ *lu biloia* *Motu* jainkoarekiko *liskarrear*=*lite(l)* (h)*iltean* (1.6 I 10).

“Biziak eta heriotzak ha izan zuten *liskarra*” *alaitzen* da *liturgi*-a, *Kristoren* bizkundeaz, *milaka urtetan largatze*=*liberatze* *eguna linboan*, *leotzean*, *lezean* itxaron *duten lagunekin* batera.

Ilu lehendik alyn(u)=*altsu/ahaltsu alena* eta *lena* *dager*, *berelea* *bezain*, *lm(u)*=(h)*ilezkor ilimini luzatzen* *dela*. *Lokatzetik* *sortu* *gizakia*, *berriz*, *ahul*, *hilkor* *harengana* (h)*eldu leihaz*. *Iluren laguna* *ilutu(s)*>*ilus*o da, *ala liluratua*=*ilusionado*. *Iluri laudaz* edo *laidoz elekatzea alakatzea* da, *ots*, *lite*, *litaneo(g)*=*letaina-alakaz* edo *lite(l)*=*liskarrez*. *Ilu/Elhoim* *jainkoagazko eleka*=*laleo(g)*: *Il*, (h)*el!*=*hel akit!*”=*heldu akit*=“*allégate a mí*”, (h)*elas!*(f), *halajainko!*, *auli eidak*, *hire iloba ahula* *bai-nauk*”, “*il! Lagun akit* (h)*alako lazerian!*, *eleison(g)*” *luzean* *errepikatzen* du. *Al/ahal*, (h)*el*, *ahul*, *lo*, (h)*il* *monosilaboen* *andanak* *adierazten* du *Ilugazko lilura*, *limurdura* eta *laztana*, *ahalegina* *laidoaren alar/alauria*.

Iluk *lainoan*, *ilungian* edo *ilunetan* *soilik* *erakusten* du *bere lama*=*luminosidad*=*alo*. *Iluren argia ilunarekin* *dihartu liskarrear*. *Argia-luz alegiz*, *alai* eta *laket* *izatean* *datza*, *Yahwéh Elohimen* *sorkari berezia* *bailitzan* (Has 1, 3), *batean haren arpegiko argia* *eskatzen* da (Sal 4,7) eta *bestean ilunpe* *eguna iragarten* (Am 5,8;18), *Olentzaro/Uhuntzaro* *aldian legez*, *iluna* *laino argitsu aldatzen* *denean*, “*lumen de lumine*” *legez*. *Elohimen loak alaitasunez*=*alegría* *argi berria lelotzen* *dutenean*: *iola!*, *iolé!*, *iole!*,

42 *Gilgames*, VII, I, 16. Cf. *Ikus* *lehen mitograman* *Enlil jainkoaren jasa*: *gerlari handikiak* *bezala* *urrunetik* *geziaz* *joten* *daki*. *Hori* da *aleve*=*etoi* *joke*-ra, *burruka* *tokira* *jatxi* *gabe*, *ostetik* *erasoten* *duena*.

ele! lokiak eta *oldeak lehiaz* eta *leraz oldartzen*=*lanzarse* direnean, “*lehen ilun zineen*, baina orain argi=*luz Jaunagan*” (Ef 5, 8, 18) *aldarrikatzen* delako. *Elea*, *lehendik ere*, *Elohim* eta *laos(g)*=herriaren arteko *lotura*=*alianza* zan (Urt 24,3,7s), baina *Logos(g)* gizatu zenetik (Jn 1, 14), *legepeko* izatetik *lekutu* eta *libratu* ginduzan (Errom 7,4), gugatik burua emanaz (Gal 1-4;51), *lotura larrietatik largata*, *lokarri*=*alianza* berria *lortzen* zigula bere odolean (Mt 26,28), *loka* egozenak *alokatze*arren.

Bakoitzak bere *leloak* bai-dauka, *legezko* da sikiatrak *lokarri-etatik*=*lazo* hainbeste *lokatu*=*loco* eta *liluratu laguntzea*, *Ilu/El* jainkoa *liluragarria ezeze*, *ailu* ta *larregia* ere ba delako, *lys(u)*=*alegia*, (*h*)*alako* “*gizaki listoek*”, *ulertu ahal* izateko.

6.5. Euskara eta Jainko oroitza KA ereduaren arauz

“*Gizakia*, *gorputza*, *seksutasuna* berez dira hizkuntza eta in-konszientea hizkuntza bezala taxutzen da” dino aipatu F. Lacan autoreak. “*Sujetoa*, *izantasanik ezean*, eta *halabeharrez Bestea-ganako* “*el Otro*” *gurariz* eta *grinaz* dihardu”. C. G. Jungen *gardiz*, ostera, *norbere arketipoa* bestearen *tranzendenzian* *gainditzen* eta osatzen da, *gizatasuna* Jainkoagan, *alegia*. Beste *gisa* batera esanda, *gizakiak* Jainkoarekin *ezkontzen*=*gameo(g)* da. *Gailentzea* eta *gainartzea* izan ete zan, hala *bardinen* arteko ituna? *Qingu galaiari*, *Tiamat* jainkosarekin *ezkondu* eta An jainkoaren *kontra* jaso zelako *ogena* *egotzi* zitzaion:

“*Qingu gingara gailendua* izan zenean Anuren nagusitza eskuratu zuan (...) Bidegabeko *agintaritzak* ordezkatzen du Anu”⁴³.

Qingu jainkoen *gingara* *igon* zelako, *zigortua*=*castigado* izanzan. *Ogenaren*=*culpa kontua* eskatu zioten eta *odola ixuriaz*⁴⁴.

Kumarbi hurriten jainkoa ere tronutik *egortzia* izan zan, An jainkoa *gainditu gura* izan zuelako⁴⁵. An jainkoak, *Gilgames go-*

43 *Enuma elish*, I, 158; IV, 82; III,37-50. Cf. *gainartu*, *gainditu*

44 *Enuma elish*, VI, 29-35 . Cf. *gailen/galen*.

45 LEBRUN,R. “KUMARBI”, DR, o.c.,p. 967

*ratia zela-ta, kontuak eskatu zizkion Aruru amari eta jainkosak Enkidu, Anuren uneko>guneko gizaki berria sortu zuan*⁴⁷. Ea=Enki jainkoak *Qinguren odola gehitu zioan gizatasun berriari: Qingu jainkoaren odolaz kutzatu eta gorritu zuen gizaki berriaren gorputza*⁴⁸. Jakinduriak *ogar dagi hagatik*:

“*Goratua izan nahi baduzu, ene seme, apal zaitez Shamashen aurrean, berak apaltzen bai du goratia eta goratzen apala*”⁴⁹.

*Ogena=culpa, gaztakeria, gaztigua eta zigorra=castigo ikusten ditugu Ka giza arketipoaren gain, euskal jakinduriak gailena galena duela gogotan. Beraz, Inko ala Qingu?. “Ni” ala ego? Qinguk, erritoak galezten zuan lez, giza arketipoa aurrizki jarriaz, gainditu gura izan zuan jainko arketipoa, ots, gudarostea gidatu eta agindu*⁵⁰. “*Gudarostea naiz*”(Mk 4,9). *Gizakia jainko gisako izan-guraz gailendu zelako galendua izan zela dino Bibliak Kristo=Gantzutua, ostera, kurutzera igonaz, Inko Aitaren gogoa egin eta kenosis/heriotza igaroaz, goraldia izan zan* (Fil 2,8-11).

Qinguren mitoak bi gauza adierazten ditu: bata “gailentzen dena galdua izango dela eta apaltzen dena goratua”, bestea: galpenetik ere guna atera daitekela, “gure gaitzak jaso zituan (...) bere zauriak osatu gaituzte” (Is 53,4) profetak iragarri zuenez, eta hirugarren bat, kristau liturgiari “o felix culpa” aldarrikatzera leiharazten diona, bada, gizakiak jainkotzea nahi izan bazuan (Has 3,5), areago Jainkoak gizatu nahi izan zuan, hako ogenaren garbikuntzarako halabeharrezkoa izan bai-zan.

*Kù-g(s) gogoa hasierako agios(g)=santu izateari lotua zegon, ots, Anu eta Gatundu jainkoen gunetik egin=gigno(g)=generar bai-zituzten gizakiak*⁵¹. *Qingu* eratzi zuen Marduk jainkoaren

47 *Gilgamés*, I, II, 25-30. Cf. I, III, 4ss, ANET, 72-79,83,-90,92-97,514-515

48 *Enuma elish*, VI, 29-33.

49 *Proverbios de Ajicar*, 149-150, DB. n° 26. Cf. Mt 23,12.

50 *Enuma elish*, II, 34. Cf. *Qingu/ginga/queen(i)/kin/agin/agindu*.

51 RIES, J, “SAGRADO-2. La expresión de lo sagrado en el mundo sumero-babilónico”, DR., o. c., p. 1577-1578.

goitzenetan bat *Gixnumunab* da, ots, "herri guztiaren sortzai-le=*creador*. (Ikus 7ª eskeman). *Giza egitura* honetan dagoz, *ego-tez*, *gauza* sakratuaren zi-d+kù-d(s) *egiturako* ereduak sumeriar Baradisuko *Ninhursag* ama jainkosak eta *Ensag* senarrak atzizki *agertzen* dituzten *giza* arkektipo ber-berak.

Menfisko teologian *kordea garatzen* da *gizagintzan=creación*:

"Bihotzak=*korde(l)* eta mingainak *gaintitu* zuten *gorpuzki* bakoitza, bera jainko eta *gizaki guztien gorputzean* dagoela *ogartuz*"⁵².

Zertarako *egin* zuten jainkoek *gizakia*? Jainkoek jubilazioaz goza zezaten (Has 2,3. 3-23) eta *gizakiak*, *ekintzan garatuz*, bizia *ugaritu* zezan. *Gizakiak ikasi-guraz=curiosidad* lortu zuen jakintza eta jainkoen *gizako egin* zan (Has 3,22), *gaitz* eta ongiaren jakintun. Halako *ganoraz* eta *gaitasunez* ornitu, lanerako *gertu* zegoen. Enkik *agintzen* dizkie *gizakiei eginbeharrekoak*. Enkiduri uztarria eta *goldea*, Sumugani *giberriak* eta larrea⁵³, bakoitzari bere *gizalana*. Mardukek ere hala *agintzen* die⁵⁴ *gizakiei*:

"*Egiaz* *gizaki* usua *egingo* dut. Jainkoen otseintzan *ekingo* dio, haiek *egotaroa* izan dezaten"⁵⁵. (bazardoak *geureak*)

Eginbearrak *gizaki* bakoitza="cada cual" bere beharlekuan *kokatzen=colocar* bai-du. Lanean *kokatu* ez dagoena *kolokan* eta loka dago="no ocupado", *akuran* dago, norbaitek noiz alokatu=*agur(h)* begira. Lana ez da, berez, *gaiztakeriari* sor *gazitgua*, ez *zigorra=castigo*, *gizakia gaizki* egin aurretik ere lanera *gonbidatua* bai-zengon (Has 3,17). *Gaizki eginak* lana *gaiztu* daroa izadian (Has 3,18-19). *Hagatik* "ongiak, zuzenak" jainko ereduak dute aurrizki eta *gaizkiak*, *okerrak*, *ostera*, *giza* ereduak. *Gizabideaz ikasi* zuan hizketan eta lurra=*ki(s)=geb(e)* lantzeko=*cultivar* lanabesak *gertatu* zituan: *gurdi=curru(l)=carro*, *culter(l)*, *grada*, *guraize*, etab. An eta Enlilek, *ugolde* ostean, lau lanabes

52 *La teología menfita de la Creación*, 53-55., ANET, 4-5.

53 LIMET,H."COSMOGONIA(sumero-acadia)", DR., o. c., p. 344.

54 *Enuma elish*, VI, 47.

55 *El Poema de la Creación*, VI, 6-9. ANET, 60, 66-69, 514.

gertatu zituzten berere: *aitzurra*=*ligone(l)*, *pikotxa*, *kapatxa*=*capazo* “*saskia*” eta *goldea*, *karkabak*=*canales* *aitzurtu*=*cavar* eta *kaiak* jaso eta soroak *ugalau* zitzaten⁵⁶.

Ugazabak=*kurios(g)* akuran aukeratzen ditu *kobruak*. *Kyrios/kurios*=*ugazabak* zainduz=*curia(l)*=*cuidado*, *guritu* egiten da lurra, ots, *gorde*=*guarda*. *Kyrios/Kyrie* bera da *gure* Liturgian oraintsu arte iraun duena eta Jainko *Gurenari gur/agur egiteko* eta *gurtzeko* erabili izan den deiera.

Haraz *gerokoan akurako* lana dela-ta, *kexurik*=*queja*, *gudu*=*agone(g)* eta *ogenik* ez da falta. Zer eskatzen dute *kexuok*? *Ogar kexa*/eska giza ereduko tirabira dela, bada, *gaurko* inauterietan inork ez du lanik inotzen, ez *galdatzen*, *gell!*, *kontuz!*, *agur*, *icór-cholis!*, *icoño!*, *cáspita*, *caray*, *caramba*, etab. *garraxika*. *Galdatu/galdetu/galde egin*=*itaun/eskabidean*, *erran/arreanean* bezala, erabili ohi da. *Kexutan*, berriz, albotik *kendu* ezineko *ketoak gara gizagaiso/gajook*, *geixoa keixua* bai-da. “Jainkoak *gorde gaizala*” esan ohi da, baina maizago *gertuko* arartekoa *santua=agios(g)* *gogoratzen* da, abere arazoetan berere, “San Antoniok *gordeta*”, Jainkoa *gauza* hoién *gainetik* bailegon.

Ekia giza *gisako egia* da, *agian*, *gizakiagandik gertu* dagoena *kosmo* zaharrekoak baino *egokiagoa* eta *Ekaina* eta *Eguberria* ospatzen dira, *Gabonetan Kixmi*=*Kristo*=*gantzutua* legepean *gizatua* (Gal 4,4) *geure giharraz*=*carne gorpuztu*, *egiazko gizaki agertu* zenez *gero*. Jainko *gizakundeak kosmoa*, *giza gorputza* bezala, *garbia* dela *agertzen* du⁵⁷. Haraz *gero*, *Kristoren kharis(g)*=*gracia* aipatzen da, Jainko *gizatuak giza sorrak kittu* eta *gerenetik garbikuntza* eta *gaiztoa* eta *gaizkina garaitu* baizituen (1Ko 15,26). *Kristori gaizkatzaile*=*go'el(h)* (Is 41,14) deitu izan zaio, *gaiztotik gordetzen* duelako, *Kristo* bera dela *kosmoko Kurios Guena* *gizakiagaz ezkontzen*=*gameo(g)* den Senar berria,

56 LIMET, J.; “COSMOGONIA(sumero-acadia)”, DR., o.c.,p.443-444.

57 DORÉ, J. “ENCARNACIÓN”, DR, o.c.p., 532-535

gurean okitu eta *kosmoko eros*=maitasun ezbaikorraz Jainko *gizatuaren agerkundez agape(g)*=*karitate* egin duena (Lk 10, 29-37), *gure gaizkiak kurutzean* (Jn 12,32) *kittuaz* eta *geure geideari gura* izateko *aginduaz*.

An/Enki, Ino/Inko formak Jainko-*seme* edo *jainkoa* lurrean azaltzen zuten *-ka* atziki hartuaz bakarrik. Aurrerakoan, Jainko *kalitate* zahar batzuk giza eredura aldatzen dira, *k-/g-* aurrizki ezarriaz bakarrik: *en(s)/guen*, *ino/gino*, *Inko/Qingu*, *une/gune*, *aina/gaina*, *inka/kainka*, *onore(l)/ganora*, *ente/gente*, *enda/gende*, *ota/goitia*, *duzti/guzti*, *ar/giar*, *uren/guren*, *erra/gerra*, *erdu/gertu*, *ide/kide*, *arte/gardi*, *(h)ala/aequale(l)*, *al/gal*, *alena/gailena*, *(h)il/kali*, *loria/gloria(l)*, *iza(n)/giza*, *auzi/causa...*

6.6. Euskara eta Jainko oroitza BA ereduaren arauz

Gizakiak, kosmo-jakinduriak dinotson *bezala*, Jainko *biloi/a-* laba dela *ba-daki*, *baina bai apal* eta *baldar* gelditzen dela giza jakintza-*pean* (Job 14,1-17). Jainkozko *belaun* guztietan aitortzen du *seme-alabatzakoa=filiación*: *van=ben*, *pottua*, *biloi=filiu/a=alaba*, *bar/arreba* eta *halako baimenaz=parresia(g)=permiso* Jaikoari *aita=aba(ar)=babo(i)=papá=padre* deitzen dio. *Bel-durrean babes*a, *piedad*, *barkamena=perdón* eskatzen dio. *Ba daki bidari=viator(l)=peregrin*, *bagea*, *peko*, *pequeño*, *pairakor=pasible*, *perecedero*, *bekatari=pecador* dela, eta, *beraz*, *bidesaria=peaje bagatu=pagar* behar duena, *bakea=pace(l)=paz* lortzekotan⁵⁸, *ots*, *berriz* ere bere *Ka bilatu* eta harekin *batu* ahal izateko. Horra, *bada*, *bagetu=bagatu* eta *barrero batu*, *Baren behingozko borroka*. *Apostu=apuesta* larria, “ene *bada!*”, *Baren baitakoa benaz=vere(l)* = “en *verdad*”. ”Ez gera *geure baitan*, guri eragiten digunaren *baitan baizik*”, euskal jakiteak *dinon bezala*. *Ba* esanekoa=*obediente* da:

58 *Bake=paz* edukina ezkor dator itunbeneko *pisuan baitu/bagetu*, *batu/bagatu=pagar*. *Bakeak bake-bidea* du berezko *pagua*. (Is 59,8). *Bake=paz* edukina ezkor dator itunbeneko *pisuan baitu/bagetu*, *ba-*

ene *bak* erantzun zidana: Ez haz, *bada*, gizaki=*women(al)=homine(l)*=
 “Baina esaneko semea Horusen serbitzari da eta denari dioako ondo,
 esana egiten duenean. Adintua eta ohoretsua izatera heltzen da...”⁵⁹.

Pekotasuna=obediencia gogoko zaio Jainkoari, gurutzeko *he-riotzaraino* haren *peko* egin zenaren antzera (Fl 2,8). *Abailduen be(h)a>via(l)>fe* da eta *Baren bidea>fide(l)=fede* dator, *bere vereda>veritate(l)=verdad*, *bere bizia=vita(l)* igaroan=*pausuka*=“a pasos” *doa=va*. *Bak/batek* etsipenez dino:

“*Bizia ba* dator eta *ba* *doa*=*La vida se viene y se va*”⁶⁰.

Egitiar jakinduriak “*bizitza bideko proposamentzat* dauka⁶¹. *Bidea* “gizakiaren jarrera eta ganora da” *Biblian* eta *Coramen*. *Kultura* honen *biran* ulergarria da “*neu* naiz *bidea*, *egia=verdad* eta *bizia*” (Jn 14-14) *berbaz* jarraipena eskatzea. *Kristau* jarrai-*bideari* ere *bidea* deritso. (Ek 9,2). *Zuzena* dena, *beraz*, *bidezko* da eta *zuzen* ez dena *ez-bide*, *bidegabekeria*, euskarak oroitzen duen *bezala*. Era *berean*, *vereda* formatik *beredan/bertan veritate(l)=verdad* gelditu da. *Ba borondatez* eta *baikor*, *votu(l)* *bozkariatzen/pozten* da *Jainkoarekiko botigoan=boda*.

Baren jarrera apala da *bizitzako bidean*, *kristauarena fedean* den *bezala* (Errom 12,9-11) eta *aramear jakiteak* dinonez:

“Ene seme, goratua izan nahi *ba* duzu, *apal* zaitetz *Shamashen* aurrean, harroa *apalazo* eta *apala* goraldtu egiten *bai-du berak*”⁶¹.

Ra urten eta aurrera arintzen da=*roo(g)=ruit(l)*, *baina Batek behetik pairakor=paciente fero/fert(l)* daroa, eguneroko *beroa* eta *pisua*, *benaz barneratu=pensado* duena *bera gura du=vult(l)* eta *bilatzen du=busca*, *Jainko baitan baitua* izan *daino pilpira tzen du Bak/batek berekiko berbetan*.

“*Nire pekatuen gaintetik igaro=pasa* zaitetz, *nire beharrak* irauin egiten *bai-du*. *Thotek epaituko* nau, *Jainkoak beratzen* dituen *berberak*.”

59 *Las Máximas de Pth.-Hotep*,17,10-11, DB., n°10.

60 *El Diálogo desesperado con su ba*, 20,33. DB, n° 26.

61 *Los Proverbios de Ajicar*, 149, DB.,n°26.

Kkonsuk *babestuko* nau (...) Rak adituko ditu nire *berbak* (...) Hona *hombre bat? Benetan bizirik* agola, egotez, *baina ze probetxu* daukak horretan?"⁶². (*baztardoak* geureak)

Pisuaren=balanza pisua pisoak berak behartzen du eta *penaren bildur* da, Thotek zehatz *apuntatzen bai-ditu pekatuak*, edo *sumeriar jakinduriak bezala*, Jainkoagan *usten du pentsuda*:

"Ene jainko, (...) nire *berba* aiena da. *Berataz zuri berba* egitea nahi nuke eta ene *bideko* minkatzat negartu (...) ene Jainko, dagoneko nire *pekatuak* ene *begietan* agertu dituzunez gero, (...) ene *ba*, giza kume honek, *apaltasunez* ezagutzen ditu zure aurrean"⁶³.

"*Barnenetik zuri dagitsut oihu, Jauna*" (*Psal 129,1*) "*Nere barren* estutzen denean, zuk *badakizu nire bidea*" (*Psal 141,2*). *Heriotzara apaldua* izan zena *birbizteaz* goratua izan zan (*Fl 2,8-11*) eta halako *abailduran=pasión Balbe-Hubur(s)=iburniraino=avenu(l) beheratua=abajado* izan zena *Bazko-pozera* goratua izan zan (*Ef 4,9-11*). Kristok *Iburnira beheratu behar zuan Hadesko baimena* jaso (*Ek 1,18*) eta mitoen *behinolako* garaietatik *pekatuen parkamenaren begira* egozanak askatzera.

Jainko *Berbeak=Verbu(l) bena=verdad* eta *bizia* izateko halako *bidea* jasan behar izan zuan. *Benazkoa* ez dena *bidana/vitanda(l)=birao=blafemia* da, beraz, *obena=pecado*, eta egia=*verdad* ez dena, *gezurra=falso* eta *bidezko* ez dena, *bidegabeko*. *Behar=obligación Baren* jakinduriako egitura da *hizkuntzan*.

Latinak *Verbu=Berba* itzultzen du, "Logos" gerkarra Kristori egostean. Logos, ostera, *bulko=pensamiento* soila adierazteko erabilen grekoek eta, Kristori egotsiez gero, gorputz gabeko nortzat euki-arriskua zegon. *Berbak/Verbu, berriz*, egitiar *benazko* sorkaria adierazten zuan *Be+Ra>Bera/vera(l)*, Raren *belaunetik* harakoa, ez menfitar teologiako *Ptahren pentsamendu hutsetikoa*. *Berba=Palabra<"fala+vera"* etorri zan, Kristo *Ba-duna* eta, *beraz*, giharduna ere *ba zela* adierazteko, ez zela *falaz* eta, beraz,

62 *Diálogo desesperado con su ba*, 20-33, DB, n^o26.

63 *El hombre y su dios* (I, 56-58;111-114), DB, n° 26, (K.a. 2000 urte)

13ⁿ eskema: VIA>FE, BIDE>FIDE, VEREDA>VERITATE ANALOGIAZ

“Neu naiz *bidea*, egia eta *bizia*, bat ez dator Aitagana nire *bidez* izan ezik”. (Jn 14,6)

“Ego sum *via*, *veritas* et *vita*, nemo venit ad Patrem, nisi *per* me”.

- hitz konkretotik > abstraktora: *ibai/via*>*fe*, *bide*>*vita*>*fide/fe-de*, *bidez*>*fedez*, *vereda*>*verita/verdad*,

ibar>*vera*=camino>*vera*=ber/per/verdadera,

- aditzak: *be*+*iza*>*bizi*=*vivere*

- hitz eratorriak: *bidezko*, *bidegabekeria*, *viator(l)*, *verdadero*,

- hitz konposatuak: *jarraibide*, *eskubide*, *helbide*, *erizpide*, *bizi-bide*, “*vía* de salvación”, “*vía* de conciliación”, etab.

- Semantika: *bide*=zilegi, zio, medio, uste, etab.

- Gramatika: *bidez*, *ber*, *per*=medio, kausa, suposición, *ber*-/*per*-

- Ohar: Kristok beregan analogizatzen ditu sinbolotzailea eta sinbolizatua, ideak eta haren helbururako ekintza.

putsezko gizakia, herexiek *birakutzen* zuten *bezala*⁶⁴.

Jainko ereduko hitz *batzuk* giza ereduko egiten dira, *b-/p-* aurizki ezarriaz: An/*van*, en(s)/*ben(h)*, on/*bon*, aien/*pena*, aina/*baina*, man/*homine*, eme/*women/femina*, Utu>Patu, Adar *padar/padre*, otto/*potxu*, ide/*bide*, oru/*borea/burua*, Ra/*bar(h)*, Rê/*bera/vera(l)*, irau/*birau*, erun/*fero(g)*, ari/*firu*, Ilu/*Ba'lu/Ilu/biloi/filiu*, etab.

64 COTHENET, E., "LOGOS", DR., o. c, p. 1020-1022

5.7. Euskara eta Jainko oroitzza SHE eredura

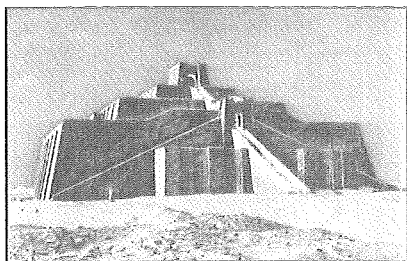
She ereduaren sagaratzea oroipenetan dauka euskarak. Esan bezala, gauza sagaratuen artean, *zi-d(s)* izakerak *txit=zietz/zeatz izatea* eta *zuzen=eskuko izatea* adierazten du⁶⁵. *Zi-d(s)* *izate txit zietza jainko-santutasunaren partekide izatetik* dator kio gizakiari eta berak osatzen du gizakiaren nortasuna eta *izantasan* berria *seinutze, izate=esse(l)=ser "txit eder", "txit santu"* berrian, *jainko* *ma-h(s)=imaginaren aurrean* ba duelarik non *eseria, essere(i)* edo *xeiki/jaikia=stare(l)*. Era berean, giza erduei (*h*)*asiberrien xedea asperatzen=spirare(l)* die, *izpiritu=spiritu(l)* bizigarri eta *askean. Etxea jaurritzen* duen eredu= *estirpe ez da, beraz, "ikuilu/korta"* edo *materiazko eraikintza* soila, *etxeak, hako Esharra, Ezida, Esagil* egiturak bezala, *santutegi seinua=signu(l)=señal* dauka, *esku bereziaren sabela* eta *jakinduriaren=sabiduria eskola* denez gero. *Izadi jainkoak* alperriko proiektio bezala dira, hala Gilgamesek *Ishtar jainkosa*⁶⁶. *Jainkoaren zuzenbidea ez baitan jartzen* da (Job 31,1ss) ta *jainko etxetiarrak, Shamash* bezalako norbere beteko/baitako=*etxeko jainkoei santzo* egiten zaie:

"Hire jainko heureak lagun eta gida hakiala heure bide luzean (...),
heure jainkoa duk indarra ziurtatzen dikana"⁶⁷.

65 RIES, J, "SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico", DR., o. c., p. 1577-1578. Cf. Gizakiaren osogarrietan Egipton Ba eta Ka arketipoen ondoan *Akh* agertzen da. *Akh* zeruarekin lotzen den jainko indarra da, argia, aintza eta artezi eragina duena. (BERLANDINI, J., "AHK", DR., o. c., p. 42) . Zenduak argitu eta zeruko aintzara jasotzeko duen eraginaz ezaxola dator *Arpajotzailearen Kantua*: "Inortxo ere ez dator handik nola dagoen esan diezaigun (...) Bérax, hire bihotza alai beite eta aztu egunen baten hi ere *akh*-etarikoa izanen haizela"(Los Cantos del Arpista, El Canto a Antef, DB.nº 26, p. 106) *Akh* edukinez bateratsu dator *Zi-d* izateak aurrizki daroan arketipoarekin eta *ats>asperatu/spirare* forma eta edukinekin. *Ahk* "jainko indarra" eta *ats* "bizi-arnasa", "aitaderak *atsa* emon zaun aur koni", elizkizuneko erriotan aitabitxik *atsa* ufatzen bai-zion besoetakoari.

66 *Gilgamés*, VI, I, 29ss.

67 *Ibidem*, II, V, 212 Cf: *Ibidem*, IV, II, 1

Esagila, *Zigurat* ere deitua, Sumeriako Ur urian Eanna(s)=Sin(a)=iretargi jainkoaren *santutegia* 3.000 urte K.a. *Esagila(s)* den alde-tik *santutegiko escala/eskilarak* eta *eskaleen eskariak* eta lortu-eskarrak ere gogarazten ditu, *Eskaila*, *Eskala*, *Eskila* tokizenak, eta *Es-kalmendi* ohiko *santutegiak* lez.

Jainko gizatuak edo giza *jainkotuak* dagoneko *She* eredua daroe aurrizki: *Shamash* Akadian, *Shapash* eta *Sekhemet* jainkosak Ugariten eta Egipton, *Shamsu*, Arabian. Sumerian ere *ezaguna* zen Ni.*Saba jakinduriaren jainkosa* eta *Shamash*, hako Uturen kidea bezala, gizakiei egunero urreratzen zitzaiena. *Shapash* eta Ni.*Saba jainkosek jakinduria=sabiduria* erakusten zien herriari. *Asherek* eta *Astartek*, *Sekhemetek* bezala, maitasuna ordezkatzaren zuten hako Inanaren ostean. *Shamash*ek darama eguneroko *zama* eta *zamariz* ibili ohi da *zeru-lurretan*, bidelarien lagun⁶⁸ eta *eskarien* entzule.

Gizaki bakoitzak hire *eskuan* dik *itxaropena* (...) Hik entzun egiten dituk haien *eskariak* (...) Ahotz gozakaitzez deitzen dik gaisoak, behartsuak, ahulak, *zapalduak* eta *txikiak*⁶⁹. (bazardoak geureak)

Ez zan aski=asez(f) izadiko jakinduria. Izadiko jakinduria den berezko *sena* eta *askapena eztabaidan* dihardue gizakiagan. Gizakia *seinzarotik ezaguerarako* adinera heldu da, *jainkoek* bezala, ongiaren eta gaitzaren *jakitun* egin da (Has 3,22). *Seinzaroak* ez ditu bereizten (Dt 1,39) eta *ez* da egoki ona eta *txarra* orobak *jainkoei* egoztea (Sir 15, 11-20).

“Jainkoak ez dio *Sarrabu* deabruari bidea eragozten”⁷⁰.

kexu da “Akrostikoa” Sumerian, baina *jakinduria-eskolak* atepak

68 *Himno a Shamash*, 69-70, DB., n° 26

69 *Ibidem*, 123-134

70 *El Diálogo acróstico*, XXIII, 244, DB. n°26,p.83. Cf. *sarrapo* “arañazo”, *sarpullido*,

ideki ditu eta *ezjakinei* dei egiten die eta emazteki *izenaz* bide egiten du gizartean eta bere *etxeko* mahaira deitzen die *seintxoei* (Esa 9, 1-6). Hako Ni.Saba eta *Shapash* edo egitiar *Sia(e)* jainko-*sek* bezala. *Jakinduriak=sapientia(l)* zazpi habeko *etxea jaso tzen* duena (Esa 9,1) aurrera doa: “gizakiak urgaziak izan dira, *jakinduria* zerutik bai-dator”, dino aramear *jakiteak*⁷¹. “*Jakinduria* guztia *Jaunagantik* dator” (Sir 1,1). “begira eitzak Ur uriko harresiak (...) ea *Zazpi Jakintsuek* oinarrituak ez diren”, dino halako harrokeriaz *Gilgamesek*⁷².

Jainkozko berria zabaltzen da, *askapen* edo *salbamen=saluate(l)=salvación* Jainkoaz hitz egiten: *Yahweh*=“izatez dena” (Jak 13,1; Urt 3,14), *Yesa yahu(h)*=“*Yahwek* salbatu du”, *Jainkoak jagon, jaregin, Shamsuk sanatu>santu santzudun* da, legeak ere *santzuotatik* erabagitzen=*sancitu>sanctu(l)* du (Lev 13,1-8) (Mk 1,40-45). Hako Ra eroiak erun zeroana eta Ba fero(g) behartzen zuena, *Shek/txek*⁷³ *etxaron=spero(l)* aserotzen du eta *segurtatzen*. *Espe>spe(l)=esperanza* egiten da, biria *espirituz=azperez* asetzen den bezala.

Sagaratuen eskarra=gratia(l) *ezkerra* jatorik lortzen da *eskarian*, eta *eskubidea*, *eskoia* jatorik gizarte berrian. *Eska* dagoenak *esca(l)=janaria* eskuratzen du. Lehengo *jainkoekiko* otoia gizatasunean *eskari=siskur(s)* da, eta “eirene” *jainkoen* mesede zena, ostera, *bake=pake/pace(l)* gertatu da edo eta *slm(u)=shalom(h)*, *salud* eta hako “libertate”, berriz, *jaregite* edo *askapen*.

Shamso jainkoari santzo egiten zitzaion, *Sansomendira* begira, *Uturi aturuxo(ga)=oihu/oju* bezala, *sanotasun zantzuagatik eskerrak* emanez. *Jainko Semeak* ere *She* ereduko izan nahi zuan (Lk 1-31) eta *Ilu>ilutu>ilus* datorren bezala, *She>Shedu*=“*angeru jagole=zaindari*”>*Xesu(ga)/Jesu=salbatzaile* dator *jator-*

71 *Los Proverbios de Ajicar*, 94, D.B. n° 27, p. 117.

72 *Gilgamés*, I, I, 19; DB. n° 7.

73 *txe/je(f)* izenordeetan lehen personarena egiten du. *Che, txeia* ere urkoari deitzeko erabiltzen da.

Saqqara, piramide zaharrena, Egipton, 1800 urte K.a. *Eskilarak*, garaian bizi den *Jainkoaren* aurera igoteko ziran. *Saqqara* garan/garaian dagoen *etxea* da, *Etxagara/Ezkarai/Ezkarra/Sagara* bezala. *Saqqara*>*sagara*>*sacra/eskar* datoz *Sagarmina/Sacramenia* formak bezala.

rizko izen. “*Jainkoa* izanik, *zeetu/txeatu*=*exinanivit(l)* egin zan” (Fil 2-8). “Euren *etxeoengana* etorri zan eta *etxeoek* ez zuten onartu” (Jn 1,11). *Sheduak* *xedatzen* du *xehea*, “gizonak *asma*, *Jainkoa xeda*” esan ohi denean bezala. *Etxearen* arerioa, ostera, *etsaia*. *Ez/xa(ga)*=*ya*=*sí* ukapena eta baiezpena ematen ditu, era batera, *xe*, *xehe* eta *txar/txatxar* edukinak ere *ezin* zitezken *jainko* erduekin *asma*.

Ohiuzkoetan *ezagunak* ditugu: *Jinko Jaun!*=*iSanto Dios!*, *Sandios!*, *Jainko!*, *Jainkoarren!*, “bai *Jainkorako!*”, *isalve!*, *shalom(h)*, *aiz*, *iax!*, *zas*, *zaust!*, *xapi!*, *izape!*, *txist!*...

Jainko ereduko hitz asko aldatu egin ziran egituraz eta edukinez, *She* eredua aurrizki *ezarriaz* bakarrik: AN/*San*, on/*sano*, en/*sene(l)*, ein/*zein*, ar/*zer*, inka/*zinka*, Inko/*Jainko*, inki/*minki/zinki-minki*, ente/*xente(ga)*/*jende*, Antzo/*Shamsu*, Eneka/*Seneca*, Utu/*Shedu*, Adad/*Sadday*, ide/*xede*, aurre/*jaurri*, Ra/*zar/zahar*, Arthe/*Astarte*, Hera(g)/*Asera*, erein/*serere(l)*, are/*sare*, (h)alan/*zelan*, eritsi/*jauretsi*, aldatu/*asaldatu*, etab.

Ino/*Inko/Jainko* egiturak *euskaldunen* teologia-oinarri izan dira *hasieratik* honaino. *Ezelako* apurketa barik, egin ahal izan zuten *zaharra* berriaz oretzea, monosilabismoa aglutinazioaz eta *zauliaz* batzea. Anu/*Inogandik* *Jainkoraino* *jainkoen* Aita eta *Jainko* bakarraren idea egozten zan, “*Jainkoa* bat eta bera *nahikoa*” esakerak dinon bezala. Ulergarria da, bestalde, edozein herri bere siniskerak kentzea (*ez* osatzea edo argitzea) *jainkoekiko* eta *gizarteko* lokarriez gabetzea dela.

ONDORENA

Giza jainkozaleak norberagan eta norbere sendiagan Jainko isladak ikusten ditu. Distirok berez behetik gora doazela, itzulian goitik beherako erantzunez jainko ideia-aren antza ekarten dio.

Gizakiak Jainkoaren seme-alaba aitortzen denetik ebasten du heriotzak moztu daren bizitza ostean ere bizitzaren luzagarririk izango duelakoa. Hagatik giza jainkozaleak jainkoekin dituen arazoak bere sortze eta salbabidearekin lotzen ditu.

Deia, oihu-otoia, eskaria, goralpenak eta eskerrak ematea izan dira giza jainkozaleak jainkoekin izan dituen elkarriketa beheinenak. Giza jainkozalea ziur dago jainkoen abegiaz.

Giza jainkozaleak itxurgatu egiten du gaurko giza jainkogabearen jarrera itxua, giza burunahikoak bere sortzeaz eta etorkizun sortez galdetzen ez duen eta hataz irrikatzen ez den neurrian behenipehin.

Gizakiak era askotara garatu nahi izan du bere zori makala munduan, inoz eta inkaz, ereguz eta erreguz eta bai ta erneguz eta ukapenez ere. Halako tirabiretan gizaki jainkozaleak ba du Jainkoaren kontra oker jokatu duelako damu aitopenik.

Kristok oso-osoan hartzen ditu beragan gizakiak lehendanik jainkoekiko izan dituen arazo eta itxaropenak: bizitza, iraupena, heriotza, zigorra, barkamena, askapena eta maitasun garapena.

Euskarak harrigarriro gorde ahal izan du gure kultura barrutian ezagutzen den An/Anu arketipozko Ino/Inko/Jainko izena, kultura aldi eta hizkuntza une ezberdinetan osatzen joan delarik ere.

Antxinako kosmogoniatik ezagun diren izadiko lau elementuak: *uina*, *sua*, *airea* ta *lurra* lau jainko naugusien, ots, *An*, *Utu*, *Rá* eta *Ilu* jainkoen arketipoz izentatzen ditu euskarak: eta halaber, giza mikrokosmoa osatzen duten *Ka*, *Ba*, *She* arketipoak, *kaizua/korpitza*, *ba/baita* eta erritozko *izate txit santua* euren edukinetan ezagutzen ditu.

VII. EUSKARAREN JAKINDURIA EREDUEN ARABERA

7.1. Euskararen jakinduria AN arketipoaren arabera.

An arketipoa nazak berez=*natural*=“de nacimiento” dakarren *antzean*=*imagen oinarritzen* da. *Analogia*, izan ere, gizakiaren gorpuzkiak *unibertsoarekin* duten berezko sinpatian oinarritzen da¹, *Anuren uneko* izatean, *ain* zuzen. Hagatik *Anu* zan Sumeriako eta Babiloniako *onomastiken* buru jakinduriazko edozein arlotan². Hizkuntzak ere *aintzat* hartu zuan *mundu* hori, *analogiaz aintutzen* delarik. *An*=zeruak lurtean *antzezten*=*analogizo(g)* ditu goiko argiak, *An* bera dela *antzaren nehurkin (h)andi*=*magnu(l)* eta konparaketaren *erdiko*=*medium(l)* ardatz eta *marka*: *aen*, *ain*, *aína*, *ein*, *einda*, *einda mais(ga)*, *antzo*, *ansí*=*ainsi*=*unela*, *onan*, *onsa*=*ondo*, *onla*, *nola*, *ongi*, *antzeko*=*análogo*, *antzera*, *nola*, *magis*=*más*, *máxime*, *amplius*, *mucho*, *muy*=*inobre*, *minus*, *noski*, *mismo*=*même*, *mismo*, *modo*, *manera*, *nahiko*, *ante*, *aún*, *aunque*, *nabaski*, *norma*, *medida*, *nehurri*, *mota/moda/modelo*, *metro*, etab. egituren bidez.

An bera da *mundu* guztia *nehurtzen*=*medir* duen *norma* eta *antzea*=*moldea*=*modelo*. *Mundua* bere *umea* denez, *NOIN/NOREN* genitiboak *-aen/-ain/-aren antzezten* dute edo *antzo*, *magis* aglutinadoen *modura*. Berak *animatzen* du jakinduria *Enki*=*emqy(s)*=³ “*jakin>jakintsu*” Jainkoaren bitartez=*medio*=*meta*. Bere da arartekoa=*mediador* eta *maisua*=*maeso*=*magistru(l)*=*maestro*, *Anugazko oroimenaz*=*memoria mintzo* da eta atsoen=*anciana onuak aintzak* dauzka. *Nar(s)*, *narru(a)* musikoek ere *Anuren aintza* eta *mezua* “*narratzen*” dute kantagaietan=*melopeas*. *Anuren* ereduko eskola tenploari eusten=*anexa* zioneta *madrasa(arb)*, *midrash(h)* zeritson, baina *ama/amonen man-*

1 DUBUISSON, M., “HERMETISMO”, DR, o.c.,p. 736-737.

2 LIMET, H. “PANTEÓN(religiones mesopotámicas), DR.,o.c.p.1357

3 LIMET, H. “ENKI(religión sumeria babilónica)”, DR, o. c., p. 540-541.

14ⁿ eskema: JAKINDURIAZKO BERDINKETA/BEREIZKETAK

AN/ANU: man/maña, man/mana, mente/mende, mentu/mendu, anze/anzi, antze/antzi, huntza/huntsa, mendeku/mendigo, inozo/noxiu(l), necio/nece(l), mamala/mala, inanne(l)/ainanino,

UTU: otu/ otoi, turre/ tuere(l), edu/ ethos(g), atton/ atün, itun/ itaun, eiatu/ehitu, tob(h)/sophos(g), doctore/dotore, done/don, duin/dueño, duin/zuin, zindo/zintz, dona/sona, tuna/-zun, sudur/zuhur, zuhur/ziur, nasu(l)/suma, otos(g)/ototoi(g), ttoin/ duin, toin/ soin, totil/ sotil, doru/adore, toro/adore,

RA/HORUS: Eros(g)/Erios, oroi/orroi/orare, arren/erran, er- su(e)/erresu, errezatu/erraztu, rogu(l)/ruego, rason(e)/razón, erregutu/erregutau, eros(g)/erogo, ero/Eros(g), eregu/erregu, ergel/argal, arkhe(g)/argi, re/reg(a)ara, orue/orbe(l),

ILU: ilutu/luto, ilutu/ilotz, ilutu(s)/iluso, elekatu/alakatu, lo- gos/logios(g), lauru(l)/loria, levare(l)/llevar, legal/leihal, leido/ listo, lite(g)/lid, olim/ilun, olin/loin(f), laino/leinu, el/eldu,

KA: giza/gixa, ekia/egia, kanore/ganora, emqy(a)/ queen/ kin(i), guen/kin(i), kide/gida, cura/gura, gratia(l)/grasa, ca- pio(l)/cappo(it), causa/gauza, korde/corde(l), kardia(g)/gardi, kari/caro, castigo/gaztigu, egotzi/egotxi, ikui/igui, cabeza/ capaz, gailena/galena, gaixto/gaixo,

BA: ibai/via(l), via/fe/pia/piu(l), bide/vida, bide/fide(l), vere- da/verdad, bizi/vis(l), virtus(l)/virtud, behatu/beato, berba/ Verbu, bage/vago, bera/veru(l), pensar/pesar, balar/falar(ga),

ETXE: xabe/sabia/o, xabetu/sapere(l), sein/zein, izen/izan, zer/ser, sanatu/santu, santzu/sancitu(l), espe/spe(l), espain/esp- en, eskui/esku, eska/esca(l), ezker/esker, eskari/ezker, senda/ sendo, sede/xede, eskarmentu/escarmiento, eztaiz/ezti, etxakona/ ezaguna, eskarniatu/escarnecer, sabio/zafio,

datuak atsotitzen *mezua* zuten *mintzairako* otsak eta edukinak lotzen eta bereizten: Ez dira berdin *man/maina=maña*, ez *anze/anzi*, *magia* eta teknika ere ez direnez, baina *batak* bestea eskatzen du, *mente/mende*, *amoratu/amorratu* eta *mentu/mendu* bezala, edo *batak* bestea lekarke, *inozo/noxiu(l)=necio/nece⁴* lez.

An/Anuren antza daramate eta (h)andik analogizatzen a) *mentu* hitzak, b) zentzuenak eta c) *mintzatzekoak*:

a) *an*, *anze*, *onua*, *antze*, *antzi*, *emqy(s)*, *nous(g)*, *numen*, *mentu*, *mente*, *endelegu*, *nabaitu*, *annuo(l)*, *antzeman*, *analogia*, *analogizo(g)*, *menoineo*, *memini*, *memorare(l)*, *enterar*, *necio*, *nece*, *inozo*, *memo*, *inanne(l)*,

b) *antz*, *min*, *miin*, *nabari*, *entzun*, *notar*, *nozitu*, *mirar*, *mira egin*, *nasu=nariz*, *imitar*, *mimo*, *imintzio*, *ñaka*, *annuere(l)*,

c) *aien*, *ino*, *oinon*, *onua*, *inka*, *antzi*, *narro(l)*, *marru*, *nuntio(l)*, *mezu*, *onetsi*, *mintso*, *muxin*, *mentar*, *emet(h)*, *negar*, *mentira*, *moneo*, *noticia*, *nombrar*, *masiatu*, *enigma*, *mito*, *máxima*,

Izadiko hegazti eta abere, uxuak berere, eta landaretza iraunkorra batez ere, jainkoen baso edo baratz *antzo* izentatzen=*mentar* dira *ein* batean, *antxinako* "onomastiken" lekuko *antzo*. "¿Ba al du aitarik *uinak*=*uddak*=*uriak*?" galdetzen du Jobek (Job 38,28-3). Aita-*amek umeei* euren izen-abizenak jartzen dizkieten bezala, hala jainko arketipoez izendatzen zituzten apaizek haien sorkariak gizaki edo *angeru*: *ángel*, *ainanino*, *ama*, *ume*, *nini*, *anaie*, *neba*, *neska*, etab., abere=*animal* zein landare: *aine*, *ñu*, *ainara=enada=anduriña*, *ánade=antzar*, *miru=milano*, *malviz*, *ñandú*, *anbulo*, *ónagro*, *ane*, *morsa*, *marsopa*, *andeja*, *angila*, *inguma=mariposa*, *mamüruru*, *matxinsalto*, *madroño*, *mahats*, *anda*, *eneldo*, *menda*, *malva*, *nazak*, *manzanilla*, *mandra-*

4 "En la literatura de sentencias es caso tópicó la equiparación "sabio/justo" y "necio/malvado", que confiere una relación intrínseca a lo ético y sapiencial". (MORLA, V., *Libros sapienciales y otros escritos*, o. c., p. 38. (Ikus 13n eskeman : *Jakinduriazko berdinketa/bereizketak*).

gora, *matricaria*, *ametz*, *makal*, *inar*, *mizpira*, *membrillo*, *etab*.

Hagatik kontu *ainarak* ez kaltetu, jainkoak etxera bidalitako *mezulari onak* dira-ta, edo eta Kristori buruko *arantzak* kendu zizkielako kontakizuna. *Mendabedarrak* halako *mina emendatzen* du, *etab*. eta *Anuren medikutza*=“*medicina naturista*” *onuragarri* da eta *gizartea* izadiko jakinduriaz eskolatzen da.

Anuren arketipoa giza ereduekin *nastatzean*, haren *mezua* giza aipamenera erakartzen da: *antz*, *antzi*, *antze*, *neba*, *neska* formetan bezala edo *mailaz* beheratu egiten da -ka/-ga erantziz gero: *en(s)/nece/necio, ondu/nocere=noquear=nozitu, nai/neke, nai/nagi, naitu/naigabetu, mende/mendeku/mendigo, men/mengo, manu(l)/maingu, aner(g)/anker*, *etab*.

7.2. Euskararen jakinduria UTU arketipoaren arauz

Utu iduzkiaren edua=iduria=tipo otatik lurrera distirutzen duen argian=tu(s) oinarrizten da eta, hagatik Uturen jakinduriari zuhurtzia=sophia(g) deritso. Othustan=oteando diharduenez, tolez tantorik gabe, dana daki, zogia=docto da: “Et, Totek dana daki eta”⁴, aitor=testimonio dagi egitiar zuhurtziak ere. Bere ituna zuhurra dirudi, üdüri. Adinak=aetate(l)=edad erakusten du atüna=discreción, attona lekuko, eta “Nin. sun(s)=“doña docta”⁵ zuhurrak, zunzuna barik, duztiz sona bai-da, Gilgames lekuko. Gizakien begiek ere Uturen zuzitan soka dakuse. Attona zuzulu=txisiluan jesarten da, Nin.sun sonak selan=solio=trono jesarrita, atsoak atsotizetan edatzen ditu axolazko autuak: Atton/atün/тино elkarrekin datoz, duina/dona/sona bezala, zuinak egiten. “Ama Utu edu da, gizakia edatzen du, aita jainkoa edu, bere autua, ziurra”⁶. Uturen eduko eskolari eduba(s)=“taulen eskola” zeritson Sumerian, toska gainean idazten

4 *Las Instrucciones de Ank-sesongy*, vol. X,12, DB. nº 10, p. 79.

5 *Gilgamés*, III, I, 15-18. Cf. *doña/zuna* =“señora/sagaz”, -*zun*=“en busca de”, *urzun*=“en busca de agua”, *sumo, sumatu, sona*.

6 *La Enseñanza de Shuruppak*, 258-259, DB, nº 26.

zuten gramatikaz, literaturaz edo erlegioaz eta legeaz=*torá(h)*⁷, *Nin.sun tutore* zutela eta *titulodun* laguntzaile, *ato*=“anaie nagusia”. Asmoa *duintasunean* hezi=*educar*, izakeraz *dui* eta jardukeraz *deinu* eta *dulabre* izatera heltzea du.

“*Edubara joan naiz (...) eduko taulak zuzendu zizkidaten*”⁸.

“*Idazketan oso duin egin naiz eta atoren eduko egin naiz*”⁹.

Uturen eduko jakintsuetan *zogi*, *zuhur*, *docto*>*ducho*, *sophos*, *sofista*, etab. agertzen dira. *Zuhurtzietan Sofar eta Job* (Job 20, 1) *idumearra*, baitipat, *edutik* jaso dezakegunez.

Uturen zuhurtziak darabilen *odi edo meta-odos(g)* bidea *itaunketa eta ituna* dira. *Zuhurtzia=sophia(g)* honek *o(h)itura=ethos(g)*, *etika sortu eta dohaiz duintasuna=doxa(g)* idoroten du. *Utugazko zuhurtziak duintasuna, dotoretasuna eta dotoregoa* ere bilatzen du *titulotzat eta domne>don/dona* deitzea gogoko izaten dute. *Etorri* oneko *ditxolariak* eta *adituak* ere ba ditu.

Utuk gizakia amagan *edatzen=edere(l)* baditu, eta *aitagan eduzko* aholkuak erakasten=*docet(l)* baditu, *Uturen eduko* dira eta harekiko *duintasuna* isladatzen datoz *edu=uti(l)*, *edo*, *ide=idea=ideko=idéntico*, *iduri=eidos(g)*, *idem(l)*, *adin*, *duin=digno*, *ideo*, *ut*, *aut(l)*, *zoin*, *zuin*, *otro*, *tal*, *tel(f)*, *atan*, *tan*, *tanto*, *tot*, *autant(f)*, *todavía*, *osoro*, *summu(l)*, *sumo*, *sobera*, *sobra*, *super*, *total*, *todo=duzti*, *ostera*, *tipo=edu*, *uso*, etab. konparaketen *edura* eta *idera*.

Uturen eduko hitzak ugari dira jakintza arloan ere: a) *adime-nezko*, b) *zentzuenak* eta c) *adieraztekoak*:

a) *otu*, *eita*, *üdüri/iduri*, *dokeo(g)*, *ide*, *idea*, *adi*, *adin*, *eido(g)*, *(h)eitatu*, *sumo*, *susmo*, *juicio*, *duda*, *dubito(l)*, *tekuru*, *docto*,

7 La *eduba* era “auténtico centro cultural de características humanistas, donde se cultivaban disciplinas relacionadas con la lingüística, la literatura y la religión”. (MORLA, V., *Libros sapienciales y otros escritos*, o. c., p. 56-57)

8 *El aprendiz de escriba*, 6, DB. nº 26. Cf. *edu=modelo*.

9 *El debate entre Enkimansum y Girine'isa*, 7-8, DB. nº 26.

utu, solvo(l), zoli, zogi, zur/zuhur, zorga, sotil/sutil, tonto, tuntun, zuntzun, sonso,

b) *audio(l), aditu, otear, othustan, otos(g), odore(l), dolu, doleo(l), tentu, tiento, dendu, dentatu, tentar, so, soka, sudur, usna, usmo, susmo, usain, zunda, zundatu, somatu, idatzi,*

c) *otoi, ots, oska, ujui, itun/itune, itundu, aitatu, autor/aitor, autu, deitu, dico, (h)eitatu, deithatu, deithoratu, docere(l), eda tsi, tacere, dabar(h), sophos(g), doctrina, atsotitz, drama,*

Hizkuntzak proporzioko analogietan elkarrenak bailiran, prekatzen ditu *tob(h)/sophos(g)*="zintzo/zogi" (Esa 11, 30), *don/done* bezala¹⁰, *t/z/s/x/j* alofonoak arteziaz darabiltzala¹¹: *dona/sona, doinu/soinu, totil/sotil, itun/izun, duin/zuin, zindo/zintzo, ito/ixo, itoi/ixio, sudur/zuhur, etab.* (Ikus 13^a eskeman).

Antxinako "onomastika=izendegiaeren altxor bezala ikus ditza-kegu izadiko zenbait abere *uxu*: *uddi.ah(s)=idi, toro, chota, otso, tsobu(ast), zorro, ozar, oso, durdo, tonino, atun, txori, txorru, txolarre, txonta, durdura, tordo=zozo, uso, edo zuloz-zulo* ibilzale diren *Uturen* maskota: *udo, tejón, topo, turón, eta* zenbait landaren izenak: *zugaitz/zuhaitz, zurzuri, tilo, toronja, durazno, tantai, tejo, ote=toxo(ga), zuza=ziza, etab.*

10 "En la literatura de sentencias es casi tónica la equiparación "sabio/justo" y "necio/malvado", que confiere una relación intrínseca a lo ético y a los sapiencial". (MORLA, V., *Libros sapienciales y otros escritos*, o. c., p. 38).

11 Alofonoak edozein konsonanteren eratorriak dira. Izenen etimoa nondikoa den jakiteko, *Utu* arketipoaren eratorriak jakitea aradurazko da eta tokizenetan ikusten dira nabarmenen: *Otamendi/Otxamendi, Otia/Otxia, Otegi/Otxegi, Toilo/Zoilo, Udala/Uxala, Udiarra/Uxarra*, etab. (Cf. *Apellidos y nobleza*, autore beraren ikerketan)

7.3. Euskararen jakinduria RA arketipoaren arabera

Egiptoko apaizek ere *Ra* izenaren arabera eratzen=organizar zituzten jakinduria orokorreko "onomastikak", jainkoekiko lotura ikusten zutela izadiko adigarrietan.

"*Rê* da bere *errainuekin*=rayos dena erakusten duena; (H)erri Biak argitzen ditu, iruzki aroak baino *areago*"¹².(baztardoak geureak)

Izadiko jakinduriak berezi zituan *ur urenak* eta *ur barrenak*, *hargatik ura* jakinduriaz betea dago *urbidez* ondo *eratu* eta *ordenatzen* denean¹³. (H)ortik euskal *erran* zaharra: "ura eta sua gerritik berakoa".

Raren errainu argitsu eta *arrailantak ortzitik* dirdiratzen du *arpegiko aroa* eta bere *ereduko aur* gerala iragarten, *iruzki irudiko* izaki. Bere *irudia* berbetan *arautzeko erregelak* erriatzen=*regere(l)*=*regir* zuten gramatikan *ere*. (H)orra konparaketako *ariak* eta *ariketak*: *are*, *aria*, *aren*, *arean*, *areago*, *era*, *ere*, *aire*, *re(l)*, *oro*, *ur*, *or(f)*, *arau*, *real*, *arras*, *ras*, *raso*, *erraz*, *rien(f)*, *res*, *ralo*, *raro*, *arte*, *urrian*, *urrun*, *ordea*, *recte(l)*, *regular*, *razonable*, *urbil*, *orden*, *arauz*, *eroso*, *relativo*, *etab*.

(H)aro bateko jakituria Egipton *Errege Esharrako*=*arkhation(g)*="arce real"=(h)arretzeko eritzien arabera irartzen zan. *Erregeak Raren argitasuna* behar zuan *erresumako* edo *Herri bien arteko ardura eroso eroateko*¹⁴ (Jak 8,8-21), baina "(Ra) jainkoari atsegin zaiona" zan benetako *rason(e)*¹⁵, *ots*, *arrazoi*=*rati-one(l)*=*razón* orokorra.

"*Erregea* zoriona da (...) (H)aren aginduen=orden aurka doana rentzat Sekhmet bera da, *haren erran erortzen* dena eskeko bi-

12 *La enseñanza legal*, II. DB.nº10, p. 36. Cf. *errainu*=*rayo*, *argitu*=iluminar, *erri*=*herri*=país/pueblo, *oru*=solar, *soru*=disco solar.

13 BERGMANN, *Enciclopedia Cattolica*, o.c., p.1516

14 *La Instrucción para el rey Mericaré*, 50-60, DB. nº 26, p. 24-28.

15 *Rason* "lo que agrada a Dios", to'ebah "lo que no agrada". (*En las raíces de la sabiduría*, C.B, nº 28, VD, Estella, 1980, p. 15.

hurtuko da”¹⁶. (bartzadoak geureak)

*Rason(e) hori zan araua=regula(l)=regla=rasero. Rak erriatzen du (h)erria. Horra ze eratan errotu zen hako “Estatu Arrazoina” kristau errege askok ere, Farauaren erkide bailiran, arautu zutena. Ordenua=orden eta agindua ere orden zen, gizarteko arauak izadiko oreka jarrai behar bai zuan*¹⁷.

Ersu(e)=orator(l)=arengador delakoen ahotik erresua eta oratione(l)=erran-merrana. Rab/rabi(h) zan maisua, ranku apaiza errietoen eta arrenen=erreguen=oración araua eratzeko edo iragarkizunak=oráculo egiteko. Jakintza berak elkarren ondoan lerrokatzen ditu erran/arren, eregu/erregu, erres/erresu, oroi/orru elkarren bideko bailiran edo elkarren aurkako, Ra/raka(ar), erre/erreka, ar/arkulo, Rê/regal/regal, argal/ergel, etab. Jakinduriazko hitzetan, barriz, hona Ra ereduakoak a) adimenezkoak, b) zentzuenak eta c) erratekoak:

a) aieru, reor(l), oroi, oratu, oratione(l), ratione(l), rason(e), razón, eretxi, arte, argi, ergel, arkülo, raro, raka(ar),

b) eri, eroiu, irri, rinos(g), aures(l), risa, reír, eregu, orru, urruma, irrintzi, erriaka, irarri, remedar,

c) erran, ersu(e)=arenga, eritxi, errezu=oratione, orare(l), rezar, erregu, rogo(l), erasi, eresi, retórica, refrán,

Jakinduria zaharraren onomastikak abere askogan Ra jainko ibiltariaren metamorfosiak ikusten ditu, urak zerutiko sorkari, zerura itzultzeko baimanez, eta zuhaitzak=arbolak, erroitik eraberritzen direlarik, beti irauteko ahalmenaz eta berezko jakinduriaz¹⁸, giza zintzoaren eredu (Sal 92,13-16) eta gizakiarena baino zori hobekoak ematen dira. (Job 14,7). Izenotan: arrano, arrei, ena-

16 *La enseñanza legal*, V, DB. nº 10, p. 39.

17 MORLA, V., “*La fascinación de la Sabiduría: armonía y conflictos*”, Sal terrae, 1955, dic., p. 845..

18 “Benetako isilkorra (...) arbola dirudi (...) (h)aren amariak gozoak=ricos dira eta geriza atsegina du eta (h)orturako duin da”. (*La Enseñanza de Amenemope*, cap.4,7-12 .Cf. (h)ortu=jardin “jainko irudia”).

ra=ironde(f), arrendajo, ar, ari, uro, ardi, ora, rebeco, artza=ursu(l), urde, erbi, orein, reno, urón, urxa=ardilla, ratón, armadillo, arra, arkamelu, arrain, urta, rodaballo, arte, arce, aretz=roble, erez(h), ereinotz, urki, arándano, romero, argoma, retama, arto, arbi, arbeja, arroz, etab.

7.4. Euskararen jakinduria ILU arketipoaren arabera

Iluren lezioa ilun-argi=lúcido da, “zure albistea, Ihu, zolia da ilimini” (1.3 V 31), baina aldrak ez dira ulertzeko lain (1.1 III,15) (H)alare ere, Iluren elea, lege denez, letraz=litera(l) idatzi behar da liburuan, lebitar ilustradoak herriari=laos(g) irakur=letu zezaioten, lezioak, aztu=olvidar barik, oldozten lagundu eta oldartuko zezaten. Eladetarrek ere materia gabeko idea lez dakuse logos(g), Iluren elea, Iluren sinbolo bezala eta hagatik, ostaz ulertzen zuten Jainkoaren Logosa (Jn, 1,14) gizatu zeitekenik.

Elea ezpainez=labios elekatzen da eta letrak leun lerrokatzen=alinear dira aulako aulkian, eleizan edo lizeoan. Mihina=lengua eta mintzaira ere lingua(l)=lengua, eta leído/listo, legal/leihal elkarkide eginten ditu elekatu/alakatu, logos/logios(g) lez, leinuru berean lerrokatzen dela jakiteko ulerbidea.

Ilu/El leinuak legez alokatzen ditu bere leinuruak eta lainoetatiko lama=lumen(l)=luz hurrean, laia bereziko ele-elementuz analogizatzen: (h)ala, (h)ola, laia=laya, lei, alyn(u), alaen, alen, lain, alaina, ailagina, lez, legez, (h)alaxe, (h)alako, (h)alaso, alegia, lógico, aliter(l), alias, alors, lors(f), algo, labur, lar, largo=luze, alte, alienu, loin=lejos, liper, landa, (h)alasoko, etab. konparatzeko egituretan.

Jakinduriazko eletan ere halakoxeak dira Ihu leinukoak a) ulermenekoak, b) zentzuenak eta c) elekatzekoak:

a) lotu, lokatu, ligar, olde, oldoztu, ulertu, olvidar, logos(g), listo, lelo, loco, loka, logizomai(g),

b) lotsa, ilusión, olfato, labio, lengua, lambano(g), oler, oliscar,

c) *ela/ele, elaire, auli, laleo(g), alegi, alegoría, elegin, elekatu, elastatu, legere(l)=leer, alakatu, lausengatu, loxingatu, loquere, laudare(l), alabar, lohar, alamen, lakatu, lamento, litaneo(g), aldarri, loquela(l), lengua, eloqui(u), laudo(l), lossomai(g),*

Ilu leinuak, antza denez, euskaran baino sarrada larriagoa egin zuan grekoan eta latinean. Euskarak azken aldian lortzen du Iluren leinurua eta bere ilustraziorako elegai lantzen.

Jakinduria zaharreko oroitzapen lez, hona *Ilu leinuko* abeletan: *elae, elefante, león=labi(sirio), lemur, alce, alazán, leopardo, lince, lepore(l)=liebre, lapin, likos(g)=lupu(l)=lobo, luki, lirón, oilo, loro, lagarto, lucio, lasun, lombriz, euli, eltxo, zuhai-tzetan: ler, lertxun, alerce, lizar, aliso, álamo, almendro, laranxa, limón, eta aledun, lekadun eta landaretzan: olo, alolva, alubia, lenteja, lechuga, lirio=lili, loto, lore, aleli, albaaca, etab.*

7.5. Euskararen jakinduria KA arketipoaren arabera

Jakinduriak Enki(s) Anuren sendiko jainkoagan hartzen du giza eredua. Harrezkero emky(a)=jakin/jakintsua da. Jakitea erregeari zegokion, hagatik bat datoz arkhe(g)/argi, Shapash/sabia eta emky(s)/queen=guen=kin(i)¹⁹ (Jak 8,9ss). "Ale, egin dezagun errege gurbil eta zoli dena" (1.6 I,48).

Jakintsuen lanetariko bat idazketa=graf(o)(g) da, *Khonsu* dutela zaindari. *Egoki* zan *gizakiak* ere jakitatean bere *gardia* ematea eta *kordean gordea* daukana *agertzea*. *Gizakia* bere *gisako kanona* bada, jakinduriaren sinboloa aldatu behar zuen, Utu=*Eki=eguzki eginaz, ekia eta egia*, otan barik, norbere bihotzean=*kardia(g)=corde(l)* ezarriaz, Menfisko teologiaren *gardira*:

"Horrela gertatu zan bihotza eta miina gainerako gorpuzkiez nausitza, jainko eta gizaki guztien, abere guztien gorputzetan dagoela ogartuaz" (...) Honek idea bakoitza osorik sortarazten du eta bihotzak

19.....Toponimian ere *guena>kin* egiten du: *Ibarguen/Barkin, Markuena/Markina, Guenetxe/Gines, etab.*

*ogartzen duena mihinak agertzen*²⁰. (bartzardoak *geureak*)

Geure konortean eta kordean akordatzen gara, artean lotan gengozala. "Akorduan daukat=oroitzen naiz" forma biotan garbi dago sinboloen igesia. Harrezkero gogakera, jakitate=cordura eta sentikera guztien kabi bihotza da, "ex toto corde(l)=bihotz osoarekin", kardia(g)/gardi egiten dela eta ogartu/gogartu eredu beretik datozela.

Bestalde, *goitiko* jakinduriaren ospea heldu da *gizakiengana*:

"Gizakiak zerutik urgaziak izan dira, zerutik bai-dator jakinduria"²¹.

Joanek Jainko Hitza=Berba *gizatu*=*"caro factum"* egin dela di-no (Jn 1, 14) *Kristo=Gantzutuagan*.

Jainko ereduzko hitz batzuk giza ereduzko bihurtzen dira, *k/g-* aurrizki ezarriaz bakarrrik: *iza(n)/giza*, *ide/kide*, *itun/gutun*, *ume/kume*, *uren/guren*, *duzti/guzti*, *iduzki/iguzki*, *erdu/gertu*, *arte/gardi*, (h)ala/*aequale(l)*, *inka/kainka*, *onore(l)/ganora*, *en(s)/guen/queen/kin(i)*, *uren/guren*, *ino/gino*, *ima(l)/kima*, *ortzi/egortzi*, *auzi/causa*, *hiena/cane*, *udo/katu*, *oilo/gallo*, *ansar/ganso*, *aran/okaran*, *aper/capra*, *esne/gazna*, *unaitu/ganado*, *aroi/giro*, *are/kare*, *torre/gotor*, *etab*.

Sumeriako hizkelki ofiziala "eme-ku" egiturakoa zan. *Gizakia bere gisa=guisa gidatzen du: "zer ikusi ha ikasi"*. Jarrera=*actitud*, *ikerketa*, eta "kriterio" berriak *ekandua=oi(h)kura=costumbre* berria egiten=*crear*, *aukerako kanon(g)* berria *gizarteratzen*, *kanore/ganora egiten* duela: *kai*, *gei*, *ge(g)*, *qué*, *quo*, *kide*, *egiaz*, *kideko*, *kadó*, *kadoi(g)*, *kainola*, *equale=igual*, *quot(l)*, *quel(f)*, *quomodo=como*, *quam=cuan*, *quale=cual*, *cuan-to*, *cuasi*, *casi*, *gino*, *ginoan*, *kixa*, *kisaz*, *gisa*, *guisa*, *quizá*, *acaso*, *gehien*, *guen*, *guren*, *gabe*, *gar*, *gertu*, *contra*, *clase*, *etab*.

Gizakiaren causa=gauza="gure auzi"="cosa nostra" da, *gizakia "cosmos txikia"*, *ogarpenerako*, *gnosis(g)*, *conocimiento* eta

20 *Teología menfita de la Creación*, 53, ANET,4-5

21 *Los Proverbios de Ajicar*, 94, DB, nº 26.

ekintzarako gei=capaz. Gizakiagan gorputs/gogoen gora dago, ogen eta akatzen gainetik. Gizartean Kiryos(g)=curio=gurasoak kategoria berezia dute. Gizakiaren helburua aintza=gloria=kabot(h), garapena (Sir 4,13;51,17) jainkoegazko kameran=cámara nupcial=hierogamia=casamiento osatzea da. Euskarak, gerkeraren edo latinaren ondoan, ekiak gisa argi egiten du giza arketipoen gerizan. Gnostikoak eta igarleak ditu maisu²² gurbil.

Jakinduriatzko hitzetan ikustekoak dira *Ka* arketipoaren *gара*tzak a) *ogartzekoak*, b) *zentzuenak* eta c) *galdetzekoak*:

1) *ikasi, kasa, igarri, capere, gogo, korde, ogartu, ikertu, igarri, gomutau, acordarse, gogartu, galzu(s), gnosis, gardi, gesh-tu(h), gei, egia, gezur, capaz, cabal, gurbil, cuerdo, cateto, kolo, keto,*

2) *ikusi, ikutu, captar, koiu, cogei, gusto, gozatu, gustar, gola, gur, gesto, keinu, giño, geno(g), garatz,*

3) *kexa, quejarse, galde, uka, ukatu, criticar, contar, clamar, garraxi, gritar, keruptto(g), cantar, gaztigatu, goretsi, glota(g), glosar, grafo, gravar,*

Gizatasunak jainkoengandiko kù-g(s) berezko santu izatea eza-gutzen zuan, baina zi-d(s) erritoko itunaz lortu behar zuan santu izate xit/txit doia²³ bilatzen zuan. Haraz gero, Ka/She materia/espiritua adierazteko artezi bihurtzen dira hizkuntzan: ikutu/ezagutu, gana/sena, keinu/seinu, giño/signo, ganu/sano, garatz/esker, carne/charme, gari/sari, garatza/sagara, etab.

Ka eredia *gorpuzkiei* izena ipiten *gertu* dago: *gorputz=corpus, gara, caput(l), garaun=craneu, garri/gerri, ago, ugatz, gibel, okotz/kokotz, kopeta, kefale(g)=cabeza, kaska, koskor, kaizku, uko, ukondo=codo, cadera, kaizu, occullu(l), culo, cuello, coño,*

22 *Gnosia* Kristo aurretiko eta kristautasunetik ate zegoen filosofia zan, babiloniar, judear eta helendarren ideez oretua. ("GNOSIS", Dic. B., p. 762-767)

23 RIES, J, "SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico", DR., o. c., p. 1577-1578.

gola, cullon(ca), corazón, etab., orobat gorputzaren egitura: carne, gizen/gihar, gantza, koipe=grasa, etab.

Lurra=ki(s)=geb(e) bere etxe=ekua(s)=oikia(g)=egoitz=casa eta herria Oikuptu>Egipto egina duenez gero, *gizakiak aukeran dituen edo ekoizten=cultivar dituen abere eta ekoizpen askori eredu zaharretatik bere ereduaz deitzen die: kui/kubi, katu=gato, conejo, ganso, gallina, aques(l)=caballo, gamelu, giberri, gorrino, palmera, gorosti, ocal, okaran, cucurbita(l)=calabaza, pepino, cardo, garbanzo, col, galar, ikatz=carbón, kare=kal, eta kasta edo kostu bereziko: kastanea(l)=gaztaina, gazna/gaztae, caseu(l), gatz, etab.*

7.6. Euskararen jakinduria BA arketipoaren arabera

Ba arketipoko jakitea gizakiaren baitan=psije(g) barneratzen eta, bere bakardadeaz baliaturik, filosofia berezia barrundatzen du. Bere filosofia da bere fede-bidea ere, filosofiak teologiaz bat egiten zuenean. Egiptoko jakinduriak jainko babesa bilatzen du. Jainkope, dago Jainko abian doa, salba-bidea galtzeko bildurrez, bai ta Jainko maitasunean ustetsu²⁴. Baina nora daroa bideak? Balbea dagoke bide bazterrean eta berarekin burukatu beharko du. *Ba, balbe* ostean, Ka momian baretzen da betiko ala "ave Fenix" bezala berbizten? Ibai/via/bidean fatea dauka.

Batek bizitza=vida, zoriona=beatitud bilatzeko=buscar abagunea aprobeixatu behar du. *Ba, beraz, bidari/bidazti=peregrino* da, bidez doana="que va"=*vadit(l), pazientziz=patientia(l)* ibaia pasatu=pasar=*vadear* behar duena, *ibai-bestaldean bai-dago Balbe-herria. Bak fedez=fide(l)* jarraitu nahi dio *bideari* eta *bideak=vereda berak* erakutsiko dio azkenean=*fin* egia=*veritate(l)=verdad. Bak* jainkoei bai esaten die, Ka izateak *ka=ca=quia* ukatzen duenean. *Ba, baita=pneuma(g)* denez, (*h*)obeto dator zi-d(s)=She espirituarekin, *epea bete* dadino, *espeaz=spe(l)=*

24 BERLANDINI, J., "COSMOGONIA(en Egipto)", DR., o. c., p. 340-341

esperantzaz dagolako Jainko *bihotz beratasunaren* itxaroan.

Bitartean, Baren jarrera edo *portaera apala*=*humile(l)* da, *beheko giza*=*humano bankatik*=*banco begiraten, ebasten eta baliostatzen*=*valorar du. Bere formez baliatzen da berdinketa/ bereizketan: bai, ber, bere, vere, vel, bein, bien, bon, bueno, beina, baino, -bide, bezala, bezain, velut, veluti, bardin, berdin, plus, aboro, prope, plene, presque, beste, bestela, bertze, basto, vasto, parte, parzial, berriz, barik, harto, parecido, bastante, pasable, forma, etab. egituretan.*

Bere abadeak=*apaizek* <*abas(ar)*=*padarrak*=*padre, profetak, poetek, filosofoak eta bertsolariak* dira, eta *bakoitzak bere mailan egia*=*verdad barrundatu*=*pensar eta abotzez*=*voz berbatuz*=*verbu(l)* edo *abestuz*=*psalmu, pentsalarien aburuz, atsotitz*=*proverbio bereziak burutu* dituzte.

Bak pekoen=*familia, biloen*=*bar(ar)*=*paidou(g)* *pedagogia bultzatzen du bere bidetik, bardingoen bihotza bezatu*>*avezar, hezi, bara/vara/baremo berezira behartuz*=*obligar. Bere eskola familia*=*hogar, baserri, baratze, begintatzinoko Pardes*=*paradisua*ren ondorena. *Bere helburua berrikuntza da eta perfezionea*=*perfeccione(l), filosofiak Bonum, Verum, Pulchrum*=*bel-leza baloratu duen bezala, begiratu*=*vigilare(l), bizkortu*=*vivificare(l), berdindu, finkatu eta burutu behar duena eta, beraz, obenak*=*peka*=*pecados baztertu. Halako on-bidearen*=*virtute* helburu *bortitz*=*forte(l)* bezala, *ohorezko*=*honore(l)* *betetasuna*=*plenitudo(l)* eta *zoriona*=*beatitudo(l)*=*felicidad bilatzen*=*hallar du eta benazko berbak barruntau* ditu.

Jainko ereduko hitz *batzuk giza ereduko egiten* dira, *b-/p-*aurrizki ezarriaz: *An/Pan/ben, on/bon/bonu(l), Adu/Patu, Adar/padar/padre, ide/bide, Ra/Parau/bar/bera/vera, oru/borea/burua, (h)erride/barride, man/homine, eme/femina, arau/birau, aien/pena, aina/baina, erun/fero(g), erresa/presea, era/bara/vara, arau/barau, El/Be´el/Baal, ele/bele/abele, etab.*

Jakinduriazko *bere berbak hiru eratakoak bereizten* ditugu: a)

barrundatzekoak, b) zentzunekoak eta c) berbetakoak:

a) *barru, byn, buru, aburu, barrundatu, barruntar, benaz, verdad, verificar, burudun, bulko, pensamiento, bromear, bacilar, bobo, peleme,*

b) *abo, abotz, boca, voce(l), voz, begi, begitu, begiratu, begitandu, visu(l), videre, ver, vigilare, vista, belarri,*

c) *berba, berbatu, balbucir, abestu, psalere, vocear, velar, bai-
eztu=firmare(l)=afirmar, palabra, parable(g), berso, verdad, ipoin/ipuín, poesía, historia, falar, hablar, fábula,*

Ba jakituriak bere pareko egin ditu berak bezatu abere eta landutako barazkiak: *abel=bestia, oveja=brevis(f), abelgorri, vaca=behi, buey, becerro, búfalo, burro, perro, aper(l), verres(l), verraco, basurde, buc, bucardo, ave, abedul, avellano, biku/ficu(l), pera, banana, plátano, vid, papiro, berza, berro, puerro, berenjena, pepino, perejil, etab.*

7.7. Euskararen jakinduria SHE arketipoaren arauz

Oraindino *She* azken/atzen eredu behar zuan gizakiak duintasunera heltzeko, gorputz eta kontzientziaz landa, *xedea* ere ba dalako, *zi-d(s) izateak*²⁵ hatarako eskuratzen dion santutasun txit zuzen eta zehatzean. Horrek batzarrean eskuartzeko eskana ezeze, eskola sortzeko jasa=*xeito(ga)=estilo* berezia=*especial* ematen zion. *She=etxe* ereduari dagokio (*h*)*aztea, xegun-seinaleak ezarri eta xedatzea, jabetzari (h)esiak jarri eta semeak, xeinhatuz, ase eta azaierez eta jakitatez janztea bezala.* Bere *etxeko jainkoek eskeintzen* diote hatarako eskua eta *eskubidea* eta *seinak (h)ezteko eskera/eskuara hizkuntza, handik jakitea eta jakinduria. Jakinduriak=Sabiduría=Sia(e)* (Esa 8,22-25) bere *seintxoei* dei egiten die aterik ate, eta bere *jadunaz* besoetakoak xedatzen ditu:

25 RIES, J, "SAGRADO -2. La expresión de los sagrado en el mundo sumero-babilónico", DR., o. c., p. 1577-1578.

“Bihotzetan dagoen Sia-k, bere begiak dena arakatzen dute”²⁶.

*Seintxo*en (*h*)eziketa amaren esku dagoen bezala, *jakinduria She jatorrizko jainkosen eskura* aldatzen da. Ni.Saba, Enkiren alaba²⁷ zan Sumeriako edubaren zaindaria, *Shapash jainkosa, bar-riz*, Ugariteko argisari²⁸, eta *Jakinduria=Sabiduría senaz* (Esa 9, 1-6) dihardu *seinak eskolatzen*. Nin.Sun amonak Ni.Saba lobari uzten dio *txanda* eta *Aba/Saba, Abas/Shapahs* formei.

Jakinduriaren santzuak=seinuak=sema(g)=señales uharitzen dira, *txe/che, se, ipse(l) seinalatzen* da. Berak *jaso etxeari* (Esa 1,9) *eskola=sjole=eschola* deritso, *eskolaumeak, seinak, txetxe, seme=semen(l)* dira eta *senzainak izentatzen* ditu *seinen aza-ierarako*. *Jakinduriak* berak *jeinhutzen=saginhare(l)=sainar* du (Es 9-5) bere *azkazia*. *Eskolan jolas=solasean* ikasten da:

“ni Bere ondoan (*h*)*azkari* bezala nindagon (...) lurraren aroaz jolas-ten eta gizakiegazko *atxegina* bizi nuen” (Es 8, 30-31).

Jakiteak eta *Jakinduriari jarraitzeak=seguimiento* (Sir 6,27) *saria* dakar (Es 10-29), *jakiteak sena/seny(ca)* (*h*)*azten* du eta *zentzundun=sensato* eta *zintzo=sincero* egin (*h*)*azkaria, zaharren=senex(l) azturan* (Sir 4, 11) eta *azkartasunean=sagacidad* datza, *etzan*. *Jakintsu=sabio, esatari, sermolari* eta *sestolariak* dira *She etxeko maisuetarikoak*.

She etxearen jatorriko hizkera zabaldu zan. Hona bere zentzezelakoitzaille xegunak: *ze, ez, sei, zazpi, sí, zer, zein, así, xa(gal), ya, según, semeios(g), simile(l), ziur, certe(l), xit, txit, sic, chic(f), asina, sine(l), sin, ezer, zelan, ezelan, selon(f), secundum(l), aski, asko, zenbait, zemet, sano, asez, aseki, asaz, assez(f), assai(i), zati, satis(l), sakatu, circa(l), cerca, extra, especie, sail, jaez,*

26 *La enseñanza legal*, II, DB. n° 10, p. 38. Sía “la inteligencia o la percepción deificada y hecha una personificación del conocimiento”.(Nota.)

27 LIMET, H., “NISABA”, DR., o. c., p. 1278. Cf. Nisaba “la que realiza a perfección las grandes tablillas” (*La Enseñanza de Shuruppak*, 280, DB. n^o26, p. 51).

28 *Lucha entre Ba 'lu y Yammu*, 1.2 III 15.

Jainko zahar ereduko hitz asko aldatu egin ziran *She* aurritzki ezarriaz bakarrik: An/San, Anu/Yaum/Jaun²⁹/Jano, Inkok Xainko/Jainko, *Shekina*, Addad/Shadday, Ba-uk³⁰ Yahwéh/jaube, Antu/Antxo/Shamsu, ide/xede, eite/xeito(ga), aldatu/asalatu, aurre/jaurri, Ra/zar/zahar, (h)artu/sartu, arki/jarki, erein/se-rere(l), (h)alan/zelan, ein/zein, on/sano, en/sene, eri tsi/jauretsi, erria/jaurri, aroi/saroi, barru/esparru, etab.

She jatorriko eskolak jakitezko hitz bereziak=especiales sortu ditu a) adimenezkoak, b) zentzuenak eta c) esatekoak:

a) etsi, xede, yada(h), shama(h), sen, seny, jakin, espen, sci-re(l), asmo, asmatu=asmar, sapere, saber, ezagutu, estudiar, aztertu, sinestu, aztu, sabio, jakitun, azkar, sagaz, sentzu,

b) atz, atsa, sentzun, zentzu, sensu, txetu, sentido, sabor, saborear, sapire, jasta, ezpain, escuchar, santzu, señalar, seinu, signu(l), sema(g), sentir, aztatu, jakindatu,

c) itz/hitz, esan, azaldu, aztertu, seger(h), silenciar, (h)izkuntz, seito, sermone(l), saludar, chanter, santzo, iskiritu, scribere,

She jatorriak bere esakerak=sentencias asmatu ditu etxekoen zentzuna xedatzekotan: sen=sene(l), xabe/sabio, xabetu/sapere, sachara/sacra(l), ezpain/espen, izen/izan, esku/eskoi, ezker/esker, eska/esca(l), eskari/eske, espe/spe, sanatu/santu, sancitu(l)/saindu, sede/xede, senda/sendo, zendu/ saindu, eskarmendu/escarmiento, etab.

She jakinduriak bere ereduko egin ditu berak etxekotu hainbeste abere eta landare: abele/jabalí, urde/cerdo, ari/sarrio, verre(l)/chevre, ari/txarri, ele/txahal, âne/asno, atto/asto, kuria/txekor/txakur, ainari/azenari, zaldi, cheval(f), acémila, jamelgo, ezki, acebo, aza, zanahoria, escarola, etab.

29 Akadiako idazkizunetan (XX K.a.) Yaum- aurritzidun izenak agertzen dira eta ez daroe *Jainko* izen direlako agiririk. ("YAHVÉH (IV)", Dic. B., o.c.,p. 2056-2057.

30 "BA-U (religión sumeria)", DR. o.c., o. 177.

Hala ere, *She etxearen jakinduria eskera/eskuera (h)izkuntzan* utzi dizkigun *zehaztasunetan* nausitzen da, berak dinosku non-dik gatotzen eta noraino heldu garen, euskara gure *asaben kondaira eskutua azaltzeko* gei delako.

Jainko ereduez *azaltzen* den *jakinduria izadiko jakinduria zaharrari atxikiago* dago eta, aldiz, giza ereduez *azaltzen* dena giza *eskolakotik* hurbilago. Halako epaiak nolabait *jainkoen* ereduak sinboloen kultura garaiko proto-hizkuntzak eta mito-erritoen kultura garaiko hizkuntza landuagoak bereizten ditu. *Jakintza* batak *ez du* bestea gutxiesten, hala ere, baina gizaki *jainkozaleak*, abereek *ez bezala*, duintasunera heldu ahal *izateko*, *jainkoe-kiko* itun *eztabaidatuaren* eta *eskola* bereziaren peituz dagoela adierazten du.

ONDORENA

Arketipo bakoitzaren onomastikak ahalegin handia egin zuan jakite arloan, adimena argitu, zentzuna zolitu eta mintsoa idekitzeko. Jainkozko arketipoak, ostera, izadiko jakinduria zahararren ardura dute eta haren adierazle bereziak dira. Era berean, giza arketipoak gizarteko jakinduria berriaren ardura dute eta haren lekuko dira. Arketipook izan dira jainko eta gizarteko edozein auzitan zeruko eta lurreko zazpi lekukoak.

Analogia-munduan jainko arketipoak dira nagusi, antza eta konparaketaren disdira edatzean, hizkuntzaren ohitura zaharren eraginez edo gizakia bere izakera xedatua garatu beharrak eraginda. Analogiak, bestalde, ondo adierazten du giza adimena, hizkera sortzean, noraino zegoen arketipoen pentsudan.

Izadiko jakinduria zaharra jainko-zuzentasunaren aitorpenean oinarritzen zan. Antropologiazko jakinduria berriak jakinduria zaharra ez baitan jartzean, jainko arrazoiak eta giza arrazoiak eztabaidan jartzen zituan eta idazkiz emandako elkarrizketa berriaren hasiera izan zan, kexu eta saminezko literatura lekuko.

Jakinduriatzko maisuak jakinduria bien arteko sintesia lortzen ahalegindu ziran, Jainko zuzentasuna eta giza ardurak bide bereetik gizakiaren eskolabidean joeszala aditzen emanaz.

Jakinduriaren mintsoa, izadikoa berere, amatar izanik eta umeen heziketaz hasten delakoa euskarakgino aitortzen du, atso-titzen eskolabidea atsoen ahotan edo bertsolarien kantuan ipintean. Jakinduriatzko mokauok, ahoz-ahozko hizkuntzetan berere, oroitz-ariketak dira.

Atsotitzak, esakunak eta bertsolaritza izan dira, ez bai gabe, gizaldietan zehar euskaldunen jakinduria azkortu dutenak. Euskera bera ere, behin mitoaztertuz gero, ahozko testoen testoa da jakinduria eremuan eta ezusteko iragarpen eta oharra, barriz, gaurko gizakiarentzat.

VIII. EUSKAL GRAMATIKA ARKETIPOEN ARAUZ

8.1. *Euskal gramatika AN arketipoaren arabera*

Sumeriak literaturak arrakasta handia izan zuan Sortalde Hurbileko geroztiko kulturetan, Gilgames¹ poemak berere. Poema honetako sintaxian kaso ugariak *NON/NOIZ* eta *NOIN/NOREN* dira, ots, genitiboa, erlatiboa, geheingoa eta elatiboa. “Ez ote naiz *Enkiduren aina* izango?” (IX, I,3)². “*Zein da gizonen artean ederren?*” (VI,182) Hitzok *entzutean*, Aruruk erantzuna asmatu zuan *Anurentzat bere baitan*” (I,I,33). Ba dira, osterka kaso bereaz adierazten *diren* helburu, zio edo ZER kasoak: “*goazen zure arpegia ikus dezan*” (I,V, 4). “Enkiduk aztu egin du *non* jaio *den*” (II,II,4). “*Zerren dago Gilgames kezka betetik?*” (X, V,37). Kontu egin babiloniar apaizek, onomastiketako jakite guztia, gramatika *gino*, *An=Anu arketipoaren gidapean* ezarri zutena³.

Kaso guztiok *An* arketipoaz edo *haren* genitiboaz erabagitzen ditu euskarak. (*N*)*in*+*An.na(s)* *An ereduaren* genitiboa da, eta *halatan* zeukaten Uruk urian *Inana*, *An* jainkoaren alabatza⁴. *Ama* ereduaren genitiboa *ime/ume* da eta batean *aman/amain* egiten du, *amaan*>*amain* disimilazioz, *zeen*>*zein*=*que*>*quién*, *seena*>*sein*, *sen/seny(ca)* egiten duten bezala. Beraz *ZEIN* genitiboak *-n*, *-in*, *-îm*, *-yn*, *-(e)n*, *-on*, *-um*: *aiten*, *zein*, *alyn(u)*, *sirîm(h)*, *gizakien*, *gizakion*, *prudentum(l)*, *ZEIN* genitibo-erlatiboak: *NOIN*, *duen*, *dakien*, etab.

Gehiengoko genitiboan ere euskara bat dator hebrear, ugariar eta latinarekin: *-en*, *-îm*, *-imu*: *alaen/alena/alaina*=*alyn(u)*=*sum-*

1 MALBRAN-LABAT, F., *Gilgames, Introducción*, DB, nº 7.

2 *Gilgamesh*, ANET, 72-79,83,-90,92-97,514-515. Ohar: Goazen agintezkoa ZER erabakiari erantzuten dator. *Zerren*=*zeren* zioz edo Zer arraoiz kasoaren elipsiak dira. Kakoartekoak *Gilgames* aipatzen dute.

3 LIMET,H., “PANTEÓN(religiones mesopotámicas)”, DR.,o.c.,p.1357.

4 LIMET,H., “INANNA(religiones mesopotámicas)”, DR, o. c. p. 825

mu(l), “maite maitena”, handien=máximo, “habel habalîm”=uskerien uskeria=uskeriarik uskeriena=vanitas vanitatum”. Konparatzeko formetan ere ikusia dugu: *aen/ain, aina, ein, oin, aína*. NONDIKO genitiboa *-un, -anu/o/, -ni, -en-* arabera adierazten da: euskaldun, romanu, romani(l), roman eta *-ense(l)* konposatuaz: cartaginiense(l), ovetense, onuvense, etab. NOIN/NOREN bihurtu da, bakarrekoa ugarikotik bereiztearren, Ra eredu artizki hartzen duelarik: *aman/amen/amaren*, etab.

NOR izenlaguna adierazteko An/Anu eredu guztiz barrendua izan da hizkuntza gehienetan lehenengo persona adierazten, NOR-BAIT An/Anuren *une/muinari* esker. NOR delako: *nu(s), neu, ni, mi, en, ene, eni, mihi(l) me, menda, meu(l)=mío/a, nere/nire*. *Naiz=eismi(g)=sum(l)* formak eredu berdina darabilte *ni* pertsona adierazten, nahiz ezberdin josia izan oihal bakoitzean. Berdin *nenkarren=tradebam(l)*, pertsoneri adi dagozan mitemetan.

Adizkeretan *emea* adierazten du euskarak: egin *dona/don/dun*. An/Utu dira *noka/toka* bereizleak: *nana/tana, ono/no* eta *to/tori*, eutsin/eutso forma zaharretan ikusten den bezala.

Dakusagunez, orratz lan finaz josten dira mitemak sintaxian. Hizkuntzalariak, erritoen antolatzaileak bezain begiratuak izan ziran. Hoiak izan ziran, ain zuzen, lehendabiziko otoiak=oraciones eratu zituztenak eta, haraz gero, “oraciones gramaticales” ere deituak izan dira. Sumeriarrek otoi laburrak tartekatzen zituzten mitoen literaturan eta *inoetan/(h)imnoetan*. Horrela, helburutzat zerbait eskatzen zuten esaldiak *-(a)n* ereduaz amaitzen ziran: etor daitenn, egin dezann, etortearrenn=“a fin de que viniera”, objeto zuzenekoetan: egin daizun gura dot, baiezteko, ezbaiko eta oihuzkoetan: ba dakit etorri dena, ez dakit etorri denn=nescio *an* veniat(l), *zein* ederra den!=“¿Cuán hermoso que es!” Gauzen zioak azaltzen dira: *nam* venit(l)=zerenn etorri baizenn. Aldia eta *unea* An eredukoak dira: *NON: mendian*=“in(l) monte”=*en* el monte”, *NOIZ: etorri nintzan*, etorri *nintzanean*=“cum venit”(l), *joanen* *naiz*, etor daitenean=dumn venerit(l). Arazoa *ino* bere>

inobre bultzatu nahi denean, *-ino/-raino* atzizkiak erabilten dira, dela unean, dela aldian edo ekintzan: horraiino, gaurdaiino, bizia emateraino. Opatzekoak ere ba dute egiturarik: jin *ainintz!*, *aini!* oihuen bidetik⁴ eta osterakoak: *nahiz=aunque*: “*nahiz etorri den*”= “*aunque ha venido*”, etab. (Ikus oihuskoak 1° eskeman)

Adizkera askok, behar bada zaharrenak, *An* eredu aukeratu dute *-an*, *-n*, *-menos(g)*: joan, jan, eman, etzan, xin, ekin, egin, jakin, egon, emon, essomenos, infinitibo batzuk *-ni*, *-mi*, *-mai(g)*: ipini, memini, duxmai(g), istemi, etab. Partizipio zahar batzuk mitoanaliziaz sinboloen egitura osoa azaltzeraino argi egiten digute: xuan/xin, joan/jin Utu iduzkiak *An=ortzian* egiten duena da, ekin/egin, haren analogiaz, Ka-giharrak lurrean ekiten darraiena da, etab.

Hitz eta aditz asko *an-*, *ana-*, *en-*, *in-*, *im-* aurrizkiz edo preposizioz indartzen dira guentasuna ta orokortasuna adierazi nahi dutenean: *enangeru*, *enardatu*, *anbilu*, *anpatu*>*empachar*, *anabaino(g)*, *engreíse*, *imponere(l)*, etab. Berdin gertatzen da *ande-*, *ante-*, *anti-* forma konposatuekin, aurrea edo aurkakoa adierazten: *andeatu*, *anteire(l)*, *antinomia*, etab.

Anum jainkoarena da *men/mendea*, *mendietako* santutegietan=*temenos(g)* adierazten duen bezala. Bertatik sortzen dira *mena/ahalmena* adierazteko *-men/-mendi/-mendu* atzizkiak: *ikusmen*, *ekimen*, *ondamendi*, *salbamendu*, *merezimendu*, *fundamentu(l)*, *agmen(l)*, *volumen(l)*, etab.

F. M. Müller erlijio historigilearen arauz, hizkuntzen monosilabismoa meatz eremua da, aglutinazioa, landare-eremua eta zau-lia=flexivo, berriz, abere-eremua. Alegiaz esateko, tira, baina ziur, hizkuntzen aurtzaroa sinbolo soilen monosilaboetan agertzen denez, hizkuntzaren gaztezaroa eta heltzaroa ere aipa genitzake aglutinatze eta zau-liaren orduetara deitzeko. Hala: *an*, *en*, *me*,

4 Sumeriarrek eskariak sartzen zituzten mito kontakizun eta inoe-tan/himnoetan. BERGMANN, E., *Enciclopedia Cattolica*, o. c., p. 1515.

ni, mi, nu, un, no, ño, ino, ama, nai, une, nini, etab. formak sinboloen umetzaroari atxikiak dira, *andi, ante, antu>ancho, nada, noiz, non*, etab., gaztaroko mitoen kondaira oratzen dute eta *naditu(s), nahitu, sein, anocen(g), nascere(l), antxina, antiguo, nuevo, nondiko*, etab. heltzaroko erritoen saiakera zauliak dira.

Bokalak idekietatik ertzietara *An* ereduaren partekidetasuna adierazten dute *anditik* txikira, Bach-en koraletan nota zoliak Kristoren goralmena eta ozenak, berriz, haren apaldura adierazten duten bezalatsu: *An/en/ni/mi, An/ain, ein, ama/ume/ime, man/men/min, ama/aina, nana/nene/niña, nano/nene/nini= enano, major/minor(l)*, eta atzikietan *eman/imini*, etab.

An/Anum ereduak *N/Ñ/M* kontsonanteei bide eman die *M* dela partekidetasun zabalena eta *Ñ* xumeena, i bokalaren eraginez, *mendi/muino* bezala, *-iño* xumetasun seinu egiteraino; emeetan berere: *andereino, neskaino, moziña*, aurrizkiz, *ñekato*, etab.

8.2. Euskal gramatika UTU arketipoaren arabera

Uturen edua opatzeko *otoiak* eta konparatzekoak egiteko berezia da, “*Shurupparen* Erakuskizunetan” ikusten dugunez⁵. *Uturen edukoa* da, bestalde, *Sumerian* gramatika erakusleen *eduba*. *Zuhurtziaren* aholkuetan maiz erabilten da: “Entzun daizula, *otian!*”(10), “nire aholkua entzuna bedi, *otian!*”(150-151), “*otian* bere (*Uturen*) ondoan bizi zaitezana!”(71-74). *Edu* ber-bera jarraitzen du latinak: “*Utinam* vivas cum illo!” Hebertarren jakitean ere ba dager: “entzungo duzue *otian* gaur haren abotza” (Sal 94,7). Oihuzkoetan, *otoi, tototoi(g), uxala=ojala!, et!* larrian, *ots!* abereak eta *otsatzeko=ots eman=atuzar/azuzar, otx!* minezko=*dolor ojuan, txut! suminean, iox!, ioxte!, ut!* uxatzekoan.

“Ene *otoitzak joriak* dira, irainak eta *zuntzunkeriak* dira, *ostera, Su-*

5 *La Enseñanza de Shuruppak*, 71-74, DB. nº 26, p. 45. Cf. *otu>otean/otian, jo>goazen, noan, -n* atzizkiak opa adizkerak egiten ditu. Aldiz, *uxala/ojalá*, formak moduzko -la daroe atzizki.

mer irrikatzen dutenak!” (144). (bartzardoak geureak)

Ezbaia=*duda aitatzen*: “bai *otean*”, helburua markatzen: *ut(l)* loturaz eta *ite=ide* adizkerekin: “*etor daiten=etor dadin=ut veniat(l)*”. *Osterakoetan, ostera, ostantzean* formak darabilz:

“Maitezko bihotzak jasotzen dik etxea, *udigozkoak, ostera*, eratxi egiten dik”.(202-203). (bartzardoak geureak)

Jakite-irakaskizunek, ohar baten *ostean -eta/ bait-* bidez, zergatik azalpena jartzen dute jarraian: “ez bortxatu inoren alaba, barridean beti jakingo litzake-*eta*”(63)=jakingo bait-litzaken”.

Orobat egiten du *sumeriar zuhurtziak* konparaketetan: “Ama *Ut_u edu/Ut_uren duin/Ut_uren ide/Ut_uren ideko da=Uti Ut_u est mater(l)=madre es idem Ut_u/tanto como Ut_u”(259-260). Bai *edo* ez aukera genezake: “*Ut_u edo ama=Ut_u aut mater(l)*”, etab. *Du-datan itaun* egiten du: Etorri *ote=Utrum* veniat(l). Adizkeren geroa *-te/-te-* egituraz egiten da: *etor date, -tear*: *egitear* dago. Berea da *eta/ta/et* lokarria: “*Ut_u eta ama=Ut_u et mater(l)*” eta latin-erromanikar baieztekoak: “*utique, etiam=también*”. Aditze-tan ZER ordezkutzen dute *da-/de-/di-/da-, -te/-te-*: *dago, dakar, deutsot, diot, nindakarren*, “zure aurrean egotea nahi nuke”.*

Sumeriako sagaratuen mailan *-tu/-du(s)* atzizkia dager: *anutu, naditu, ilutu, sekretu, gudu* hitzetan bezala, euskarak eta gero latinak eta erromantzeek: *amattu, donadu, debotu, maritu(l), adicto, oblatu*, adizkerak jarraitzen dituzte. Hortik sortu dira maite atzizkiak: *amattu>amatxu, laztandu>laztantxu* edo zelakotzaileak: *zindo/zintzo, mando/mantso=manso, formatu>formoso, falso>falso/a⁶, ederto, polito, jokerakoak gaisotu>gaisoti*, ugaritzeak: *loretu>loreti, edertu>ederti, sagardo>sagardi* eta beste kidekoak. Edu beraren igatuak dira, ausaz, *-tzi, -si, -tsi, -txi* adizkerak: *eritsi, jatxi, jausi* eta *-azo/-azi/-izare(l)* eraginkorrak: *ekarrazo/ekarrazi*, *batptizare(l)*. Orobat *te/-te-* infinitiboa edo

6 Sumeriera, euskara bezala, ez da kuntze bereizketaz arduratzen, latina eta erromanikoak bezala *-tu/-ta, -du/-da, -so/-sa* egitean.

posible dena adierazten: egite, izate, etor daite; partizipioak -ten/-te(l): egiten/eficiente eta eurekiko sustantiboak -tada/-ida/-tate/-dad: egitada, comida, abstratoak: propietate=propiedad eta -ti, -tzi, -tia, -cia ereti, garrantzi, garantiá, prudencia, etab.

Iten, edin helburuen aditz-laguntzaileak: etor daiten, izan daiten eta edun NOR eta ZER objeto zuzenaren aditz-laguntzaileak, da- aditzen hirugarren pertsona: da-/du-, dator, dauka dugu...

Bigarren NOR bakotxa nahiz ugaria: tú, tto, tio⁷, txo, zu, os, sus, ZER bezala, deus, duzti, todo, zenbakiz, duo(l), dos. Gizonezkoekin toka/itano erabili ohi da, zukak, seksoa barik, gizarte maila begiratzen du, usted formak bezala. Utu edukoak dira orobat: oti, toios, to, tuto, ode, tante(g), etab., uter, uterque, idem, tuu, su, zyre=yore=tuyo, suyo, iste(l), eta NORK adierazteko t/-te/-da/-te- adizkera-: du⁷, dute, daukan, duten...

Utu edukak at-, ad-, dia-, itxa-, su-/so- aurrizkiz=preposizioz indartzen ditu hainbat aditz euskaran eta latin-erromanikoetan berere: ataskatu, atotsi, admirar, diabalein, itxaron, superar, sopindu, etab., euregazko konposatuez dis-, sug-, suc-, sub-, tra-trans-, kata-, ante- etab. Ohar: super=inobre egiturak eta edukinak Utu/Anu edukak soilik bereizten dituztela.

Kontuan hartzekoa da hitzen etimoa nondikoa den jakiteko, tokizenetatik ezagun ditugun t->tt-, tx-, x-, z-, s- igadurak: Domiza/Sumiza, Dole/Sola/Sole, Toro Soroa, Doria/Soria. Hitzetan ere nabaria da: tomar/sumere(l), domu/summu(l), turgeo/surgo, tonu/sonu(l), doinu/soinu, duin/soin, dosta/josta, tot egin/txotx egin, tunsi(l)/suntsi, tokor/zokor, othustan/soz, tutulu/txotxolo, tonto/sonso, eta euskarak zuhurtziaz, ahozkerak la-banduz soilik lotzen edo bereizten dituenak: utuldu/zoldu, duin/

7 Ohar: tu>tto>txo>zu formen jokera, amattu>amatxo, gotto>go-txo>gozo bezala. Ba dagoz oraíndino bikoizketa batzuk: semeto/semeso, mendito/menditxo, etab. Tokizena dira lekuko apartak ahozkeren igadurak iragaraten : Dubiri/Zubiri, Dover/ Sober, Dubero/Zubero, etab.

soin, izutu/ixotu, izu/isio, zori/sori, sorta/zorthe, otu/oju, ut/ux, otu/oju, udola/uxola, etab.

Ohartzekoak dira *Utu* eduaren adina euskararen ezagutzeko monosilaboak: *otu, otoi, ito, to, doi, ide, idea, tú, tto, etab.*, aglutinadoak: *erdu, edun, eduki, eradon, aitu, aitor, duin, tuere(l), etab.*, edo zauliak: *otoitu, doitu, donadu, duntu, daukagu, duzu...*

Edu hau ere bokalen ideki-itxituraz uztiatzen da *Uturekiko* partelertza nehurtzerakoan: *tata/teta/titi, antu/antzi, aton/adin, uisi/ixi, tuba/tibia, done/duin, doña/digna(l), otu/ito, edu/ide, edun/edin, aut/ut(l), edu/ide, etab.*

Utu arketipoak *T/D/DD/TH/TX/S* alofonoen bide eman die. *She* arketipoaz bereizteko, kontu egin u/o/i diren bokal lagungarriak. Alofono bakoitzak *Utu* partekidetasuna adierazten du. Hortik *tto/-txo/-xo/-dd/-ito* xumetasuna adierazteko atziki egin dira: *polito/politto/politxo, keto/geixo, bonito/a, ederra/ederra* egiturak eta zioa eta ondorea adierazteko jakite-arteziatan: *duin/zuin, soin/zoin, sunda/zunda, toro/zoro, tu(s)/"claro"/su, etab.*

8. 3. Euskal gramatika RA arketipoaren arabera

Ra ereduak berea du iruzkiaren (*h*)ara edo nora, *Ra* untziaren norakoa bai-da gizakiarena ere. "Eguzkia nora, zapiak *hara*"⁸ dino, bestalde, zuhurtziak. *NORA* galdegaiak berak prestatzen dio *-ra* atzizkia: *ortzira, mendira, eta orobat ZERTARA: olgetara*= "para holgar" eta euren konposatuak *NORANTZ/NORAINO/NOIZERAINO: mendiraino, gaueraino, heriotzaraino, NORI* kasua: *zeuri, etorri denari, eta NOREN/NORENTZAT* artizki genitiboaren bakun/ugariak bereizten: *amaren, aitarentzat*= "para el padre", *para decir*", etab. Opatzekoak *arren* erabilten dute *arretetan* bezala: "Entzun, *arren*, Jauna!". "Bizitza heriotzaren jar-

8 "Nubiarrei egitiarren hizkuntza erakusten zaie, siriarren bezala eta berdin mota guztietako atzeritarrei" (*Correspondencia epistolar entre el hijo y el padre*", DB, nº10, p. 49-50)

raiko daitela, *arren!*” dino egitiar jakiteak⁹ eta *Ra* gauzen *arrazoia* “*rason*”(e) <*Ra*+*Aton* “*Rari* gogoko zaiona” da. Ogarrak eginala, *arrazoiak* jarri-zalea da: “Eginzak zerbait Jainkoarren, zerbait halako itzul diezaan”, “Ortziko argia eratu zuan (...) guk ikustearren=*para* que veamos”¹⁰. *ZERREN?* da galdegaia eta erantzuna: “*Zerren* Yahwek gorroto dituen gaizkileak/Yahwek gaizkinak iguintzen dituelako *arrazoiagatik*”¹¹ (Esa, 32)=*Porque* Yahwé aborrece a los perversos”. *Eredu* bera daroe latinaren eta erromanikoen qua *re*> *quare*>*car*, daroe latinaren eta erromanikoen zergaitikoak eta *per*, *propter*, *ergo*, *por* preposizioak. “Arerioak erail zituen(...) *zeren*, bere aurka jarki-asmoa izan bai-zuten” (134). Berdin dator ezkoan: “*Rê* alde dago, urrun dagoen*arren*” (135), “*Rê* es favorable, *por* más que esté lejos”¹². *Rêren* eragina, *Retorikan* eta filosofiako *arrazoiketari* ezeze, hitzketa arruntean sartu zan: *Rêk* nahi du, *beraz=ergo*, obedidu”. “*Por mor*”=*amoreagatik* esakerak “*ra-mu*”(e), arketipo itzuliaz “*amore*” du *eredu*.

Osterakoetan *ordea* forma darabil: “Ez ezak bereizketarik egin leinargidun seme eta leinu arruteko semearen artean, aukera itzak, *ordea*, bakoitza bere egiteekaitik”(65).”

Ra eredia, *iruzkiaren ortzi* zorian bezala, liparrari begira dago: “iruzkia sartzear dago”. *Iragarpena=oráculo*, etorkizuna denez, *Raren arketipoz* zehazten zan: “Egiptoko urbideak legorturen dira=se secarán”¹³. Hortik eromanikoen *-ra/-ría*, *-ro*, *-re*: *fuera*, *iría*, *amavero*, *amaré*, etab. adizkerak. *Ra eredia erruz* erabilia izan da aditzak *arra-/arre-/ara-*, *era-/ira-* *aurrizki*-preposizioez indartzeko: *arraltxatu*, *arregotzi*, *aratxiki*, *eratzan*, *eregin*,

9 *Las Instrucciones de Ank-Sesonqy*, X,25, DB, n^o10.

10 *Instrucción para el rey Merikarê*, 130, DB, n^o10.

11 Ohar: “iguin tituelako” egitura <“egin dituelako *arrazoiagatik*” egituraren elipsiaz sortu da. Elipsiok jatorrizkoa garbitzen dute maiz hizkuntza arruntean, baina pleonasmoak jatorrizkoa eskatzen du, gazteleraz “por que=en razón de que...” esaten denean bezala.

12 *La Enseñanza de Amenemope*, XXXV, 5, DB, n^o10.

13 *La profecía de Neferty*, 25, DB, n^o , p.11.

erexi, *iragarri*, etab., berdin latin-erromanikotan: *re-*, *-ri*: *remitto*, *reffero*, *repito*, *recuerdo*, *ricordo(it)*, eta zenbait hitzetan: espen/*eraspen*, edu/*eredu*, nai/*ernai*, edo artizkiz ekintza eragiteko: *-arazi/-arazo*: *ernarazi*, *bildurrarazo*, etab.

Berarenak dira *-ri/-rri*, *-ar* adizkerak: *agiri*, *etorri*, *iratzar*: *-ire*, *-iri*, *-are*, *-ere*, *-ar*, *-er*, *-ir*, latinaren eta erromanikoen infinitiboak: *venire*, *furniri*, *amare*, *timere*, *guardar*, *temer*...

NOR adierazten ere badator izenlagunetan: *er(al)*, *ar*, *ura*, *eurak*, *urle*, nabaria da erroa adierazten, herriak *Raren erra-ietatiko* direla aitortuez gero, *-ar/-tar*: *gernikar*, *madrildar*, *-ari*, *-ar* NOR berezia adierazteko: *pelotari*, *ikusliar*, materia adierazteko atzikiak: *-ariu/a(l)*, *-ero/a*, *-ari*, *-ar*: *argentariu*, *luminaria*, *ferrero*, *hortuari*, *solar*, *melonar*, etab.

Monosilaboen lekukotzat, hona: *ar*, *ur*, *ara*, *are*, *aro*, *oru*, *errai*, *arre*, *erre*, *urre=oro*, etab., aglutinaduak: *har*, *herio*, *per*, *por*, *urte*, *aratz*, *aran*, *arren*, *argi*, *arto*, etab. eta zauliak: *argitu*, *barazki*, *barkamen*, *baratze*, etab.

Bokal ideki/ertziak *Ra* arketipoaren partekidetasuna adierazten dute: *iraun/irain*, *arrai/irri*, *arraka/irriki*, *aro/era*, *nora/nori*, etab. Alofonía soilik *R/RR* gozo/gogor ahozkatzean datza: *arren/aren*, *ara/arra*, *ur/urre*, *eregu/erregu*, *are/arre*, etab.

8. 4. Euskal gramatika ILU arketipoaren arabera

Ilu leinua al/ahal eta *il/(h)il* mutur bien arteko *ele* eta *alake-ta=hillel(h)* eta *alamendua* da. *Elea* Ugariteko antzerkitik¹³ dator: "Ahul batek ezin ahal dezake borrokan egin" (1. 6 I 50). "Aldarrikaz elekatu zuan: (h)il da Ba'lu!" (1.5 VI 22-23). Euskarak *leinu* honetatik *lortu* ditu *ahaldunak*, *baldintzakoak*, *gurazkoak*, *oihuzkoak* eta *aldi-moduzkoak* ugaritzea. *Ahala al*, *ahal* formez-lortzen da: "hire burua limurtu/ulzi ahal dezaket (1.3 V 24). "Al

dela“, “bai *ahal!*”, “ez *ahal!*”, etab. Baldintzak forma konposatua dauka baldin, eta hirugarren pertsonetan dager: “*ahal balei*, *balitz*, *legoke*”, “*Baldin* Motuk ezpain bata lurrean jar *baleza*” (1.5. II 2). Gurazko eta galdetzekoak *al* egitura darabilte: “etorriko *al* da!=iojalá venga”; *aldi*-moduzkoak *-la* atzikiaz *albaintzen* dute: “Jainkoek jan eta edanala” (1.6. III 12). *Leinu* bera objeto zuzene-koetan: “jan dezala”. Konparatzekoak *hala*, *bezala*, *legez*, *lez*, erabilten dute: “den *bezala/lez*”. “Nolatan heltzen direla Gapnu eta Ugaru? (1.3 III 36). *Alabiz*=“*hala* bedi”, “*hala* beharrez”, *alagalako*, *alaginako*=“*tal* así”, etab. ere gurazko edo moduzkoak dira, *halabaina*, osterakoa: “*Halabaina*, ez du etxolarik” (1.4. I 9). Banatzekoetan *ala* egiturak aukeran hartzen ditu aurkako *alde* biak: “eguzkiz *ala* euriz ibiliko gara”.

Beste arketipoek bezala, *Iluk* ere adizkerak lotzen ditu *-li* atzikiaz: *itzuli*, *ibili*, *ebali*, *jali*, etab. edo *-l* mugagabeaz: *gal*, *itzul*, *azal*, etab. Atzizkietan *-la/le* NORK adierazten du adizkeretan: *ikusla*, *ikasle*, *egile*, *ikerle*, *irakurle*, *maitale*, etab., *-liar lekuko* dena adierazten du: *ikusliar*, *elizaliar*, etab. Moduzkoa *-la*, *-legi*: *horrela*, *bestela*, *orlegi*, *beilegi*, etab.

Latinak eta erromanikoen hirugarren pertsonatzat hartu dute: *ille(l)*, *el*, *la*, *lo*, etab., euskarak *ahaldunetan* soilik: *balekar*, *baleiteke*/*baliteke*, etab.

Hizkuntzaren *aldiak* aztertzerakoan hona monosilaboetan: *al*, *hel*, *ele*, *lo*, *hil*, *ahul*, etab., aglutinazioetan: *hur*, *lor*, *laino*, *lera*, *luce*, *lehi*, *lan*, *lege*, etab. eta zaulietan: *leial*, *logale*, *ikusle*, etab.

Bokalen edegi/itxiturak *Ilu leinuaren* kidetasuna nehurtzen du handitik=*lar* txikira=*leve*: *al/el/il*, *ahal/ahul/lo*, *ala/ele/eli*, *oilo/euli*, *legere/ligare(l)*, *lasatu/luzatu/lisatu*, etab.

Alofonotan urria da *L/LL* eta zapaiketak parte xumeagoa hartzen du. Hortik *-illu/-illo/a/-la/-il/-l* xumegarriko atzizki erabiltea: *koskailu*, *etzela*, *pajarillo*, *sombrilla*, *gingil*, *farol*, etab.

8. 5. Euskal gramatika KA arketipoaren arabera

Sagaratuen burubideetan *kù-g(s)* izateaz adierazten zan *gizakiak* sortzetik zuen santutasuna, Anu eta *Gatumdu* jainkoen *gandikoa*, alegia. *Hagatik -ku/-ki* atzizkiez seinalatzen dira jainkoen sorkariak: Anunnaki/Anunnaku(a), ainaninoko, Utukku/Udug, *gudu(s)*, etab. Ma-h(s) izakerak, santutegiko An jainkoaren imago(l)=Inko=antzak jaurritzen zuan. Enki bera ere An+ki(s)=zeru+lurra="An jainkoaren *kidetasuna* lurrean" zan. Enkidu erioiaz "Ninurta jainkoaren *zatikia*" dela dino "Gilgamesek", "haren indarrak Anuren mokor bat baizen indartsuak dira"¹⁴. Bardin Utukku, Qingu, Marduku/Marduk, Duku, Irkingu izenak jainkoekiko parte-*kidetasuna* adieraten datoz. *Zatikia* berez *-ki/-ik* atzizkiez adierazten da: saieski, oiloki, ogirik; nolakoa eta nundikoa *ki-/-ko/-ku* atzizkiez: ederki, poliki, amicu(l)=amigo, mutiko, umeko, astoko=borrico, etab. Eba bera ere "virago(l)" (Has 2,23) da gizonagandik=ek(g)/ex vire(l) datorrelako, haren imago(l) zelako. Inko bera ere Ino jainkoaren *kideko* da *egituraz*.

Eredu berdina darrai ZERTARIKO *kasuetan*: "etorri zelako us-tetan", edo ZERGATIKOetan: "esan zuelako arrazoi^{az}/esan zuelakoz/esan zuelako". Halaber, *quare, karia, car, cur, quia, quod*: "qua de causa(l)=zeren *kariaz/zergatik?* -Esana ez egiteagatik. NORGAN kasoan biziak bereizten ditu: amagan, zugana, etab.

Ka kidegoa, bestalde, *gorpuzki* izatean oinarritzen da eta halatan adieraz dezake *zatitisuna* eta *banantasuna* ahalean, *kalitatean*, edo *ugarian -ak, -ek*: umeak, emakumeek, etab.

Geitasuna=capacidad -ke/-ke- atzizki-artizkiez adierazten da: daike/daiket="gei naiz=soy *capaz*", *eiki* itzak posibilitadea adierazten du: "etorri da *eiki*", *eko* egiturak "ezetz" *ukapena agertze-ko* da. *Ekintza* errepikatua *-ka, -ke-* atzizkiz edo *artizkiz* adierazten da: deika, txaloka, garbiketan, zuriketan, etab. *Ka* ereduaren

14 *Gilgamés*, I, II,35. Cf. *-ki/-ko kidetasuna* eta *zatikia* adierazteko atzizkia da: *gizaki, oiloki, amako, umeko*.

fisikotasuna, Shek jaurritzen du, bata bestearen menpe *gelditzen* direla: jabetu/*gabetu*, zale/*gale*, saldu/*galdu*, sanar/*ganar*, sal/*cal*, salvar/*culpar*, seme/*kume*, chaval/*cabal*, sachara(l)/*grasa*, aiza/*gaitza*, saber/*caver*, país/*pago*, paisano/*pagano*, etab., *gabetasunean*: ixotu/*gaixotu*, estar/*gastar*, -ka/ -ga/-ke, -ku, -gu atzikiak *gabetasuna* adierazten dute: izen/*izeka*, arte/*artega*, baitu/*bekatu*, besa/*besaka*, indar/ *indarga*, zelai/*zelaika*, itxura/*itxurga*, man/*manca*, gartu/*garbatu*, batu/*bagatu*, barreiatu/*barkatu*, nai/*neke/nagi*, restar/*rescatar*, anditu/*andekatu*, alaitu/*alakatu*, malatx/*malatxka*, kordetu/*kordekatu*, lot/*loka*, atxi/*aska*, zuritu/*zuritzeke*, nasai/*naska*, naro/*narga*, estu/*eskatu*, preda/*precata(l)*, plere/*plicare(l)*, jo/*joku*, juso/*juskatu*, jus/*ju-gu(l)*, fos(g)/*fusca(l)*, etab.

Hizkuntzaren halako arteziak eman dio *eskuarari* izena, ots, She+Ka ereduak *ugaritu* dituen hizkuntza. Jainko ereduez ezin ziteken sortu halako eztabaidarik, jainkoek ez bai-dagoz elkarren kontra, gizakiaren osakaiak, ostera burrukan dagite bere baitan. Artezi berak eragozten dio euskarari latinaren *cr-/gr-* bilketak egitea: eskar/*grazia*, sagara/*sacra*, garatz/*grasa*, segeretu/*secretu*, negar/*lágrima*, garun/*craneu*, garaun/*granu*, garratz/*agraz*, etab.

Gorputzezko/espirituzko edo konkreto/abstratoa ere markatzen du: *ikutu/ezagutu*, gana/*sena*, keinu/*seinu*=“*guiño/seña*”, garaz/*esker*, *grasa/sagara*, gano/*sano*, gaindu/*saindu*.

Ka gizakiaren nortasuna adierazteko *gei* da, izenordea=izen-kidea bai-da: ego(g)(l), gu/*geu/guek/guk* era askotan dager adizkeretan: gara/*gira/gendun/ginduzun/dugu/dugula*. Gizo-nezkoen ikakoa ere markatzen du NORK formetan -k/-ak/-ek: egin duk, didak, ditek, etab. Latinak *qui/quae/quod(l)* eta ro-manikoek *que* erlatiboak ditu, kori/*hau/ha/hako/kura/hura*=*hic/haec/hoc(l)* adierazleak, NORENAK *gure/geure*, *cujus*, *cuyo/a*, konparatzekoak: *qualis*, *quam(l)*, *cuan*, zenbatzekoak: *gutti/guzti/guzi*, galdetzekoak: *qualis(l)*, *cuál*, *qué*, *quién*, etab.

Ka ereduak K/G/GH(f)/C alfonoak ditu behenipehin eta inoiz edo behin Sheren eratorriekin naztu diteke: *caelum(l)*=cielo=ze-lu, *cabal*=cheval. Xumegarrietan *-iko/-ico/-a/-eca* atzizkiak erabilten dira: *mutiko*, *mociço*, *muñeca*, etab., eta konposatueta, berriz, edukin *ugariko*: *-sko*, *-ska*, *-zka*, *-zko*: *urresko*, etab.

8.6. Euskal gramatika BA arketipoaren arabera

Batek barnetik barrundatzen du beste norbaiten *peko* dena. Rason(e)¹⁵ Raren *borondatea* egitea baldin bada, *Bat* (h)argana-ko *beharrak*=obligación dago. *Filosofiaz* ebazten duena *bera* daroa *filologiaz* *berbara*: *Ba+Ra*>*bear/beharrak*. *Bere* jakitateko idazkiak aginduz *beterik* dagoz: *beharra* eta eginkizuna/lana *bat* dira hagatik: "Rak barrero eraikitzen hasi *beharrak*="tiene que/debe de" du¹⁶. "Aserre *berbarik* ez da *berriz* erran *beharrak*" dino¹⁷. *Ba/Baten beharra*, *beraz*, *obeditzea*=obedecer da: egin egin *beharrak* dut="debo de hacer". *Beharrak* hori du *bete-beharrak*, haren *peituz*=preciso=besoin(f) dago, euskal jakituriak dinonez "ez bai-gaude geure baitan, guri eragiten digunaren baitan baino". *Pedagogiaz* *behartzeko*, arrazoia ematen du: "Ez hil, horrek ez *bai-dizu* onurarik ekarriko"¹⁸ =pues eso no te aprobaría". "Zeuk egin dozu *bai*, eta orain zeuk erantzun"/zeuk erantzun orain, zeuk egin *bait-duzu*".

Ondorea ateratzeako *berebiziko* ereduak da: "Arrazoina=ra-son(e) eman du, *beraz*, *obeditu*". Filosofoek ere *berdin ebazten* dute, aurreko oinarria=*premisal*) ontzat emanez gero.

Baren jarrera *baikorra*=afirmative(l) ez danean, *badaezpada*koa da eta *baldintzakoa*. *Ipu-urrien* alamenetan ikusten da:

15 Rason "Raren gogoko dena", to' ebah "haren gogoko ez dena". (*En las raíces de la sabiduría*, C.B, nº 28, VD, Estella, 1980, p. 15.

16 *La profecía de Neferty*, 22, DB., nº , p.11

17 *Las Máximas de Ptha-Hotep*, 7-5, DB. nº 10

18 *La Instrucción para el rey Mericarê*, 45-50, DB. nº 26. Cf. *Pues, puesto que, porque, per, propter(l)*.

“Benetan irribarrea ahienatu da, inork ez du *barrerik* egiten (...) “*Bai*, atso ikusten zena, gaur ahienatu egin da”(…) *Balinba* hau gizakien azkena izatea!”¹⁹ (*Baztardoak* geureak)

Ipu-urrek egitura berdineko azalpen luzea egin ondoren honela *ebazten* du: “*Beraz, bera* (Ra) ezarduratu egin da...”²⁰. “Ona den *ber/ona* izan dadien *ber*”=*baldin* ona *balitz*”. Ustekizunean ere *bide* egituraz moldatzen da: “Joan *bide* naiz”=*parece* que debo de ir”. Moduzko *balditzetan bai-* erabilten da: “lotan *bailegon/* eongo *bailitzan*=lotan *bailego bezala*”.

Ba norbera *barneratzen* da=“yo reflejo”: ene *ba!*=*vae* mihi(l), norbere NOR gordeki edo *ezbaitan aipatzen*: “*bat* itxaropenez dago”. “*Batek ba daki*”. Adierazletan *bera*=*ipse(l)* egitura konposatuan dagoz. *Ba*, reflexoa denetik “se” erromanikoaren *balorekoa* da: “*Bizitza ba dator* eta *ba* doa=*La vida se viene y se va*”. “*Ba daki lezioa*=“se sabe la lección”. Reflexo *bera* nabari da *baino, vado, fan* aditzetan eta *va, vamos* egituretan, “*ba* doa”, “*ba* goaz” formen errepika-edo *bailiran*. Izena ordezkatzeko, *hirugarren pertsonakoa* da: *bera, beste, banek, ipse(l), berendia=fulano*, agintekoetan ere azaltzen da *be-*: *betor, bekar*, etab. Izena zenbatzen: *bat, bi, hiru, four, five(i), bost, bederatzi*. *Bat*=“uno” denarren, *Bera*=“El Otro/El mismo”, *hirugarren pertsonakoa* da, *Horus Raren hirugarren belaunalditik bailuen*.

Ba ereduak ots edo ojuetan ezeztapena, oharpena, arridura eta zema adierazten du: *ba!, be!, vae(l), ibuá!, ivaya!, ep!, epe!, epa!, hip(i)* urkoarekin *behingozko hizketan*. (Ikus 2ª eskeman)

Osterako esakerak *baietza* edo ezetza *beratzen, apaltzen* dute: “*Bai, baina/baia=pero...*”, “*Zu ez, bera baino*”, “*Hi ez haiz latza, leuna baizik/baino*”. “*Ixilik egon hadi, ezpabe/ezpaere hartu Aurrizki-preposizioetan ba-/bé-* eskuara urria da: *baitu, behar,*

19 *Las Lamentaciones de Ipu-ur*, III; V, DB, nº 26.

20 *Ibidem*, XII, 1. Cf: *Bera* Ra jainkoa da (Itzultzailearen notan). *Beraz=ergo(l)* ondorena *era=beragantik* sortzen da. Latinez *vera=verdadera* ere *berak* egiztatzen du.

egingo duk". Barne artzeakoetan ere erabili ohi da: "Zu bere bai", ez hartzeakoetan: "zu baga/bagarik/barik".

Helburua *per ad>para* dator erromanikoetan: "Dí la verdad en tu casa para que te respeten"²¹. Kausaletan *per/propter(l)/por*. Euskarak ere ba darabil *be-* aurrizkia: *behe*man, *beeg*indu, edo *bar-/ber-/bir-* konposatua: *barestu*, *bard*indu, *berexi*, *berestu*, *birr*indu, *bir*biztu baina grekoak, latinak eta erromanikoak uagari erabilten dituzte *apo/apo-*, *epi/epi-*, *upo/upo-*, *ob-/op-*, *ab/ab-/ap-*, *abs/abs-*, *sub*, *per/per-*, *uper-/iper-*, *peri-*, *para-*, *pre/pre-*, *pro/pro-/pros-*, *por-* bezalako formak, baldintza, tokia, norakoa eta beste era askotako zertzeladak adierazteko.

Halako jakinduraiz *ba-* aurrizkiak jainko arketipo asko giza eradura beheratzen ditu: *aina/baina*, *ide/bide*, *itu/baitu*, *ots/bihots*, *aratz/baratz*, *izan/bizi*, *aire/biri*, *eki/begi*, *aria/bara=vara*, *arrai/barre/parre*, *arca/barca*, *etab*.

Batzuetan seksoa ere bereizten dator: *txo/potxua*, *man/woman(al)*, *eme/femina(l)*. Ezkorraren adierazle da geheinetan eta ez euskaran *bakarrik*: *aritu/baretu*, *arao/birao*, *ara/bare*, *arau/barau* edo mailaz beheratzen du: *elai/bele*, *soin/besoin*, *aro/bero*, *ezi/bezi*, *estia(g)/bestia*, *atxi/ebatzi*, *itu/baitu*: *eroo/ferio*, *sanu/vesanu*, *odore/fetore(l)*, *berdin* atzizkietan: *toros(g)/torpe*, *etxe/etxape*, *mahi/mahipe*, *etab*.

Tokizenetan aurrizki edo atzizki ugaria da *be-/-be-/-bia/-pea,-bide*: *Betxe/Etxabe*, *Anabe/Biana*, *Ainibide/Bidania*, *Rotxapea*, *etab.*, *urriago -baita/bit(s)/bet(u)=habitación* adierazten: *Maitia-baita*, *Chivite/Etxabeiti* edo *Chivite/Batiz* eratara. Arketipo honen adina *bilatzeko* ikus monosilaboetan *ba*, *be/pe*, *bai*, *bea*, *vae*, *via*, *bi*, *hi*, *epe*, *opa*, *abo*, *aba(ar)*, *apa*, *epi(g)*, *beiti/*

²¹ La Instrucción para el rey Mericarê, 45-50, DB. n° 26. Cf. *Pues, puesto que, porque, per, propter(l)* Cf. *Ba+Rê > par/per/por ¿Por qué?=Zerren/zeren? Por Dios=Jainkoarren*. Exenpluotan Jainkoaren izenaz *baliatzeko*, *Rê* arketipoaren mitema erabilten da.

Olibeta/Badiola, Anboto/Betoño/Abadino, etab, izenak. aglutinadoetan: *bada, baita, bide, vita, opari, abade, baimen, peko, bajo, baso*, etab., eta zaulietan: *epetan, bidari, vital*, etab.

Alofonoetan *B/P/PH/F/H* hotsa galtzeraino iristen da: *bere-ter/pater(l), bortitz/fortis(l), biloi/filiu(l)/hijo*. Hitzen jatorria zeinena den jakiteko marka ona da.

8.7. Euskal gramatika SHE arketipoaren arabera

“*Izena duen guztik ba du izana*” antxinakoen *esana* berea egiten du *eskual jakinduriak*. Atsotiz honek hitzaren sormen indarra aitortzen du eta mitoz *esana* burubide egiten. Ez denak *ez bai-du izenik, ez bai-da izena* eukiteko gauza. Norbaiti *ixen/izena=hashshen(h)=sema(ar)* ipintean, giza *sagaratuen* maila ematen zaio, ots, *izakera=existencia* berezira erakarten. *Seina* jaio orduko, “*zein izango da?*” galdetzen da eta *sagara-erritora* orduko: “*zelan deituko zaio?*” *She* “*estirpeak*” adierazten du *jatorri* berriko *izantasuna* hizkuntza askotan: *izan/naiz=eismi(g)=esse/est(l)=ser/es, izango=será*, etab. *Izateak* ere definitzen du *gizakia izenordetan*: *txe, che, xe, je(f), se, ese, zeu, hich(al), sfas(g), zi-d(s)* *izateak jainkoagazko santutasun* partele egiten duelako *sagaratze* erritoan. *Jainko izenez* norbere *NOR/ZER izentatzen* duenak, haren partekidetasunez ere defini zezaken “*jatorri, jende santutza*”.

Izan/esse izantasuna ezeze, intransitiboan eta pasiboan aditzlaguna da: “*etorri naiz, zaz/zara=ventum es(l), “es conocido”, persona bakoetan: “se conoce”, reflexoetan: “se lo sabe”*.”

She ereduko *ZEREZ* kasoaz materia, gailua, eta era *askotako* moduzkoak egiten dira: “*burdinaz, aitzoz, mendiz mendi, “etorri denez gero”, “etorri denaz batera”, “ibiliaz bakarrik”, “ondo daki-zuenez”, “esan duzun lez”, etab. Berea du ez ukatzekoa eta sic/si(l), xa(ga)/ya* bahieztekoa. *Ezbaikoak* egin *zalea* da: “*Ez dakit etorri denetz”, “no sé si ha venido*” edo baldintzakoak: “*Si viene/si viniera*”=Etorriko balitz/balitza”. *Salbuezenak* eta orohartze-

koak egiten ditu: “zeu izan *ezik*/zeu *ezik*, beste guztiak”, zeu *ezeze*, beste guztiak ere bai=“no sólo tú, sino todos los demás”. Berdintsu osterakoetan:” ez zan joan, *ezpaere* bertan gelditu=*sino* que quedó allí”. Bera da galdegai: *ze*, *zetan*, *zelan*, *zer*, *zertan*, *zergaitik*, *zerren* eta *zioen* erantzule: “ze ez dakit datorren/*zeren* ez dakit datorren”, “ez dauka zertan ibilirik”.

Jatorria ere adierazteko bada: *-exa*, *-esse/-essi(it)*, *-esa/-és*: manexa, genovesse/genovessi, avilesa/avilés, etab. Era berean ugaritasuna adierazten du: burgaleses, cosasa, etab.

Aberatza da *-ska/-sko*, *-xka*, *-zka*, *-zko*, *-isco*, *-zki* atzizki bikoi-tzetan, xumetasun edo jatorria adierazten: oilasko, kopaxka, jokera eta *ZEREZKO* materia edo taxua adierazten: gorrizka, urrezko, arrazko, oinezko, morisco, iduzki, iruzki, etab.

Orobat tokizen-abizenetan *jatorria* adierazten du *etxa-*, *txa-*, *xe-*, *es-*, aurrizki edo *-etxe*, *-as*, *-es*, *-ez* etab. atzizki: *Etxebarri*/*Barretxe*/*Barrasa*, *Txamartín*/*Martínez*, *Espera*/*Péres*/*Pérez*, edo *eslaviar* erako *-ski* konposatueta: Sobieski, Cirinouski...

She jatorrikoak dira *-eza*, *-ezi* adizkerak: beza, hezi, etsi, goretsi, berezi, etab., *-scere(l)*, *-stu/-zkatu* conposatuak: rubescere, gorriztu, gorrizkatu, etab.

Eskuara She ereduaz *serbitzatzen* da hizkuntza arteziaz materia eta forma bereizteko, hala nola ertigileak buztina eta buztin-gia bereizten dituen, edo ontzi bata besteagandik, *xeguna* atzizki markatuaz: berru>verja, berra/verza, bara>baratze, barra>barracha, arte>ardatz/artazi/artesa, urra>urretxa, puerro>borraja, edo aurrizki on/*sano*, barru>esparru, enda>xente/jende, ara>txara/jara, bardena>chardin/jardin, marra>txamarra, etab., multzoa *zehaztu* egiten du: barra>herresa/presea, are>res(l)/reja, abelea *etxekotu*: ele>latxa, ar>aries(l), ardi/cerda, abel>txahal/cheval(f) eta analogiaz: abel/chaval, etab.

Aditz askori bizi berria ematen die aurrizki-preposizioaz, grekoan eta latinean berere, hatarako ahozkerak ugaritzen dituela:

urt/jaurt, min/samin, erria>exeri/jesarri, aurri/jaurri, erun/etxaron, erantsi/jaraunsi, erion/jarion, egon/jagon, balatu/ezpaldu, ago/eisago(g), perio/experio, eligere/sglth(u)/seligere, fero/spero(l), etab. Adizkeretan ere bereizte lana egiten du atzizki edo artizki: antu>antzi, atatu>atotzi, aratu>arazi, lotu>lotsatu, ertu>ertsi, erditu>erditzi, autu>autetsi, etab.

She ahozker a bikoitza edo hirukoitza da: etxe/etze/exe. Lehen-go biak zuhurtziaz uztiatzen ditu euskarak zioa eta ondorea="causa y efecto" urbilduz, bereziz, s dela materialtasuna eta z abstratoa: hesi/hezi, huntsa/huntza, esti/ezti, estai/eztei, hasi/hazi, eskondu/ezkondu, estai/eztai, sama/zama, sail/zail, bere-si/berezi, ikusi/ikuzi, sein/zein, soin/zoin, ser/zer, sur/zur, nasa/naza, eseri/ezeri, etab., era berean lotzen analogiazko proporzioa: xeken/zeken, egotxi/egotzi, jaso/jazo, sail/zail, sagi/zagi, antsi/antzi, sorta/zorte, seinu/zeinu, sador/zator, xori/zori, sen/zen, casar/cazar, sina/zina, etab. Zioa sikologikoa denean seinaleak aldatzen dira: zaindu/saindu, ceño/signo, zaina/saña, izigi/ixigi, izi/ixi, anzi/ansi, giza/gisa, etab.

Materiak *espiritua* lortzen du She eredu a erantziaz: biri/asperatu=aspirar, virtus/spiritus(l), She/Ka aurkako egiten dira: es-piritual/gogozko adierazten: ezagutu/ikutu, sena/gana, eskar/garatz, sano/gano, sanado/ganado, santu/gandu, etab. Ohozkeretan xa-/xe->ja-/je- jokera dute: xakin>jakin, xein>jein, xaon/jaun, Xainko/Jainko, etab.

Alofonoak ugaria da S/TS, Z/TZ/X=She/TX/J eta a/e/i bokalekin batzen da. Alofonook jakite-arte-zian erabiliak izan dira, baina zehaztasuna adierazteko ere balio du: -xe/-txe: horixe...

Partekidetasuna azaltzeko ere ba darabilz bokal zabaldura/itxiturak: azaldu/ixildu, asperatu/ispiritu, izan/izen, etab.

ONDORENA

Hizkuntzak Gramatikaren bidez ikasten dira, baina, Gramatikak idatzi aurretik ere, giza adimenak ondo ikasten zuan hitz egiten edozein baserriko eskolan. Beraz zuzenago esanda legoke, hizkuntza, Gramatikazko erregelei lotua barik, Gramatika bera dagola hizkuntzako arketipoei lotuta. Beste era batera esanda: gaurko Erakuskintza Gramatika erregelak jarraitzen saiatzen da, antxinakoa, ostera, izadiko sinboloetan agertzen diren jainkozko eta giza arketipoei lotzen zan eta harekiko analogiaz garatzen.

Gramatika arketipoen logika ezeze, jainko arrazoi eta giza arduaren arteko poetika eta mitologika ere bada. Gramatikak berak dino giza mitozaleak oldozpen ardatz lokarriak zeruan eta lurrean ondo erantxiak zeuzkala eta euskara logika horren lekuko da.

Hizkuntza azterleek erantzun beharko lukete, ea nondik datorren gramatiken logika. Areago, ea logikoa den hitzaren sinboloetan "adierazle/adierazoa" baino beste loturarik ez aintzat hartzea, edo ain azterbide murrutuaz zuzen letorken hako "hizkuntza gizakiak egundo sortu duen arte lanik bikainena da" esakuna.

Oihuzkoak izan ziran lehen deierak eta erabat otoitzak. Jainko izena aitatzuz gero, bera zen deia, oroitzua, opa, otoitzua eta esankizuna. Sinbolo eta mitoen logikari jarraiki, Sumeriako eta Egiptoko lehen gramatikariek erritoen araura osatu zituzten hako "oraciones gramaticales" deituak diren paradigmatik, hitzaren sortzaile ain zehatz era arduratsu izan zirenez gero.

Halako eskolan hizkuntza asmatu, hazi eta ikasi duenak ez lioke erdaldun bateri, are gutxiago euskaldun bateri, egundo esango "hable, usted, en cristiano", hizkuntza denak dituztelako Jainko aztarrenak eta, beraz, kristau-hasikinak bere edukinetan. Hizkuntza batzuk besteak baino argiago dituztela, bakarrik.

Egitiar mitoak dinonez, Toth jainko eskribauak asmatu zuan Gramatika, gizakien jainkoekiko elkarrizketa erraztearren.

ONDORENAK

Mitoak herrien "Historia Sagaratua" dira, Itun Zaharreko kon-dairak Israelek Jainkoarekin izan zituen harremanen Historia Sagaratua diren bezala.

Itun Zaharra Israel herriak Itun Berria onartzeko behar zuen Jainko pedagogia izan zen bezala, hala gainerako herriek ere bere mito eta erritoetan izan zituzten jainkoekiko itunbenak Kristori bide egiteko eskolaurrekoa izan dira.

Mitoak antxinako harrigarrien kontakisunak ezeze, fede esko-la eta otoitz gunea izan dira. Goitik argituriko poeta batzuk eta mistikoak soilik lortzen dute halako arnasa, hitzez esateko ostaz diren bulkoak azaltzeko duten hegadaz.

Giza jainkozalearen teologia izadiko eta gizarteko jakindurian oinarritzen da eta gizakiak berak hasieratik Jainko nortasunaz eta giza zoriaz egin galdeketen erantzunetatik osotua da.

Giza jainkozalearen jakinduriak jainkoekin topo egin ezeze, haiekin ituna egin zuan, zientziarezale gizakia, berriz, ostaz heldu ahal izan da itxas barrenaren laurena ezagutzera.

Giza jainkozaleak, teknikaz ez baina, izadiko eta gizadiko ja-kinduriak predika asko eman liezaioke zientziarezale gizakiri nahiz gizatasunaz nahiz teologiaz.

Giza jakinduria izadiko jakinduriari erantzuteko beste izan ze-nean eta haregazkoak ornidu, betiko Jakinduria, gizakien arazo-ei aurrez-aurre erantzuna eman ahal izateko, Kristo Jesusengan gizatu zela aitortzen du kristauak.

Kristo bere gizarteko hizkuntzara egokitu ezeze, Israelgo profe-ziei erantzuna ematera etorri zen bezala, herri guztien kulturetan emanez batera, haien asmo eta ametsen betekizuna gertatzen da, Jainko eta gizakien arteko eginga izan denez gero.

Kristo=Gantzutua antxinako Sortzalde Hurbileko kulturari ha-zia, bere gorputzeko tenploan sarturik, opal mendiko odol erritua

beragan behin zertuz, gizaki guztientzat betiko zuzentasuna lortu zuan historikoki.

Liburuzko kulturadun herrietan agintzarien agiriak idatziz eman eta liburuan aztertzen diren bezala, ahoz-ahozko kulturetan itunbenok hitzari gomendatu zitzaizkion, eta, beraz, hitzari galdetu behar zaio, haien barri emango duelakotan.

Euskaldun zaharra, eskerrak bera inutu zuen euskarari, ots, euskara bidez ikasi zuen jakiteari esker, mitoen garaitik amestu eta irrikatu izan zituen helburuen garapena Barri Onean asebe-tea zutela ezagutzeko gertu bide egon zan.

Euskara mitoaztertua, beraz, giza jainkozalearen asmoak eta herriaren barne kondaira ezagutu nahi duenarentzat antxinako iragarkizuna ezeze, gaurko gizakiarentzat mezua eta misio-min-tsoa da, Jainkoaz eta gizakiaz hasieratik honainokoa aztertze-ko hermeneutika aparta denaz landa.

Harrigarri ere bada, gizakiei Jainko oroitza urritzen dioakien aldi honetan euskararen oroitza finkatzea eta hako Ino/Inko/Jainkoaz eta gizakiaz dakiena guretzat gaur giza jainkozalearen misio gertatzea. Argi dago, honez gero, zergatik ez genion jara egin aldi bateko erdaldunen "más Dios y menos Jaungoikoa" ziriari ezeze, irainari.

Sumeriar An/Anu Jainko sendiaz gero, ots, Jainko Aita bakarra eta jainkozko seme-alabak, eta euskaldunek Inkoganako izan duten fedeez eta Utu, haren sendikoa, Donetzat izan dutelakoaz, ulertzekoa da euskaldungoaren monoteismo goiztarra sendiaren batasun eta aniztasunean oinarritzen zela.

Euskara lekuko, ba dago euskal teologia bat eta euskal antropologia bat, baina jakiteko dago hitzetik ortzera gaurko euskalduna zenbaiteraino den horren aitorle. Edonola ere, euskara mitoanalizatua ikerketa horretan hermeneutika nagusia gertatuko da gaur ere.

Dagoneko ezin daiteke esan "euskaldun fededun", baina ez eta

ukatu ere euskaldunek gizaldietan burutu dituzten erritoen baztertzea euskal kulturaren oinarri sakonena sapuztea ez den.

Hizkuntzaren zazpi arketipoak musikaren zazpi notak eta ostarkuaren zazpi margoak bezela zazpikhun dira. Musikan armonika guztiak eskalako noten jokuan ematen direnez, hala idea guztiak, zehatz edo orokor, hizkuntzaren arketipoez ahozkatzen dituzte euren otsak eta izenak. Hortan datza hizkuntzaren artea.

Margozkian margoak ematen dio marrazkiari sakontasun eta bizi osoa, arte bezala. Edozein testo mitoaztertuan ere hotsak eta edukinak sinboloetan aurkitzen dituzte jatorrizko ikuspegia eta analogien iturria edo burubideen oinarria.

Hizkuntzaren armonika guztietan disarmoniarena giza arketipoari zegokion eta giza arketipoetan Ka giza gorputzari berere, bera den ahul eta hilgarriagatik, errudun ere zelakoa uste zutelako. Ogentzat jo zan gizakiaren Jainko izan nahia, baina ogen horrek, Jainkoa giza izatera irrikatu zuan, Egile/eginen arteko maitelarak, guraso/umeenak lez, hasieratik emanak izan bailiran.

Hizkuntza zaharrak, eztalakoen ere, gizakiak jainkoei eginiko omena dira hitzetik ortzera, haiekiko agintzarien ituna den bestean eta bere kautan eta bere gizartean egiten duen oroitzahalegina. Hizkuntzok aztertzea oroitzahalegina da eta euskara mitoanalizatzea, berriz, euskaldunen barne-historia bera apurka-apurka eskuratzea.

“Zirelako gara” esakunak herri ondare zaharra eta berria bateratzen dituen bezala, “sinistu zutelako sinisten dugu” esakunak ere giza jainkozalearen ohiko jarrerak gaurko giza jainkozaleen federekin topo egiten du.

Jada inork ez du esango euskara Jainkoak lehen gurasoi Baradisuan erakutzineko hizkuntza-edo denik, baino ezingo dute ukatu euskara asmatu zuten gizakiek jainko arketipoetan josiak zeuzkatela aburubideak, bere soinkera eta izakeraren aburuzkoetan beste.

BIBLIOGRAFIA

- "ADONIYYA", Dic. B., o. c., p. 21.
- Advertencias a un príncipe en forma de presagios*, DB., nº 26, p. 57-59.
- AUÑAMENDI, *Diccionario General Ilustrado del País Vasco*, San Sebastián.
- AUTORES VARIOS, *Santuarios del País Vasco y religiosidad popular*, Victoriensia, nº 44, Victoria, 1982.
- AUTORES VARIOS, *Profecías y oráculos II, en Egipto y Grecia*, Documentos Bíblicos (DB), Ed. Verbo Divino, Estella, 1998.
- AZKUE, R. M^a., *Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbao, 1905-6.
- AZKUE, R.M^a., *Euskalerrriaren Yakintza*, Espasa-Calpe, Madrid, 1969.
- AZKUE, R.M^a., *Morfología vasca*, Bilbao, 1925.
- "BAAL", Dic. B., o. c., p. 189-191.
- BARANDIARAN, J. M., *Diccionario ilustrado de la Mitología Vasca*, G.E.V., Bilbao, 1972.
- BARANDIARAN, J. M., Ob. c., I, *Gran Enciclopedia Vasca*, Bilbao, 1973
- BARANDIARAN, J. M., *Mitos del Pueblo Vasco*, Caja Guipuzcoana, San Sebastián, 1988.
- "BEEL-ZEBUD", Dic. B., o. c. , p. 191.
- BENAZETH, D., "KHUM", DR., o.,c., p. 958
- BERGMANN, E., NOBER, P., "SUMERI", *Enciclopedia Cattolica*, p.1503-1518, Ed.del Vaticano, 1959.
- BERLANDINI, J., "AHK", DR., o.c., p. 42.
- BERLANDINI, J., "EGIPTO (religión)", *Ibidem*, p. 517.
- BERLANDINI, J., "EGIPTO(religión) -4) Barcas divinas", *Ibi.*, p. 520
- BERLANDINI, J., "KA", DR., o. c., p. 948.
- BERLANDINI, J., "RA", *Ibidem*, p. 1474.
- BERLANDINI, J., "ATON", *Ibidem*, p.147-148.
- BERLANDINI, J., "COSMOGONIA(en Egipto)", *Ibidem*, p. 340-341.
- Biblia de Jerusalén*, Bilbao, 1998.
- BOURGET, P. "EGIPTO (religión)-Misticismo egipcio", *Ibi.*, p.517-518.
- BOURGET, P., "EGIPTO (religión) -Mística egipcia", *Ibi.*, p. 971-972.
- BOURGET, P., "EGIPTO(religión). El sentimiento religioso.-La mo-ral", DR., *Ibidem*, p. 523.
- BOURGET, P., "PECADO (religión egipcia)", *Ibidem*, p. 1388.
- BOURGET, P., "MISTERIOS (Egipto)", *Ibidem*, p. 1196.
- BOURGET, P., "SEKHEMET", *Ibidem*, p 1638.
- BRIEND, J., RENÉ LEBRUN, PUECH, É., *Tratados y juramentos en el*

- Antiguo Oriente Próximo, Documentos en torno a la Biblia* nº23, Verbo Divino, Estella, 1994.(DB)
- "CAMPANILLA", Dic. B., o. c.,p. 261.
- Canto para Neferhotep*, DB. nº26, 9. 106-107.
- CARO BAROJA, J., *Sobre la religión antigua y el calendario vasco*, Txertoa, San Sebastián.
- Cartas de Amarna*, 141,2.
- CATALAN, J. F., "LACAN, J. (1901-1981)", DR., o.c., p.970-9971.
- CAZELLES, H., "FENICIA (religión de)", DR., o. c., p. 616-618.
- CAZELLES, H., "BA'AL Y ASTARTE", Ibidem, p. 159.
- CELAYA, A., *El Fuero de Bizcaya*, Col.T.V., nº 10, CAV, Bilbao, 1975.
- CLAUDE POLET, J., "IMAGINACIÓN RELIGIOSA-IMAGINACIÓN POÉTICA", DR., o. c., p. 818.
- Correspondencia epistolar entre el hijo y el padre*", DB, nº10, p. 49-50.
- CORTEGGIANI, J. P., "AMON", DR, o.c.,p. 62.
- CORTEGGIANI, J. P., "ATON", Ibidem, p. 147
- CORTEGGIANI, J. P., "MAÁT", Ibidem, p.1047.
- CORTEGGIANI, J. P. "MIN", Ibidem, p. 1182.
- CORTEGGIANI, J. P., "MONTU", Ibidem, p. 1250.
- CORTEGGIANI, J. P "MUERTE Y VIDA DE ULTRATAUMBA EN EGIPTO, Funerales", Ibidem, p. 1257-1259.
- CORTEGGIANI, J.P., "PIRÁMIDE", Ibidem, p. 1413.
- COTEHNET, E., "EL", DR, o.c.,p. 525.
- COTEHNET, E., "LOGOS", Ibidem, p. 1020-1022.
- Courting, Marriage, and Honeymoon*, 20-30, ANET, 639.
- DEL OLMO LETE, G., *Mitos y Leyendas de Canaán*, Cristiandad, Madrid, 1981 (MLC).
- Diálogo desesperado con su ba*, DB.nº 26, p. 92-98.
- DORÉ, J. , "ENCARNACIÓN", DR., o.c.,p. 532-535,
- DUBUISSON, M., "HERMETISMO", DR, o. c., p. 736-737.
- DURAND,G., *De la mitoecritica al mitoanálisis*, B.Anthropos, 1979.
- Dwa-Jeti, DB. nº 10, p. 32-37.
- El aprendiz de escriba*, DB.nº26, p.25-27.
- El debate entre Enkimansum y Girine'isa*, DB. nº 26, p. 27-30
- El Dilúgo acróstico*, DB. nº 26, p. 78-84.
- El Diluvio*, ANET, 42-44.
- El escriba y el granuja de su hijo*, DB. nº 26, p. 30-33.
- El Gusano y el Dolor de Muelas*, ANET, 100-101.
- El hombre y su dios*, D.B. nº 26, p. 75-78.

- ELÍADE, M., *Tratado de historia de las religiones*, Cristianda, Madrid, 1972.
- "ELOHIM", Dic. B., o.c., p. 555-556.
- El Palacio de Ba'lu*, MLC., p. 179-197.
- El Poema de la Creación*, ANET, 60, 66-69, 514.
- Encantamiento del Dolor de Muelas*, I,1-6, ANET, 100-101.
- Enki and Ninhursag: a paradisi myth*, ANET, 37-41.
- Enuma Elish*, en LARA PEINADO, F.L. y CORDERO, M.G., *Poema babilónico de la creación*, Madrid, 1981.
- Enuma elish*, ANET, 60, 66, 69, 514,
- EQUIPO "Cahiers Evangile", *En las raíces de la Sabiduría*, Cuadernos Bíblicos, nº 28, Estella, 1980.
- Enciclopedia de la Biblia*, Ed. Garriga, Barcelona, 1963
- ETNIKER EUSKALERRIA, *Ritos funerarios en Vasconia*, Labayru, Bilbao, 1995.
- "ELOHIM", Dic.B., o. c., p. 555.
- Gilgamés*, DB. nº 7.
- Gilgamés (Versión babilónica antigua)*, ANET, 72-79, 83-90, 92-97, 514.
- GILLEMETTE, A., "FARAÓN", DR., o. c., p. 603.
- GILLEMETTE, A., "APIS", Ibidem, p. 102.
- GILLEMETTE, A., "MAGIA EGIPCIA", Ibidem, p. 1054.
- GILLEMETTE, A., "APOPHIS", Ibidem, p. 112.
- "GNOSIS", Dic. B. o. c., p. 763-764.
- GRELOT, P., "SATAN", DR., o. c., p. 1617-1618.
- HAAG, H., VAN DER BORN, A., AUSEJO, S. *Diccionario de la Biblia*, Herder, Barcelona, 1966.(Dic.B.)
- "HADAD", Dic. B., o.c., p. 797-798
- "HERMÓN", Dic. B., o.c., p. 832.
- Himno a Shamash*, D.B. nº 26, p. 108-114.
- "INFIERNOS (descenso de Cristo a los)", Dic.B. o. c. p. 900-901.
- Instrucción del rey Amenemes para su hijo Sesostris*, DB. nº 10, p. 29-31.
- JAMES, B. PRINCHARD (de.) *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, New Jersey, 1969. (ANET)
- "JUSTICIA", Dic. B. o.c., p. 1054-1058
- LABARBE, J., "ANTESTERIAS", DR.,o. c., p. 81-82.
- La Enseñanza de Amenemope*, DB. nº 10, p. 53-69. *La Instrucción de La Lamentación de Urnammu*, 7-8, DB. nº 26, p. 73-78.
- La Instrucción de Ank-Sésonky*, DB. nº 10, p. 71-91.
- La Leyenda de Adapa*, ANET, 101-103.

LARA PEINADO, F.L. y CORDERO, M.G., *Poema babilónico de la creación*, Madrid, 1981.

La sabiduría de Anii, DB. nº 10, p. 43-49.

La Enseñanza de Shuruppak, DB. nº 26, p. 42-51.

La Enseñanza legal, DB. nº10, p. 38-40.

La Enseñanza de Shube-awilum, DB. nº 26, p. 55-59.

La Instrucción de Amun-Nakhté, DB, nº10, p.51-

La Instrucción para el rey Mericarê, 50-60, DB. nº 26, p. 24-28.

La teología menfita e la Creación, ANET, 4-5.

Las Instrucciones de Ank-sesonqy, DB. nº 10, p. 71-92.

Las máximas de Pth-Hotep, DB. nº 10, p. 13-23.

Las Lamentaciones de Ipu-ur, DB. nº 26, p. 98-102.

Las Leyes de Hammurabi, DB. nº 15, p. 29-73.

Las Leyes de Lipit-Istar, Prólogo, DB. nº 15, p. 19-22.

LAURENTIN, R., "MARIA", dr., O.C., P. 1112.

LEBRUN, R., "ARINNA", DR., o., c., p.121.

LEBRUN, R., "KUBABA", Ibidem, p. 966.

LEBRUN, R., "KUMABI", Ibidem, p. 967.

LEBRUN, R., "HITITA(religión)", DR., o. c., p. 1605

LEBRUN, R., "SANDA", Ibidem, p. 1605.

"LENGUAS AGLUTINANTES", *Dic. Espasa-Calpe*, Madrid, 1958.

LÉVÊQUE, J., *Sabidurías del Antiguo Egipto, Documentos en torno a la Biblia* nº10, Vervo Divino, Estella, 1984.(DB)

LÉVÊQUE, J., *Sabidurías de Mesopotamia, Documentos en torno a la Biblia* nº26, Verbo Divino, Estella, 1996. (DB)

LIMET, H., "ANUNNAKI(religiones mesopotámicas)", DR., o.c., p.101.

LIMET, H., "AMURRU", DR, o.c., p. 63

LIMET, H., "ASIRIOBABILÓNICA (religión)", DR., o. c., p.134-135

LIMET, H., "BA-U(religión sumeria)", Ibidem, p. 177.

LIMET, H., "COSMOGONIA (sumero-acadia)", Ibidem, p. 343-344.

LIMET, H., "DEMONIOLOGIA (rel. sumeria y acadia)", Ibi., p.416-7

LIMET, H., "DERECHO(religiones mesopotámicas)", Ibidem, 422-423.

LIMET, H., "DUMUZI(religión sumeria)", Ibidem, p. 505-506.

LIMET, H., "ENKI(religión sumero-babilónica)", Ibidem, p. 540-541.

LIMET, H., "ERRA(religión babilónica)", Ibidem, p. 545.

LIMET, H., "EXORCISMO", Ibidem, p. 595-596.

LIMET, H., "FUNERALES(religión sumeria y acadia)", Ibidem, p. 649.

LIMET, H., "GATUMDU(religión sumeria)", Ibidem, p. 656.

LIMET, H., "GIBIL(religiones mesopotámicas)", Ibidem, p. 673.

- LIMET, H., "HIEROGAMIA O MATRIMONIO SAGRADO (religi3n sumeria)", *Ibidem*, 739-740.
- LIMET, H., "ISHKUR (religi3n sumeria)", DR, o.c., p. 868.
- LIMET, H., "NERGAL (religiones mesopot3micas)", *Ib.*, p. 1272-1273.
- LIMET, H., "NIN.GIR.SU (religi3n sumeria)", *Ibidem*, p. 1276.
- LIMET, H., "NINURTA (religi3n sumeria)", *Ibidem*, p. 1277.
- LIMET, H., "NISABA", *Ibidem*, p. 1278.
- LIMET, H., "SUMER (religi3n)", *Ibidem*, p. 1689-1692.
- LIMET, H., "SHARA (religi3n sumeria)", *Ibidem*, p. 1642.
- LIMET, H., "PANTE3N (religiones mesopot3micas)", *Ib.*, p. 1357.
- LIMET, H., "SACERDOTES EN MESOPOTAMIA", *Ibidem*, p. 1558.
- LIMET, H., "SOL (religiones mesopot3micas)", *Ibidem*, p. 1673.
- LIMET, H., "TORMENTA (dios mesopot3mico)", *Ibidem*, p. 1761.
- LIMET, H., "ZIGGURAT (religi3n sumeria y acadia)", *Ib.*, p. 1856-1857.
- LOICQ, J., "CELTAS Y CELTORROMANOS", DR., o.c., p. 292).
- Los Proverbios de Ajicar*, 149, DB, n3 26, p. 121
- Love in the Gipar*, 28, ANET, 638.
- Lucha entre Baal y Mot*, MLC pp. 213-135.
- Lucha entre Ba 'lu y Yammu*, MLC., p. 157-212.
- Ludlul bel nemequy*, DB, n3 26, p. 60-73.
- MAISONNEUV (de la) D., "SHEKINA", DR., o. c., p. 1638.
- MALAISE, M., "AM-DUAT (Libro del)", *Ibidem*, p. 58-59.
- MALAISE, M., "DEMONIOS (Egipto)", DR., o. c., p. 415-416.
- MALAISE, M., "HORUS", *Ibidem*, 768-769.
- MALAISE, M., "ISIS", *Ibidem*, p. 870.
- MALAISE, M., "MITOLOGIA EGIPCIA", *Ibidem*, 1217-1219.
- MALAISE, M., "SETH", *Ibidem*, p. 1642.
- "MARTE", *Diccionario Auñamendi*, o.c.
- "MAYAS", *Ibidem*.
- MESLIN, M., "MEMORIAL (funciones religiosas)", DR, o.c., p. 1162-1163
- MESLIN, M., "TIEMPO PRIMORDIAL", DR., o. c., p. 1748-1750.
- MESLIN, M., "LARES", *Ibidem*, 980
- MALAISE, M., "HA", *Ibidem*, p. 717.
- MALBRAN-LABAT, F., *Gilgamés, Documentos en torno a la Biblia*, n3 7, Verbo Divino, Estella, 1983. (DB)
- MICHELENA, L. *Sobre el pasado de la lengua vasca.*, Auñamendi, San Sebastián, 1964.
- MICHELENA, L., *Textos arcaicos vascos*, Minotauro, Madrid, 1964.
- "MILICIA, SEÑORIO DE VIZCAYA", *Dic. Auñamendi*, o.c.
- "MONTE DE DIOS", *Dic.B.*, o.c.p. 1299.

- MORLA, V., *La fascinación de las Sabiduría; armonías y conflictos*, Sal terrae, 1955, dic., p. 843-957.
- MORLA, V., *Libros sapienciales y otros escritos*, EVD, Estella, 1994.
- MOTTE, A., "EROS (Grecia)", DR., o.c., p. 544-545.
- "NEBÓ", Dic. B., o.c., p.1327.
- NEUSCH, M., "RICOEUR, P.", o. c., p. 1525-1526.
- NOTH, M., "MONTE DE DIOS", DR., o., c., p. 1299.
- ORTIZ OSÉS, A., *De lo humano, lo divino y lo vasco*, Oria, Bilbao, 1998.
- PAULUS, J., *Función simbólica y el lenguaje*, Herder, Barcelona, 1984.
- "PECADO ORIGINAL". Dic. B., o. c., p. 1472.
- PFISTER, D., "HATHOR", DR., o., c., p. 722.
- PFISTER, D., "GEB", Ibidem, p. 657
- PFISTER, D., "NUT", Ibidem, p.1293-94
- PFISTER, D., "PTAH", Ibidem, p. 1459.
- PFISTER, D., "EGIPTO (religión) -Religión popular", Ibi., p. 520-522.
- PLATON, *Cratyle*, O.C., V-2ª parte, Ed. Belles Letres, Paris, 1950.
- POUPARD, P., *Diccionario de las Religiones*, Herder, Barcelona, 1987.(DR) *Prid of pedrigeo*, 1-6, ANET, 637-638)
- PRITCHARD, J.B.(ed), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Nueva Jersey, 1969.(ANET)
- Prosperity in the palace*, III, 28-36, ANET, 642-644.
- Proverbios de la Colección Sumeria*, DB, nº 26, p. 36-41.
- QUINZÁ LLEÓ, "Hacer memoria", Sal Terrae, Junio, 1999, p.485-493
- "REGENERACIÓN", Dic. B., o. c., p. 1664-1666.
- Rescate de la Humanidad de la Destrucción*, ANET, 10-11.
- RETANA, *Diccionario de Autoridades*, *Gran Enc. Vasca*, Bilbao, 1997.
- RIES, J., "SAGRADO (Expresión de lo sagrado en el mundo sumero-babilónico)", DR., o.c., p. 1574-1583)
- RIES, J., "MÜLLER, M.F.(1823-1900)", Ibidem, p. 1261-1262.
- RIES, J., "EGIPTO(religión)-Las teologías", Ibidem, p. 515-519.
- RIES, J., "SCHMIDT, W.(1868-1954)", Ibidem, p. 1623-1624)
- RIES, J., "HOMO RELIGIOSUS", Ibidem, p. 763-768.
- RIES, J., "LAFITAU, J.F.(1668-1746)", Ibidem, p. 971-972.
- RÜTSCHOWSCAYA, M.E., "MUERTE Y VIDA DE ULTRATUM-BA EN EGIPTO (Funerales)", DR., o. c., p. 1254-1256).
- RÜTSCHOWSCAYA, M.E. "OSIRIS", Ibidem, p. 1333-1334.
- Sabiduría de Sira*,(NB).
- "SADOQ", Dic, B, o. c., p. 1762.
- SALES, M., "LUBAC, H., "EL MISTERIO DEL HOMBRES -7 La inagotable.

- novedad del misterio cristiano y la realidad del fondo místico humano”, DR., o.c.,p. 1031.
- SATRÚSTEGUI, J. M^a, *Mitos y creencias*, Txertoa, San Sebastián, 1980.
- SCHEFFER, P., “JOUSSE, M, (18886-1961)”, DR, o. c.,p. 916-918.
- SERVAIS, J. y MOTTE, A., “PUREZA-PURIFICACIÓN”, DR., o. c., p. 1453-1466.
- SEUX, M.J., *Leyes del Antiguo Oriente, Documentos en torno a la Biblia*, nº15, Verbo Divino, Estella, 1992 (DB)
- “SHEKINÁ”, Dic. B., o. c. ,p. 1812.
- “SHEKINÁ”, DR., o. c. ,p. 1638
- “SIETE”, Dic.B., o..c., p.1858-1859.
- SORAZU, E., *Antropología y Religión en el Pueblo Vasco*, C.H.G., San Sebastián, 1980.
- “TABOR”, Dic. B. o.c. p. 1899.
- THALAMAS LANDIBAR, J., *Notas sobre las cosmología vasca*, Bol.RSVAP (1977) 1-2, p. 76.
- Tratado de Asaradón con unos príncipes vasallos*, DB. nº 23, p. 62-76.
- Tratado entre Ramsés II y Hattusili III (versión egipcia)*, DB., nº 23, p. 51-
- “UGARIT -*Tex.mitológicos*”, Dic. B., o. c., p. 1976-1978.
- UNAMUNO,M., *Crítica sobre el problema del origen de la raza vasca* (1884), Op. C. IV, p. 91.
- UNAMUNO, M., *The english-speaking folk* (1899), Op. C., IX, p. 774-775.
- UNAMUNO, M., *En torno al casticismo* (1895), Op. C., I, p. 806.
- VIDAL, J., “DANIÉLOU”, DR, o.c., p. 406-410.
- VIDAL, J., “MITOGRAMA”, DR., o., c., p. 1217.
- VIDAL, J., “MAGIA Y TÉCNICA”, *Ibidem*, p. 1061-1063.
- VIDAL, J. “JUNG, C.G. (1875-1961), ”DR., o. c., p. 936-941).
- VIDAL, J., “MITO”, DR., o. c., p. 1205-1210.
- VIDAL, J., “SÍMBOLO”, DR., o.c., p. 1654-1661.
- “YAHVÉH-IV -Antigüedad”, Dic. B., o. c., p. 2054-2058.

AUTORE BERAREN BESTE LANAK

Vascuence y mitoanálisis, 48290-Euba-Amorebieta (Vizcaya), 2000.,
Teléfono: 94 673 04 86.

Euskararen ereduak, 48290-Euba-Zornotza (Bizkaia), 2000.,
Telefonoa: 94 673 04 86.

ARGITARATZEKO

Apellidos y nobleza,

Analogía del lenguaje

Euskal mito-erioak eta euskara

Euskara asabek
jainkoekin berbetako
erabili zuten
hizkuntza da.
Beraz, euskara
Jainkoaren eta
gizakien arteko
Ituna da.

9 788493 142629